

A Somogyi-könyvtár kiadványai

18

FARKAS ANTAL

ÜNNEP KÉSZÜL

Válogatott művek

SZEGED

1975



Szerkeszti _____
PÉTER LÁSZLÓ

FARKAS ANTAL

ÜNNEP KÉSZÜL

Válogatott művek

SZEGED

1975

Válogatta, és az előszót írta

SZABOLCSI GÁBOR

Lektor

JÓZSEF FARKAS

FARKAS ANTAL

1875 – 1940

Farkas Antal régi szentesi nemesi család sarja. A sokágú nemzetség valamikor a város egész életét átfogta. Még ma is láthatók a háromszögletű kis terecskék, az egykori Farkas-féle szárazmalmok helyei: a patikajog körüli évtizedes perек aktáit pedig őrzi a levéltár. Az író a familia elszegényedett ágából származik. Apja a szabadságharcban honvédtiszt, 1849 után egy ideig Makón ügyvéd, később Szentesen rendőr-főkapitány, majd Mezőtúron ismét fiskális. Antal fia Szentesen végzi el a gimnázium alsó 4 osztályát, majd magánúton a tanítóképzőt, s közben 8 évig tanyai tanító Mezőtúr határában. Első verses kötetei is itt jelennek meg, s itt szerkeszti *Rónaság* címmel, csaknem fél évig megjelenő irodalmi hetilapját. 1899-től munkatársa az *Új Század* című haladó polgári hetilapnak; 1902-ben Ormos Ede meghívja a *Makó és Vidéke* hetenként háromszor megjelenő politikai laphoz. Előbb, 1902. október 22-től főmunkatárs, majd 1903. január 18-tól ő a lap felelős szerkesztője.

Ormos újságja köré a makói 48-as függetlenségi olvasóköri tagjai, a Justh-féle ellenzéki párt hívei, az itteni köztársasági érzelmű értelmiségiek tömörültek. Szépirodalmi anyagában Tömörkény, Krúdy, Mikszáth, Goda Géza, Kiss Menyhért, Thury Zoltán írásait találjuk, s név nélküli fordításokban Csehov, Mirbeau novelláit. Föltehető, hogy Farkas szívesen ment Makóra a politizáló szépíró, történészkedő, nagy kultúrájú ügyvéd hívására. Nemcsak a régi családi emlék segítette, hogy a tanítóskodást egy fejlődő város lapjának szerkesztésével váltsa fel, hanem irodalmi ambíciói is erre sarkallták. Különösen kedves hívogató lehetett számára a lap 1902. szeptember 20-i cikke *Március* című kötetéről. A szerkesztőségi cikk úgy hívja föl rá a figyelmet, mint a „ma küzdelmeinek” költőjére, aki „a népnek ajánlja lantját”. Farkas már 1902. június 1-én be-

F 20

FARKAS Antal

Ünnep készül. Válogatott művek. (Vál. és az előszót írta Szabolcsi Gábor)

Szeged, 1975., (Szegedi ny.) 154 p. 21 cm

/A Somogyi-könyvtár kiadványai 18./

894.511 – 14 Farkas

894.511 – 32 Farkas

894.511 Farkas

ISBN 963 7581 01 4

mutatkozott a lap olvasóinak. A szerény, inkább mentegetődő hangú írásban annyit árul el magáról: „Makón még soha sem voltam, de még lehetek”, s vonzódását a városhoz azzal indokolja, hogy apja, miután a szabadságharcban mint honvédtiszt részt vett, „1849 őszén Makóra költözött, ott fiskáliskodott”.

1903-tól Farkas egyidejűleg a *Szegedi Napló* munkatársa is, amint arról a *Szegedi Napló* 1903-i évkönyve beszámol. A *Makó és Vidéke* megszűnése után Pestre ment, és 1905-ben, amikor a *Népszava* napilappá vált, s megindult az az irodalompolitikai harc, mely 1905 és 1914 között a lap irodalmi-művészeti anyagában először kísérelte meg a modern irodalmi irányzatok és a szocialista gondolkodás szintézisének kialakítását, a *Népszava* munkatársa lett. 1919 után emigrációba kényszerült, 1928-ban tért haza, és haláláig mint a *Népszava* munkatársa dolgozott tovább.

Életművének jelentős szakasza az 1905-től 1919-ig terjedő korszakra esik. Az a forradalmasodó folyamat, mely a munkásosztály mozgalmait ezekben az években jellemzi, kihat az irodalmi és művészeti életre. 1905 és 1910 között van egy rövid periódus, amikor a haladó magyar irodalom közel kerül a szocializmushoz, sőt egynehány képviselőjében össze is fonódik a mozgalommal. Farkas munkásságának ebben a folyamatban jelentős szerepe van.

Versei

Első köteteiben (1894, 1900) a népnemzeti iskola követőjeként apró dalocskák, zsánerképek, filozófálgató költemények jelennek meg, de a *Március*-ban (1902) már nagyigényű filozófus versek sorakoznak. A Madách ihlette költemények között az *Álmaink* követi leginkább mintáját, *Az ember tragédiájá*-t. Versformában is, látomásban is hasonló: Ádám Luciferrel repül a világűr ismeretlen tájai felé, Farkas e költeményében szerelmésével indul álmódú útra a földi világon túlra. Ádámot visszatérésre kényszeríti az Úr haragja, és Madách látomása az emberi faj tragikus pusztulásával végződik, Farkas versében viszont az élet állandó változásának látomása a végső mondanivaló.

*Eddig jutottunk röpke szárnyainkon,
A fényt mögöttünk hagyva annyira,
Hogy mire majd az ideér, e csillag*

*Milljóm atomban száguld szeretszét.
Helyét betöltik újabb csillagok,
Mik akkorára majd elő robnak,
Égnek, kihűlnék és megsemmisülnek,
Mert állandóság létezéseikben
Egy percre sincsen. Örök változástól
Nyernek ezerszer milljó alakot, de
A végtelenség azon utait,
Melyet csak egyszer is végigfutottak,
Nem súrolhatja többé tengelyök.*

A két vándor párbeszédében bomlik ki a szerző világnézetének néhány jellemző vonása, s látszódnak meg műveltségének körvonalai. A filozófiai vallo-más materializmusa az idézett részben nyilvánvaló; a temetőről írott részlet Shakespeare Hamletjét idézi: „kövér király, sovány koldus csak más-más falat étel”; poemájának társadalmi-történelmi optimizmusát a befejező sorokban mondja ki:

*De ha utódunk csak annyit halad,
Hogy a sarkával még fejünkre hág,
Estében már a célhoz közelebb jut,
Fortes fortuna adiuvat! Előre!*

A költőt indulásában kora leghaladóbb eszméi fűtik. *A király nem nép*, *Evangeliszt* és más versei a társadalmi elnyomás ellen lázadót, a hatalomhoz törlesszkedők megvetőjét mutatják be, helyenként a mai olvasónak is izgalmasan. Ez a társadalom-szemléleti és filozófiai korszerűség azonban verseiben nem párosul korszerű formai igényvel. Mégsem hatástalan ez a költészet, néhol, mint a *Proletárok*-ban is, olyan fölfokozott indulattal szól, ami ellenállhatatlanná teszi.

Későbbi köteteiben ez a filozófusi magatartás változik. *A Templomtűzek, vörös zsoldárok* (1914) versei az elvont filozófiai témáktól távolodva közelebb kerülnek a magyar valósághoz. A nyitó költemény, a *Jobbágyok nótája* a huszadik századi Dózsa-versek egyike, s hangjában is hoz valami újat. Már előző köteteiben is előfordul, hogy a négy-négy osztású magyar verssor a rajta átütő négy jambusi verslábbal túllép a Szabolcska-féle problémátlan dallamú verselés módjára. Ez a Dózsa-vers is ennek az Ady-tól oly tökélyre vitt komplex zenei verselésnek sikerült kísérlete, s hatását e dallami erőnek is köszönheti. Ez a népiesség, melyre ebben az időszakban Farkas Antal költői hallása is érzékeny, már több,

mint a népnemzeti hagyományokat leegyszerűsítő Szabolcska-Pósa népiesség. Reális néplátás s a vele párosuló forradalmasodó indulat kiiktatja az idillt a népábrázolásból, s az új látásmód új formát keres. A költő valóságábrázolásának realista igénye és forradalmi heve néhol ilyen fájdalmasan szép, szinte József Attila irányába mutató képpel ábrázolja a proletár valóságot:

*Leromlott anyjuk szép tündérmesékkal
Hazudja el a nincsen kenyeret.*

A *Pünkösdi zsoltos*ma istenkáromló indulata annak az erős antiklerikális gondolkodásnak egyik terméke, mely kora haladó szellemi irányzataira annyira jellemző, s a kor szocialisztikus irodalmának is egyik vezérszólama. Ez a vers keménységében Jean Rictus idézi, akit Abádi Imre fordított, s akit Ady közvetítésében is ismerünk. A két Jézus s a kötet több verse hívja fel a figyelmet arra az erőfeszítésre, mellyel a munkásmozgalom túl akarta lépni a radikális polgárság antiklerikalizmusát, hogy egyház-ellenes, de legtöbbször panteisztikus, sőt a szabadkőműves mozgalomban a miszticizmustól sem idegenkedő szellemiségét szociális forradalmi tartalommal töltsse meg. A vallásos élménynek a szocialista forradalmi magatartáshoz csatlakozó kísérlete látán Váci Mihály jut eszünkbe:

*Nénék sóvár ráncaira
te ragyogtál, ha Mária*

Másutt a társadalmi elnyomás alatt nyögő ki-zsákmányoltak belenyugvása, az Istenbe vetett hitük békétűrése lázítja, s Adyval párhuzamosan szól:

*Legyen a bilincs meg a guzs szorosabb,
Nagyobb a kincs, mit a gaz elrabol,
Mérjen ránk a sors százszor annyi rosszat,
Legyen merészebb az úri lator:
Majd leszen akkor földnek indulása,
Szakadó guzs, omló rend legalább,
És vérbe ér a kősz fecske szárnya,
És vérbe lép a vadász golyaláb.*

Kora szocialisztikus költői közül Farkasnak sikerül legjobban kifejeznie a forradalmasodó munkáosztály hangját. A sirató hangulatú nyomorverseken túl tud lépni, néhány költeménye (*Májusi hajnal*,

Az volt a május, A mi föltámadásunk) a forradalmi öntudat hirdetője; bennük a világot változtatni akaró indulat szólal meg. Különös e versek sorában az *Az a vörös tűz* című, a *Kegyelmes Úr* és a *Szolga párbeszéde*. A *Kegyelmes Úr* látja a társadalom mélyén izzó forradalmi tűz parazsát, fél a fellobbanásától, de így fenyegetőzik:

*A kancsukánkra új szíjat veszünk,
A jármainkba új szöveget verünk,
Kisebbre szabjuk majd a falatot,
Nagyobbra a börtönt, a lakatot,
S a vért, amely most a fejünkre lázad,
Lábunkhoz ontja az éhes alázat...*

Minden huszadik századi elnyomás arcképét rajzolja meg ezzel a néhány sorral, az emberségéből kivetkőzött hatalom arcvonásait. Ámde a választ a palota elnyomott lakója mondja ki:

*Ki a napfényes, nyílt mezőkre, ki!
Új várost, új rendet teremteni,*

*Ahol az isten munka leend,
Mely mennyországot a földön terem.*

E munka forradalmának tüze rámutatva kérdi a szolga a kegyelmes úrtól:

*E tűz most lent ég, de a melege
Már ide süt. Vajon nem ézed-e?*

*

*— Valamit érzek. A tüzet is látom.
De miért tagadnám? Fázom tőle, fázom.*

A költő a *Kegyelmes Úr* szájába adja a szót, mégis az a sejtés merül fel a mai olvasóban, hogy a szocialdemokrata mozgalomban és magában a költőben is jelenlevő kettősségnek a megnyilvánulását látja. Farkas Antal gondolkodásmódja 1919-ig művészi céljaival azonosan együtt halad a mozgalommal. 1919 után sokukat elbátortalanodás, félreállítás jellemzi, s ez annak a kettősségnek is a következménye, amelyet egy forradalmi mozgalomban a forradalommal való személyes szembenállás, enyhébben kételkedés jellemez. Nem lehet állítani, hogy ez a kettősség Farkas Antal e korszakában tudatos, de az érzelmi világ mélyében valószínűleg jelen volt. Pedig ebben a kötetében jutott legközelebb ahhoz, hogy

ne csak mozgalmi verseket írjon, hanem az osztály tudatát fejezze ki. A *Miért* kezdő sorai így hangzanak:

*Apánk egész nap dolgozik.
Miért? Miért?
Hogy el ne fogyjon kenyerünk;
Ezért! Ezért!*

Lehetetlen ismét nem gondolni a fiatal József Attilára:

*Apáink mindig robotoltak,
Hogy lenne enni kevés kenyerünk.*

Farkas szemlélete és hangja e kötetben a leginkább előre mutató, mégis nemcsak modorában, költői eszközeiben kevesebb, mint amit lehetőségei hordoznak. Farkast hevítette a szocializmus eszmévilága, kora színvonalán ismerte is ezt, de nem tudott a proletárellet olyan mélységére ásní, ahonnan a teljes élet egységét a proletár szemével nézhette volna. Különösen élesen mutatják ezt kötetének hiányai; a szerelem, a személyes érzelmek költészete e kötetből hiányzik. A teljes ember nem tudott a szocializmus gondolat- és érzésvilágának kifejezőjeként megszólalni.

Háborús verseiben békevágy, a háborús erőszak miatti fájdalom szólal meg, a *Hazazajött az őcsém* című költeményében megéri a proletárforradalom hősi pátosza is.

Emigrációban írt verseskötete a művészi elbátorítalanodás nyomjelzője. A régi májusok utáni nosztalgia vezeti versírásra a tollát, ám nem éri utol régi önmagát. Talán a *Vers a piros szegfűről* méltó a régi Farkas Antalhoz, s néhány osztályharcos költemény nyitánya lehetett volna egy olyan költő kibontakozásának, mint amilyené Gábor Andor vált. Farkas Antal azonban nem találta meg az utat a forradalom folytatásához. Az a szociáldemokrácia, amelyhez ő csatlakozott, 1919 után már századeleji önmagát is elfeledte, vagy csak hibáit hurcolta tovább.

Novellái

Első novellái Makón születnek, s Mikszáth, Tömörkény hatását mutatják. Figyelemre méltó, hogy a makói lap érdeklődik a munkásfolklor iránt is; 1903. április 18-i tudósítása a makói kőműveslegé-

nyek sztrájkjáról beszámolva leírja a munkásdalok születését. Ez a korai találkozás a munkásosztállyal, a már említett 48-as körök élete, a nyomor, amellyel a tanyai iskola környékén találkozott, s a szocialista Ormos hatása volt, hogy Farkas nem a radikális polgárok, hanem a szocialisták felé tájékozódott. Föltehetően Ormos hívására került a *Népszava*-hoz, s ő lett a lap legtermékenyebb novellistája; összesen több, mint 300 tárcája jelent meg.

A *Népszava* ekkor a magyar tárcairodalom egyik fellegvára. 1905 és 1915 között mintegy négy és félszáz novellafordítást és több mint kétszáz magyar szerzőtől majdnem 1150 tárcanovellát közölt. A leggyakrabban szereplők: Farkas Antal (145), Révész Béla (85), Csizmadia Sándor (59), Révész Mihály (56), Ady Endre (47), Abádi Dunajecz Imre (40), Gárdos Mariska (29), Bálint Aladár (27), Várnai Dániel (22), Ormos Ede (22), Antal Sándor (19), Gyagyovszky Emil (16), Vanczák János (16), Bacsó Béla (14).

A sokat publikáló Farkas többféle stílust kipróbál, mégis az anekdotikus novella az, amelyet a legnagyobb kedvvel, legsikeresebben művel. Valószínűleg Révész Béla hatására a kor naturalista ábrázolásmódja is föl-fölötlik novelláiban, s itt-ott — különösen regényeinek szerkesztésmódjában — az expresszionista technika elemei is előbukkannak. E kísérletei azonban nem vezetnek tartós eredményre, legkevesbé a tárcanovellában. A témában elsősorban a humor érdekli. Miután nyelvi leleményekben gazdag, és a paraszti gondolkodásmódnak is nagyszerű ismerője, anekdotáiban szívesen gyönyörködött az olvasó. Szellemes cselekményforgató, s láthatólag önmaga is elszórakozik novelláinak fordulatain, nyelvi tréfáin. Nem fegyelmezett író, emiatt az anekdota csattanója olykor elvész a mondatról mondatra gördülő humorizálásban. Kitűnő karcolatíró is. Gyűjteményeinek néhány darabja ma is élvezetes olvasmány. A kor közvéleményéről hű képet ad, de ez a karcolatírói tehetség novelláit olykor bőbeszédűvé teszi. A napról napra kiömlő novellaáradatban itt-ott mélyen szatirikus hajlama is megmutatkozik, s ez időnként erős gondolati töltést ad anekdotáinak. Ilyen az *Ünnep készül*, melyben a Szentestől Hódmezővásárhelyen, Oroszán át Makóig terjedő hatalmas tanyavilág "kulturcentrumain", a 48-as körökön csúfolódik. E körök időnként és helyenként — kubikos vidékeken,

nagy létszámú napszámost foglalkoztató mezővárosokban — az agrárszocialista mozgalmak sejtjei voltak, másutt azonban az ellenzékieskedő basaparasztság ivásra, kártyázásra szolgáló tanyai kaszinói; semmi közülük nem volt már 48-hoz. A mocsárháti kör ilyen, s Farkas adomája keserű mosolyba fitorul, mikor e kör ünnepre készülését leírja a birkapaprikással, túrós csuszával, a Kossuth Ferencnek adott bizalomsvavazással.

Már sikerültebb korai írásaiban is átcsap a jelen-ségen túlmutató gondolati igény egy megdöbbenő, olykor szinte ellenszenvesen rideg tréfába, vigasztalan ellen-anekdótába, a fekete humor kegyetlen, cinizmust álarckodó keserűségébe. Ezekben az írásaiban az indítás éppoly színes, játékos, sőt könnyed, mint a bohózat elemeket is kiaknázó szórakoztató írásaiban. A cselekmény menetében van csak valami, az előadás könnyedségével ellentétes sötét árnyék, mint *A Csikos gyerekek hazamennek* című egyik legszebb, legköltoiebben indított novellájában. Tanyai idill. A derűt az zavarja meg, hogy négy iskolás gyerek gyors egymásutánban meghal. Egyszerűen halnak meg, az élet rendjét nem változtatja meg haláluk, csak az anya sírdogál a változatlan életmenetben. A férje vigasztalja: „Ne sírj, anyjuk! Legalább itt nem szenvednek többet. Aztán nem fizetünk több tandíjat mi se.”

A halálnak ez a rideg ábrázolása egyik leggyakoribb témája. Ha arra keresünk választ: paraszti tárgyú tárcáiban miért a halál az uralkodó, akkor a Tömörkénytől és Mikszáthtól elütő szemléleti vonást fedezünk fel. A gazdag néprajzi ismeret, az etnográfiai hitel, a könnyedség, a tréfálkozás s mindezek mélyén egy bölcselkedési hajlam — ez nem csupán Farkas sajátja. Ami csupán az övé, az a látásban rejlő különbség. Meglátja a paraszti világ legsötétebb hátterét: a babonának, az állandó létbizonytalanság miatt elsiváruzt érzelmi világnak, a tudatos megalázások elviselésébe belefásult, immár önmagával szemben is embertelen magatartásnak reménytelen sötétségét, s ez a komor háttér teszi hátborzongatóvá anekdotáit. Az *Istók temet* című elbeszélésében szintén gyerekhalálról van szó. Istók meghalt gyermekét egy dobozba, „iskátulába” teszi, s viszi a tisztiorvoshoz halottszemlére. A trafikban dobozát leteszi a pultra, s véletlenül kicserélik. Istók egy doboz szivarral megy az orvoshoz, ez meg nem is nézi meg a csomag tartalmát, csak kiadja a

temetési engedélyt. Istók a doboz szivarral a hóna alatt ballag a temetőbe. *A tor*-ban egy asszony halálát írja le. Előtte egy évvel vett egy bárányt a saját halotti torára. Fiai nem győzik kívánni a halálát, hazahozatják a bárányt a tanyáról, s az asszony belehal a rémületbe. *A beteg ember*-ben Kakas András aratómunkást — ezt a tüdőbajos, esett embert, — a felesége szerelmén vett tanyaházban csalja meg a felesége Szécsi gazdával, s az asszony a szerelemben merevedve rémülten hallja ura fölébredését, és ahogy feleségét szolngatva a halálba köhögi magát. *A Gyarmati Péter eszé*-ben legalább olyan mértékben mutatja be a furfang mögötti öngyilkos butaságot, mint amennyire mulat a furfangosságon. A babona, a kiszolgáltatottság, a megalázottság szinte valamennyi ilyen novellájának egyik legkeményebb motívuma. Látja e világnak rettenetességét, ábrázolja is, de nem azonosul hőseivel, és ez egy különös, polarizált látásmódhoz vezet. A düh és az elnéző, „így kerek a világ” vállrándító mosolya keveredik ezekben a novellákban, de a téma mélységén ott húzódik az a föltárt új, ami a magyar novellairodalomnak Gelléri Andor Endréről egyik központi témája marad: az alullevők, a kizsákmányoltak elidegenedéseinek, lelki elnyomorodásának rajza, és a társadalmi okok föltárása. Farkas ritkán ad ennek az új tematikának megrendítő groteszket, s nem is valószínű, hogy tudatos benne a groteszk felé hajló kísérlet. Benne az irodalmi hagyomány, bizonyos szocialista tudatosság s mikszáthi anekdotázó kedv összeütközik a valósággal, amelyet lát, és ábrázolni óhajt. Művészi ellentmondás ez, s Farkas belső emberi vívódása is, amelyet nem tud föloldani sem a fölényes elnézés, sem a leleplező sajnálat. Valóságlátásának új elemeihez nem találta meg azokat az adekvát eszközöket, amelyekkel a tárcanovella műfajában nemcsak tematikailag, hanem művészi eredményben, ábrázolásban is újat tudott volna hozni.

Regényei

Első regényét, *A csanádi parasztbáró*-t odasorolhatnánk a kor divatos betyár-, ponyva-irodalmához, ha az írói szándék csupán a kalandos történet színes leírása volna. A Makón játszódó cselekmény során Eötvösre emlékeztető színekkel bomlik ki egy mindinkább torzuló világ minden embertelensége. Regé-

nyében a megyei dzscentri már nem úr, nem a hatalom birtokosa, csak báb a hatalmi szervezetben; a minden eszközzel úrrá lenni akaró, gazdagodó zsírosparasztok bábja. A megyei urak a Sarki-Molnárok kezében vannak; az ő tanyáikon folyik a potya mulatás, az ő pénzükön tartják a megyei urak a hajdút, a fogatot, s az ő lányaikkal házasodnak a szolgabírók. A Sarki-Molnárok pedig szegényekkel hajtattják el más megyék földbirtokosainak barmait, raboltatják ki az uzsorásokat, kereskedőket, s a megyei urak adóslevelei, forintjai a zugbankároktól is a Sarki-Molnárok kezébe vándorolnak. A megyei főkapitány nyomoz ugyan, de tudja, ki áll a rablások, lókötetések, útonállások mögött, s hallgat. A hatalom elnéző a bűncselekménnyel szemben, mert belőle él. Nem közvetlenül ugyan, hisz a megyei urak keze tiszta: attól nem piszkolódik be, hogy az ebül jött vagyon gazdájának kezét szorongatja. „Ne szólj szám, nem fáj fejem” — tartja mindenki, s míg ki nem derül a Sarki-Molnárok vagyonának eredete, az egész megye jóbarát, sőt az alispán még beházasodni is kész.

A társadalmi rajz mögött egy naiv szerelem szálai is bonyolódnak, testvéri, rokon kapcsalatok szomorú tragédiái is föl villannak. Érdekes és sokat ígérő kezdet ez. Ha úgy látszik, hogy a novellista Farkas összekötő láncszem, átvezető híd Tömörkény és a húszas évek parasztnovellái között, akkor *A csanádi parasztbáró* azt ígéri, hogy híd lesz Eötvös és Tolnai társadalombírálata és Mórícz között.

Második regényében, amelyet először folytatásokban a *Népszava* közölt, könyvalakban pedig 1918-ban a *Népszava* könyvkereskedés adott ki, még többre is vállalkozott. A szocialista forradalmi parasztregegy megírását tűzte ki céljául. Előadásmódja itt hoz legtöbb újfajta elemet. Ha novelláiról azt mondtuk, hogy helyenként bőbeszédűek, a *Szilaj Péterék* meglehetősen szűkszavú. A táj, amelyben a cselekmény lejátszódik, ugyanaz a tanyavilág, melyet novelláiból is megismertünk. Főhősét, Szilaj Pétert sorsa a gazdag tanyavilágba lökte ki, s néhány holdas bérletén arra kényszerült, hogy „koplaljon a jóllakott hasú gazdák mellett”. Mesteremberként, afféle mindent összebarkácsoló tanyai kisiparosként tengődött, míg családja a gazdag szomszédok részvétlensége mellett bele nem pusztult a nyomorba.

Pontos társadalomrajz indokolja Szilaj Péter családjának tragédiáját. A zsírosparaszt kettős úr.

Úr a tanyán, és úr a város fölött. A nemesi államtól örökölt közigazgatás a nemes urak helyett a századfordulóra a gazdag parasztok uralmát alakította ki a megyei és a mezővárosi hatalmi szervezetben, és ez a helyi uralkodó réteg az alkotmányos önkormányzati bástyák közé húzódva nagyobb úr a provinciában a kormánynál, erősebb a tudománynál, erősebb az emberségnél. Még eredetileg jobb indulatú tisztviselőit is vagy megrontja, elzülleszt, vagy magányosságba, keserűségbe taszítja. A városban a zsírosparasztok butasága, műveletlensége, primitív cinizmusa, ostoba gögje minden haladó gondolatnak és intézkedésnek gátat vetett. Még akkor is, mikor a gazdag parasztok és a megyei, városi dzsentrik — e két sajátosan magyar kaszt — egybeolvadása megindult. Farkas markáns vonásokkal rajzolta ennek a torz történelmi házasságból született vezető rétegnek típusait, leplezi le politikájának önző, piszkos kis trükkjeit. Társadalomrajza kemény ítéletű, s minden valóság-hűsége mellett is tipizált. Igaz, hogy e kornak magyar közléte minden városban, megyében annyira egyformán lezüllött, szennyes és gátlástalanul ostoba, hogy minden leírt jelenség egyben tipikus is; nem történhet valahol olyan képtelenség, amelynek máshol párja ne akadna. Ezt az országot festi Barta Lajos néhány nagy lélegzetű novellában, ezt Mikszáth, ezt Ady éles tárcáiban, s ezt rajzolja meg Farkas is. Ebben a regényben összefogottabban, tömörebben és nem valami romantikus kaland kereteibe ágyazva, mint *A csanádi parasztbáró*-ban. Mindez azonban még nem volna elegendő ahhoz, hogy a szocialista regény indulásánál külön számon tartsuk ezt az írást. Farkas, aki akkor még bátor kísérletező szellemű író, s még hisz a forradalom győzelmében, nem elégszik meg az uralkodó réteg leleplezésével, bármilyen sokoldalúan is teszi ezt.

Sokoldalúan, mert a vesztegetésre, a szélhámoskodásra való készség, az egymásra is féltékeny konfliktusok számtalan változata mellett a hatalommal való visszaélés olyan tragikus példáit is feltárja, mint egy napszámos legény, Szabó Pista meglövetése a mezőn 5 napi elzárásra való előállítás közben.

A napszámosfiú halála először úgy tűnt a városi urak előtt, hogy csak jogi skandallum, amelyet a hatalom keretei között kell megoldani. A tragédia azonban megmozdulásra késztetett „olyan talajt,

amely évezredekén keresztül a lekötöttség álmát aludta: a paraszt-proletariátust”.

A város katonasággal, a kubikos munkásegyletek vezetőinek lefogásával válaszolt a Szabó Pista halálát bosszuló türtetésre, s az egész mocsárháti úri társadalom a tökéletes béke illúzióiban ringatta magát a helyreállt csendben. Sőt a mocsárháti szociológus, Barta tanár úr a legkomolyabban kijelentette, hogy „tulajdonképpen nálunk Magyarországon nincs is szocializmus, mert ami van, nem az, csak hozzá hasonló társadalmi tünet, mely kellő kezelés mellett tökéletesen megszüntethető”.

A regény további menetében tűnik föl az a motívum, amely a kor szocialista gondolkodásának jellemző vonása.

Mocsárhát nemcsak egy kis városka, amelynek határáról, utcáiról bármely magyarországi mezővárosra — Szentesre, a cserebökényi határra is — ismerhetünk, hanem egy kissé maga az ország, s társadalmi életének fejlődése. Farkas fölfogása szerint a forradalom ügye a termelőeszközök fejlettségi fokától, a termelési viszonyoktól függ. S hiába az egész úri kompánia minden erőfeszítése, a termelőeszközök fejlődése Mocsárháton is kényszeríti egy gyártelep megépítését, a gyár körül munkás lakótelep kialakítását, s létre jön az ipari proletariátus.

A technikai fejlődés, a termelőeszközök fejlődése és elterjedése, mely létrehozta a proletariátust, a szocialista forradalom alapfeltétele, mondja ez a gondolat, s ugyanezt fogalmazza meg utópisztikus regényében, az első magyar szocialista szellemű *sci-fi*-jében Bresztovszky Ernő.

Szilaj Péternek, a mocsárháti tanyásbérletből elűzött agrárproletárnak élete itt kapcsolódik ismét abba a társadalmi tablóba, mely a gyártelep létrejötte utáni változásokat nemcsak a társadalmi szerkezet átalakulásában mutatja meg, hanem azt is megrajzolja: az elavult hatalmi rendszer és szemlélet, a hatalom gyakorlásának módszere miként kénytelen változni, szembetalálva magát a tőke erejével és a széttagolt, apró csoportokba verődő paraszt-proletariátus helyett a szervezett ipari munkássággal.

Egy győztesen megvívott sztrájkharc zárja a regényt. A *Szilaj Péterék* Farkas írásművészetének legjelentősebb alkotása. Vállalkozásának merészsége abban rejlik, hogy olyan folyamat megrajzolását

tűzi ki céljául, melyről a magyar irodalomban eddig nem sok szó esett. A paraszt-proletariátusnak ipari proletárrá való átalakulása, amelynek előfeltétele a dszentri Magyarországon a hagyományos „alkotmányos” vezető rétegek *mellett* és gazdasági politikai súlyában *fölött* megjelenő tőkésréteg kialakulása, s ennek során az állam mechanizmusának kényszerű átalakulása; e történelmi váltás egyéni sorsokban való megjelenítése, jellemző típusok felvonultatása nem lebecsülendő írói vállalkozás. Ez a regény írói eszközeiben is változást hoz. Mint ahogy költészetében is ez az időszak a legtöbb újat és reménykeltőt nyújtó, e regényben szintén új hangulatú elemek szövődnek stílusába is, szerkesztésmódjába is. A szuggesztív erejű képsorok mint filmkockák követik egymást; a regény szerkesztésmódja az expresszionizmus felé hajló Révész Béla technikájának hatását mutatja. A stílus is sokrétű. A maró gúny, a meleg tájleírás, a lelkesült pátosz hangjai szólnak és vegyülnek, sajnos olykor a pongyolaság határáig, könnyed előadásmóddal, ami Farkasra annyira jellemző. Sok elem van jelen ebben az írásban ahhoz, hogy remekmű lehessen, az írói könnyelműség az oka, hogy a nagyszabású kísérlet nem tudott fölemelkedni az időtálló mű rangjára. Így is kora átlagprózájának legjava között, a második vonal legjobbjai között van a helye. Irodalomtörténeti jelentősége abban van, hogy a szerzője egyike azoknak, akik elindítottak egy folyamatot, a magyar szocialista regény azóta világirodalmi rangú műveket termő folyamatát; forrás volt, de elfelejtett forrás.

Már emigrációban írta másik regényét, a *Földindulás*-t. Képzelt országban játszódik a cselekmény, egy háború utáni birodalomban, amelyben a háborús ínség, a gazdasági elnyomás miatti elégedetlenség, a politikai elnyomás kiváltotta düh hullámai, a haladó radikálisok programjával kancellárrá lett diktátor fojtja el. A rendőrállam minden eszközét fölhasználja, verést, bitót, besúgók hadát, hogy hallgatásra, türesre kényszerítse a népet. Ennek az elnyomásnak realiztikus és nagy emberi részvétellel megrajzolt jelenetein túl a könyv egy naiv szerelmi történetet bonyolít a kancellár és a nyolcgyermekes, negyvenes császárné között. A férfi ifjúkora óta tartó szerelmi lángolása miatt árulta el elveit és politikai fegyvertársait; e szerelem beteljesüléseért mindenre képes, s a szerelem teszi annyira vakká,

hogy képesnek tartja magát a nép forradalmi akaratának letörésére.

A realiztikus részletfestések mellett e regény szemlélete a főhős alakjának és történetének rajzában tulajdonképpen romantikus. A romantika másik vonalát egy munkásasszony képviseli, aki az apátlan, anyátlan kancellárt fölnevelte. Nevelt fia még mint diák a szeretője lett, s két gyermekének apja. Erről a munkásasszonyról a kancellár karrierje során elfeledkezik, nem is tudja, hogy gyermekei vannak tőle. Mikor az anya fölkeresi őt, s közli, hogy gyermekei forradalmárok, s az egyiket éppen az ő rendőrsége ölte meg, a másikat meg börtönében tartja, majdnem visszatér eredeti önmagához, de a császárné szerelme legyőzi fölébredt jóindulatát. Ez lesz a végzete: a nép haragja találkozik a katonák elégedetlenségével, s a kirobbanó forradalom elsöpri a császárságot kancellárjával együtt.

A regény befejező sorai a naivan romantikus történet végén tartalmi ellentétben vannak a fölhasznált írói eszközökkel. Forradalmi eszmétől fűtött regény még ez is, de míg a *Szilaj Péterék* anyaga valós, olyannyira, hogy a valósághoz kötöttség olykor éppen kárára van a műnek, itt az egész történetet átszövi egy valószínűtlen romantika. Nemcsak a kancellár és a császárné közötti viszony festésében mutatkozik meg ez a néhol mosolygató naivitás, hanem a munkások, az elnyomás alatt szenvedők és az elnyomás ellen küzdők rajzában is. A Gorkij meghirdette forradalmi romantikának a 19. század francia romantikájának elemeivel és olykor a görög sorstragédiák groteszk vetületével keveredő, elhalványult mása ez a forradalmi romantika. Társadalmi körülményei nem valóság, azaz csak féllábbal áll a földön ez a mű, másik lábbal egy kisserű, különböző hatásokat összegyűjtő képzelgés világában. Az egymáshoz nem illő irodalmi elemeket összekapcsoló, önmagát ellenőrizni nem tudó írói fantázia itt sem társadalmi regényt, sem fantasztikus művet nem alkotott, hanem inkább a kettőnek néhol meglepően átgondolatlan ötvözetét. Az írói gondolkodásnak ez az egész műre jellemző tévedése kiáltó ellentétben van a regény utolsó soraival:

„A proletariátus a föld, amelyben fölépülhetnek égbenyúló tornyok, csillagokat érő paloták, a hatalomnak, az erőszaknak, a zsarnokságnak szédítő magasságú piramisai, de ha egyszer ez a föld meg-

mozdul, minden összeomlik, és minden a földdel egyenlővé lesz. Földindulás volt: a proletárság megmozdult, és minden összeomlott. Most eltakarítjuk a romokat, fölépítjük helyükbe a magunk társadalmi rendjének várait, és ezek örökké fognak állni, mert rajtunk kívül nincs erő, amely azokat ledöntse.”

Romániai emigrációjában írja meg *Az utolsó Borbora* című regényét is, melyben egy korrupt császárság bukását rajzolja. A szatirikus tehetség, amely a *Jókedv a siralomházban* összegyűjtött karcolatait jellemzi, egyre jobban eluralkodik írásain. A regény éles bírálatát a román államvezetés magára vette, és sajtóhadjáratot indított a regényt közlő folyóirat, a *Karnevál* ellen; a szerkesztő csak nagy nehézségekkel tudta a hetilapot és önmagát is megmenteni. *Emigráns történetek* és *Emigráns históriák* címmel írott sorozatai az otthonatlanok életéről számolnak be. Újabb regénye, a *Csülökre Koskóci*, a magyarországi viszonyokat szatirizálja. Fiatalkorának nagy, átfogó társadalomrajzra törekvő regényírói elképzeléseit immár teljesen fölváltja a humorizáló szatirizálás. A Mikszáth-hagyomány azonban már nem elég a társadalmi bajok leleplezéséhez. Az ország már nem a kedélyeskedő dzsentri-Magyarország, a társadalmi-történelmi helyzet megváltozott. Közben volt egy proletárforradalom és egy ellenforradalom, s bár a *Földindulás* éppen ennek az ellenforradalomnak a bukását álmodta meg, az íróban elapadt a forradalmi hit. Nem mondott le ifjúsága eszményeiről, csak ezek az eszmények és a belőlük táplálkozó magatartás nem nőtt együtt az idővel. Gazdag képességei, a társadalmi valóság-látás, szatirikus hajlam, jókedvű humor, romantikus kalandszöves, nem váltak szervesebb egésszé; ahelyett, hogy segítették volna egymást, inkább egyik a másik ellen hatott. Életrajzírója, Tiborcz Zsigmond szerint Bécsben Gábor Andor és Gárdos Mariska tartozott baráti köréhez. Úgy látszik, inkább a szociáldemokrata emigráció keretein belül maradt; a kommunistává lett Gábor Andor hatása nem látszik meg művein, hacsak az *Erger-Berger*-ben összegyűjtött szatirikus karcolatain nem. E műfajban tűnik egyenrangúnak emigráns társaival: amikor az ellenforradalom ostoba nacionalizmusának kiágyazásáról van szó.

Regényeinek szatirikussága, a rendszerrel szembenálló bírálata, mint a *Mámor*-ban is, bármennyire méltánylandó is ez a szembenállás, csak a kigú-

nyolásig jut el. Regényeinek életanyaga is valós, azonban a megmunkálás, az írói gondosság, a nagyvonalú művészi építkezés és a történelmi látás távlatát hiányzik belőlük. Hanyatlott a stílus ereje is. A *Kísértetek*-ben tanyai tanítóskodásának emlékei szövődnek egy szerelem történetében. A tanító szerelmes egy földbirtokos leányába, akinek apja tönkremegy, és így a szerelmesek egymáséi lehetnek a szegénységben. Szociális színezetet ad a regénynek egy motívum: a város a tanító tanácsára megveszi a birtokot, és szétparcellázza a parasztok között. A *papkisasszony* édes-bájos szerelmi történet; a Velencei-tó melletti faluban játszódik; akárha Gárdonyi is írhatta volna, annyira hasonlít az ő írásaira.

Amikor Farkas Antal hazatérése után ismét a *Népszava* munkatársa lett, az olvasók lelkesült levelekben üdvözltek. Még a 10-es években felvett Róka Tóni néven tovább írja karcolatait, s ezekben szatirikus tehetsége ma is élvezhető alkotott. Írásait a nyelvi játék, a konyhanyelv elemeinek szellemes forgatása, a fonák jelenségek néhol szinte frivolkodó kiforgatása jellemzi. Regényeiben ugyanez a stílus az eszköze; s bármennyire igaza van is abban, amit mondani akar, éppen emiatt válnak regényei már születésükkor avtá! Az *Ezüst lakodalom* (1931), a *Hulló csillagok* (1937), a *Varázslatok vége* (1937) mutatják: írói szándéka a kor leleplezése, de eszmei és írói eszközei nem voltak elegendők ahhoz, hogy időtálló alkosszon. A kor minden irodalmi mozgalma túlnőtt rajta; mind a két világháború közötti népi írók, mind a kommunista írók földrajzilag ugyan szétszaggatott, mégis egy sodrású mozgalma, és az avantgarde is. Farkas egyik mozgalommal sem találta meg a kapcsolatot, írói-művészi, világszemléleti megelégedésének ez is oka.

Ady 1914-ben azt írta róla a *Nyugat*-ban: „proletár költő, alighanem a legkülönb... a zseni, a génusz illata csap meg, mint májusi virágos ág, egyik-másik versében.” Életműve is ilyen mű lett, egyik-másikból szól csupán a nagytehetségű művész. A vele együtt indultak, a *Népszava* első művészi irodalmi mozgalmaiban résztvevők közül valóban a legkülönb tehetségének méreteire, sokszínűségére, s munkásságának sokoldalúságára nézve is. A szocialista irodalom úttörői közül Csizmadia Sándor tekinthető vele egyenrangúnak: Csizmadia költőként előtte járt, de mint prózaíró nem érte el Farkas színvonalát. A forradalom bukását egyikük sem tudta ki-

heverni. 1919 után Farkas sem előbbre lépett, hanem vissza korábbi eszményeihez. Pedig 19-ben ő is, mint annyian mások, föllelkesülten tevékeny volt, s fűtötte a proletáforradalom tüze. Ezért kellett emigrálnia. De nem tudott tovább lépni — ezért jöhetett haza.

Irodalomtörténeti elfeledettségének ez mégsem elegendő oka, hiszen legjobb művei szocialista kultúránk eleven részei lehetnek. Szerencsétlen körváltásokban is élt. A két világháború között nem tudott az élvonalban maradni, a polgári irodalomtörténet-írásnak pedig nem volt érdeke, hogy a *Nyugat* mellett — és néha a *Nyugat*-tal vitázva — elindult szocialista szellemű irodalmi mozgalom nem korszakos művészi jelentőségű alkotóinak munkásságát feltárja, méltassa. A felszabadulás után — szomorú ellentmondásként — a személyi kultusz hatása alatt indult kutatás mellőzte a szociáldemokrata irodalom maradandó örökségének feltárását, sőt meg is bélyegezte. Farkas is áldozata e kettős elfeledettségnek.

Az irodalomtörténeti kutatás a legutóbbi években sokat tett az ő elfeledett nemzedéke tevékenységének feltárásáért és történetileg helyes értékeléséért; a könyvkiadásban még nem kapták meg a munkásságuknak megfelelő helyet, pedig megérdemlik, hogy életművüket megismerjük, s a szocialista irodalmi mozgalom első képviselőinek maradandó értékű alkotásait a mai nemzedék elé tárjuk. Tévedéseik, elcsüggedésük ellenére legjobb műveikben kimondott hitük, vállalt harcuk a mi hitünknek, harcainknak elődje, s a bíráló szó mellett az útkeszdőknél kijáró tisztelet mindenképpen megilleti őket.

Szabolcsi Gábor

FELHASZNÁLT IRODALOM

ADY ENDRE: Hajh, mennyi költő. *Nyugat*, 1914.
1. köt. 795—796. l.

PÁNDI PÁL: Irodalmi háborgás és szocializmus.
Fórum, 1949. 1. sz. 13—26. l.

NACSÁDY JÓZSEF: A szegedi parasztnovella
keletkezése. Szeged, 1958. /Irodalomtörténeti Dol-
gozatok, 11. sz./

JÓZSEF FARKAS: Mindenki ujakra készül. Bp.
1960. 3. köt.

TIBORCZ ZSIGMOND: Farkas Antal. *Irodalom-
történet*, 1962. 291—301. l.

KOMLÓS ALADÁR: Gyulaitól a marxista kriti-
káig. Bp. 1966.

HORVÁTH ZOLTÁN: Irodalom és történelem. Bp.
1968.

KIRÁLY ISTVÁN: Ady Endre. Bp. 1970.

NEMES DEZSŐ: Az ellenzék az MSZDP-ben a
századforduló után. *Párttörténeti Közlemények*,
1972. 4. sz. 3—55. l.

ERÉNYI TIBOR: A Magyarországi Szociálde-
mokrata Párt tevékenységének főbb jellemzői
a századfordulót követő évtizedben. = Munkás-
mozgalom-történeti tanulmányok. Bp. 1972—73.
73—114. l.

KÖLTEMÉNYEK

Az én lantom

Nem lant az, amelyen dalokat pengetek,
Valami átkozott fadarab,
Melyet kínjában szült vajudó reneteg,
A porbasújtott gyilkos égharag.

Nem szerelmi dalok lágyan zengő szavú
Trubadúr-hárfája az enyém:
Nem tud rajta nótát verni a méla bú,
Sem a boldog, vidám érzemény.

A harmatsillogás engem meg nem ihlet:
A nép verejtéke ragyogóbb;
Rózsaviruláskor nem száll meg az ihlet:
Vérrózsák nyílása meghatóbb.

Télölő tavasznál, hasadó hajnalnál
Népek ébredése szebb nekem.
Rabbilincs törését a csalóánydalnál
Ezerszerte jobban szeretem.

Ezer boldogságnak ragyogó világát
Elfödi előlem egy ború;
Nem tapsolom meg száz cézár tivornyáját,
Míg egy koldus éhes, szomorú.

Szeplőtelen szűzek lelkénél — úgy vélem —
A Magdolnák lelke gazdagabb!
Hol a bűn leégett, annak helyében
Nem folt — egy-egy drága seb marad.

Ó, az én világom nem azok világa,
Kikre fény, jólét, hír mosolyog;
Aki bűnös, szegény, ki sem gondol rája,
Én mindig csak arra gondolok.

Az én költészetem fénye vérvörös fény,
Lángja a szenvedély, a harag.
Az én utam tüskés, nem taposott ösvény,
Az én lantom síró fadarab.

Aratás

Benépesült a délibáb hazája:
Pacsirtaszóra kelő szorgalom
Munkás csoportja izzad szakadásig
A forró fényben, híves hajnalon.

Még a Fiastyúk is feljő, mikorra
Daluk elszunnyad öreg éjfelen.
Egy rövid álmod alszanak szegények,
És táboruk megint talpon terem.

Ó, hány bukik fel, elejtven kaszáját
A nap hevében, munka nehezén.
Hánynak a vére festi meg a tarlót,
S az új kenyérből nem harap szegény.

Ki verejtékkal öntözi a földet,
Annak fekete kenyér se marad...
Mért hazudjátok hát, hogy aki szánt, vet,
Aki dolgozik, izzad, az arat?

Hiszen a magnak más tartja a zsákot,
Lefoglalozza a jövő tavaszt,
S tarlók kopárán szomorún csatangol
Éhes gebéje mellett a paraszt...

A tarjáni csősz fia

A tarjáni szőlőkbe nőtt fel,
S derék legénnyé lett idővel.
Nótára a rigó kapatta,
Pacsirta tanította meg,
A muzsikát maga faragta
A pendelyes kis csőszgyerek.
Most is, kamasz legénykorában
A nóta volt az Istene.
Verte oly istenigazában,
Hogy a húr úgy szakadt bele,
A húr után a szíve jött, és
Nem használt semmiféle költés:
Elhagyatott, nem muzsikál
Ifjú Katona Méti Mihály.

Tarjáni szőlőcsősz fiának
Fenyőfa koporsót csinálnak...
Elő, elő tambura-banda,
Mít Hendók mestere alkotanda.
A nagybőgő gazdátlanul van:
A Miska elpihent az Úrban,
A vén csősz siratván fiát,
Miatyánkot, istennyilát
Összekever, imádkozik,
Ha megunja, káromkodik.
Butykosából fűt-fát kínál.
Sajnálja az egyetlenegyet,

Akit az Úr hatalma elvett,
Öreg Katona Méti Mihály.

Pocok cigány a Felsővárosan
Lakik, valahol a cigánysoron.
Haragszik ám a tamburára:
Azóta ment le a hegedű ára.
Hajós-, kőműves-, ácslegények,
Kik télvíz idején henyélnek,
Kocsmázni járnak tamburával,
Ujjat húznak szegény cigánnyal.
Fülébe jut a gyászeset:
Egy tamburással kevesebb,
És neki több kárt nem csinál
Ifjú Katona Méti Mihály.

Kilenc fiát felöltözteti mind,
Kinek kabát nem jut, kinek meg ing,
Kinek füléig ér le a kalap,
Kinek a feje födetlen marad.
A frakk lecsüng a meztelen bokáig,
A félcipővel öreg csizma párzik.
Szerszámjaikat a kezükbe adja,
Aztán megindul a fióka-banda.
Egy zöldpapiros koszorúval,
Rikító gyással, néma búval
A tarjáni szőlők felé...
Ott gyász van, nem szól a zene.
(Hallgat a tamburás, ha gyászol,
Tartózkodik a muzsikától.)
Jöttükre a kunyhó elé kiáll,
Vörös szemekkel, megtörött alakkal
Öreg Katona Méti Mihály.

A Pocok-banda szól... A húr zokog...
„Ismersz-e Miska? — szól a vén Pocok —
Sokat húztam én egyedül magadnak,
Most húzatok a bandámmal fiadnak...”
Kezet fognak, sír, jajgat a zene.
Hull a tarjáni szőlők levele.
A tamburások szeme nedvesül
(Tán porszemet csapott a szél bele.)
S a vén csősz lelke felderül,
Butykos után néz a kemence torkán
(Kerül még ital a Katona-portán)
A Pocok-fiúk húzzák keserűn.
Hogy „eltörött a hegedűm...”
A vén Pocoknak kiperdül könnye,

Hogy végignéz kilenc élő fián:
Mikor lesznek ily boldogok, miként most
Ifjú Katona Méti Mihály!...

Álmaink

Részlet

Hogy vége lesz-e egykor e golyónak,
Amelyen élünk? Nem lesz, uraim!
Amit beszéltek jó elődeink
Hőelfogyásról, tengeráradásról,
Szétrobbanásról, csillagba esésről,
Oly üstökösről, mely atomra zúz,
Megdermedésről, levegőhiányról
És más egyébről, azok csak mesék!
Az ember, aki villámot teremt,
Felleget oszlat, csillagokba szól fel,
Még most a tudás gyöngö csecsszopója,
Ez tagadhatatlan, hisz a tudományunk
Ezredek múlva sem éri el azt,
Hogy férfikora teljében legyen,
De egykor mégis oda jut bizonynal.
És ekkor jöhet az ígért halál:
Legyőzzük azt is, uraim, legyőzzük!
Nem csecsemők leszünk már, férfiak,
Erős, hatalmas emberek, s ha kell,
A nap helyett egy új napot teremtünk,
Mellyel a tengert felhőkké csináljuk,
S azokat meg szétkergetjük az űrben.
A földnek minden pontját összekötjük
Széttörhetetlen vasrudakkal, úgy, hogy
Nem lesz erő, mely szétrobbantsa azt.
Egy most nem ismert csodás fénysugárral
Félretaszítjuk azt csillagot,
Mely pályasíkjunk mezsgyéjére kószált.
Ha levegő kell, megteremtjük azt is.
Vagy hát ki mondja, hogy csak levegőben
Lehet megélni, vajon nincs-e más is,
Melyben ezerszer többet ér a létezés?
Melyben a szervek nem pusztulnak el,
És itt a földön örök életünk lesz?
Mert mi az Isten? A mindentudó
És így a mindenható őserő,
Aki a létet bölcsen megteremté,
De önlétének fenntartója minden
Teremtmény lehet, csupán tudni kell

Az eszközöknek rejtett titkait.
Ne tévesszen meg senkit hát a hosszú
Útnak legelső akadálya, mert ha
Ezernyi mérföld ide is a cél,
S mi egy-két lépés után elbukunk:
De ha utódunk csak annyit halad,
Hogy a sarkával még fejünkre hág:
Estében már a célhoz közelebb jut,
Fortes fortuna adiuvat! Előre!

Proletárokhöz

Üvölts, üvölts, miként az eb,
Ha a halálszag csapja meg;
Kiálts jogért, s ha nem adnak,
Ahol találsz, végy magadnak!

Ne zörgess a zárt kapukon,
Nem nyílik az ki, jól tudom;
Ne nyiszorgasd a kilincset:
A sarkából vesd ki mindet!

Az Isten nem teremthetett
Gazdagokat, szegényeket,
Királyt, koldust, urat, szolgát,
Csak egyenlőt, csak egyformát!

De elloptak a gonoszok,
A zsványok minden jogot,
S kamrájokban felhalmozták;
Urak lettek, ti meg szolgák!

Hej, zsványhad, elég volt már!
Más véreből sokat szoptál,
Jóllakhattál már azóta,
Lehullhatnál, telt pióca!

Tépjétek le, tapossátok,
Hogy vissza ne másszék rátok;
Irtsátok ki utolsóig,
Mert újra megszaporodik.

Ki merészli azt mondani,
Hogy a szegény nem hazafi?
Hogy a koldus istentelen
Ebfalka csak e nemzeten?

Mert véletek verseny nem bőg,
Véres szájú hazamentők,

Kik a honért csak szájaltok,
Ők dolgoznak, s ti jóllaktok?

Tettekben él minden nemzet,
Mit kéz mivel, munka szerzett,
S kinek nincs mit dolgoznia,
Egy honnak sem lehet fia!

Hazafiak vagyunk mink is,
Habár érdemrendünk nincs is.
Nemességet ad számunkra —
Nem az udvar — de a munka!

Fel hát a jog érdekében.
Fel a haza szent nevében!
S a bitorlók félve lássák
Népünk új honfoglalását!

Ég a templom

Hull a szüette, ős templomtetőkre
Vörös szoltárok új szikraesője,
És míg ostromló tűzzel száll az ének,
Omló favázak lángjában elégnék
A baglyok és a denevérek...

Jobbágyok nótája

Dózsa György idejéből

Nyakunkon a tél. Durva nyomorúság
Belénk akasztja karmát,
Míg dideregve kapargatjuk össze
A kunyhófűtő szalmát:
Legörnyedt hátunk gúnyarongyán
Korbács suhint: odább paraszt!...
Odább oldalunk elrúgott kutyákként
Lenyelve szégyent és panaszt.

Morogjunk? Akkor az az úri korbács
Megint paskolja szolgálátunk;
Falkába vernek, megkötöznék,
Menni akarót visszarántunk;
Sóhajt lenyelünk, hogy ne bántsa
A sírva alvó éjszakát...
Jó vigasztalni reggel éhségünket
Sovány igékkel potrohos barát.

Igába fognak, s míg az árva kunyhón
Epedve vár kuckóalja gyerek,
Leromlott anyjuk szép tündérmeséssel
Hazudja el a nincsen-kenyeret.
... Hej, Isten, haj, úr!

Nem megy ez tovább így —
Ha kutatók lett az igásparaszt:
Sose morogjon — harapjon, s ha fázik:
Van templom, kastély — gyűjtogassa azt!

Pünkösdi zsoltosma

*... hallaná minden azokat az
ő tulajdon nyelvén szólani.
Apostolok csel. II. 6.*

Hangunk elfogyott, torkunk összeszáradt,
Roskaszta térdünk iga és alázat,
Kiáltásunk cserepes szánkra fagy...
Tüzes nyelvek Krisztusa, merre vagy?

Hol az a szó, amit mindenki ért,
Mikor kiált az igék testiért,
Mitől lesz álmunk eleven anyag?...
Valóság Krisztusa, merre vagy?

Minden virágnak elpusztult gyümölcse,
Nem volt erő, mi a magot kiköltse,
Az ígért ígértnek maradt...
Betöltésnek Krisztusa, merre vagy?

Évezredek elpusztultak hiába,
De megmaradt az ősidők igája,
Amit szünetlen húz a szív, az agy...
Megváltások Krisztusa, merre vagy?

Prófétáid azt ígérték nekünk,
Hogy nem hagy cserben erős Istenünk,
De ő maga is erőtlen agg...
Megújulás Krisztusa, merre vagy?

Várunk, lesünk, hogy nyavalyánkat üzd el,
A mindent összeforrasztó szent tűzzel,
Mitől egész lesz a tenger darab...
Testvériség Krisztusa, merre vagy?

Csodát! — amely új pünkösdt teremt
Élégetvén a múltat és jelent,
Maga lesz mindent alkotó erő —
Népszabadság Krisztusa, állj elő!

A két Jézus

Én láttam Jézust...

Nem azt, akit megköpve, összeverve
Szögeztek a keresztre,
Akinek ajkán bocsánat fakadt
Vércsöppeket izzadó kín alatt,
Aki szelíd volt, mint a bárány,
S csak áldozat a papok dús oltárán,
Kinek kezében nem csördült soha
A gyűlölet paskoló ostora,
Aki ha látta a nyomort, igát,
Mennyei jussról, üdvről prédikált,
Aki szemével az eget kutatta,
Nem azt, mi ott volt körötte, alatta.

Ki csak fájdalomkönyveket törölt le,
De nem mutatott utat a gyönyörre,
De nem vezetett élvek kútfejehez,
Ember-méltóság forrása tövéhez,
És a nyomor sikoltó jajsavát
A túrés lány karjával fogta át,
Takargatta, ringatta, altatá,
Mert ha a bőség azt meghallaná,
Rossz néven venné, fölriadna,
És durva kézzel odacsapna...

Én láttam Jézust...

Nem azt, aki bárányszelíden
Uralkodott a lelken, szíven,
S rongyost ruházott, éhest csillapított,
Hunyászkodást, alázatot tanított,
Kinek országa üdv-kincsekkel bőven
Ott lebeg fenn az üres levegőben,
Hová koporsón át jut csak a lélek,
Kit megszáditnak túlvilági képek,
S álomvilága költeménybe olvad,
Kinek mindene az az égi holnap,
Melyért eladja ezt a földi márt,
Ki rendet tisztel, hagyományt imád,
S meghal szelíden. Igéje, keresztje
Ránchezedik hagyományra, rendre,
Takarja, védi ezredeken át,
Föltartja a guruló lavinát,
Lenyomja a feltörő réteget
A szállni nem tudó köd, lehet...

Ez a Jézus nem az én mesterem,
Ezt a Jézust én sosem követem.

Másikat láttam...

Hatalmas, büszke ember,
Ott született a Nyomor-Bethlehemben.
Anyja szelíd volt, apja durva, kerges,
Rabszolgánc nőtt vasizmu kezéhez.
Nem angyali kar, hódoló királyok
Köszöntötték a bölcsőben, de átok,
Sóhaj, káromlás, nyomorúság,
Ostor, parancs, gög egyengette útját.
Szenvedések tűzében sebzett lelke
A Mózesé volt, aki agyonverte
A kancsukázó egyiptomi szolgát.
És prédikált...

Mint tüzes láva folyt át
Az igéje hegyeken-halmokon.
Lába taposott új csapásokon.
A jajszónak azt mondta: hangosabban!
A nyöszörgőnek, hogy kiált!
Az éhezőknek: ott egyél, ahol van!
Igahúzóknak: törd szét az igát!
A mezteleneknek: állj ki a piacra!
A csüggedőknek: újra harcra!

Én láttam őt, ki a türelmet
Tüzes ostorral csapkodá,
Hogy megbontsa a régi rendet,
Sziklákat görgetett alá,
Kitől reszkettek gögös palotákban,
Kit fölkerestek, és követtek bátran
Új alkotásra feltört rétegek,
Ki hogy a régi odvak vesszenek,
Zúditott kénköves esőt,
Kit üldözének, halálra kerestek,
Ki megátkozta a keresztet,
Kit nem tudott megölni Golgota,
Ki ma is a régiek ostora,
Kinek igéje — bontva a jelent —
Másik világot e földön teremt.

Ez a Jézus a mesterem,
Én ezt a Jézust követem.

A vörös tavasz

Én nem hiszek már a megújulásban.
Nekem hiába ígértek tavaszt:
Nem kél ott élet, ahol rothadás van,

Hol az enyészet sírdohot fakaszt.
Kripták nyílását higgye csak a balga,
Csontok fölkelte elkopott mese —
Mit egyszer bezárt a halál hatalma,
Nem nyitja ki az Isten maga se!

Isten? Hát van még olyan lomha lélek,
Ki ott kuksol a hit öreg kövén,
Kit nem hoztak szabadba harcos évek,
Ki ott senyved a dogmák börtönén?
Akad még, aki koldus lelke rongyát
Gazdag papokkal fércelteti meg?
Ki égi üdvért sínyli földi poklát?
Köztünk nem kell az Isten senkinek!

E földön kívül nincs pont, melyre álljunk,
E léten kívül nincs számunkra lét,
Itteni üdvünk minden ideálunk,
S ezt az ideált tépték szerteszét,
Bilincset raktak ránk az úri latrok,
Törvényükből fontak nyakunkra gúzszt;
Ha megmozdultok — szuronyba szaladtok...
Nincs erőd, hogy e rendet összezúzd?!

Van, van erő. Mint sziklavértű földnek
Méhében ülő rettentő harag,
Minek kitörte országokat öl meg:
Veszteg erőnk úgy ül, úgy elmarad...
Tavasznak jötte, fecske érkezése,
Gólya látása mit sem ér nekünk:
Nincs ettől rengés, vérnek ébredése,
Még csak pusztulunk, de nem születünk!

Legyen a bilincs meg a gúzs szorosabb,
Nagyobb a kincs, mit a gaz elrabol,
Mérjen ránk a sors százszor annyi rosszat,
Legyen merészebb az úri lator:
Majd leszen ekkor földnek indulása,
Szakadó gúzs, omló rend legalább,
És vérbe ér a kósza fecske szárnya,
És vérbe lép a vadász gólyaláb...

Hej, Rákóczi, haj, Bercsényi...

Szegény kurucok éneke a XX. században

Hej, Rákóczi, haj, Bercsényi,
Szegény kurucok vezéri,
Ha hazataláltak:

Labanc kézen sínylő ország
Krisztus verte, komisz sorsát
Megtapasztaljátok.

Nem a török-tatár, német
Sarcolja ma ezt a népet,
Miként hajdanába,
Labanc ágyba költ nemzedék:
Jussotokon nőtt csemeték
Nyomják rabigába.

Katonái kelmeteknek
Elpusztultak, szétszéledtek
Koldustarisznyával;
Hogy kutyái itt az úrnak
Ne legyenek, sirva úsznak
A nagy vízen átal.

Selyma grófok, ma lett bárók,
Udvarolni Bécsbe járók
Élnek itt vígságban...
Hej, a vérük, verejtékük
Sohanapján hullott nekük
Ebben az országban.

Mi kurucok elpusztulunk,
Bitang kézre menvén jussunk,
Hazátlanok lettünk;
Grófok, papok ezer holdját
Sirva szántjuk, s megpaskolják
Roskadozó testünk...

Most álljatok hát élünkre.
Most adjatok a kezünkbe
Kaszát, kalapácsot!
Hogy labancok nehéz jármát
Összetörvén, rajta járnánk
Győztes hadi táncot.

Új ének

Nem siralmas ének illik a mi szánkba:
Diadalmas nóta;
Ne igatört vállunk, hulló verejtékünk
Legyen az új kóta;
Tegye sarka alá zokogó szerszámát,
Aki eddig jajjal hangos versünk róttá.

Dérkaszált mezőnek ne a hervadásról,
Tavasról meséljen,

Zuzmarás ágaknak zöld lombról és dalról
Farkashozó télben,
Fejét lehorgasztó lomha csüggedésnek
Szívébe vágyakat, jókedvet zenéljen.

Karunk acélozott, derekunk egyenes,
Gúzt szakít a mellünk;
A jövő, ha embert választ ki magának:
Neki csak mi kellünk;
A pályán könnyű lesz vézna bajvívókat,
Kehes ellenünket hátukra fektetnünk.

Félre hát a bánat silány siralmával,
Nem illik az hozzánk.
Tüzes harcok vidám riadója legyen
Most jámbor zsolozsmánk.
Maholnap az idő jegyesünkért vívott
Tusákban babéros, nagy napokat hoz ránk.

Pityergő ajakkal, könnyhullajtó szemmel
Csak gyáva száll harcra;
Hulló piros vérünk bátorságot fessen
Minden sápadt arcra;
Vidámságunk legyen szomorú ellenünk
Csúfos szaladása, szégyenlett kudarca.

Nem siralmas ének illik hát a szánkba,
Hanem vidám ének;
Pöngessetek ilyet, s dalljátok jövőbe,
Szerelmes legények!
Nem halotti torra, nászba indultatok:
Mért siránkoznátok, hősök, mért félnétek?

Húsvéti pásztorlevél

Kint böjti szél zavarta a ködöt.
Bent a főpásztor szörnyen köhögött.
Mintha a torkát szorítná az ördög:
Szeme kidülledt, és a melle hörgött.

Az a sok étel, mit a böjt teremt,
Neki koplalást, szenvedést jelent:
Hozzá se nyúlhat, fázik, láza van,
Úgy érzi, hogy koldus, boldogtalan...

— Gyerünk el délre! A húsvéti ünnep
Sok fáradással kimerít bennünket.
A tengerparton jobb a levegő,
Ott visszatér az elveszett erő.
Hányár köszönt ránk, majd Svájcba megyünk.

A vén főpásztor rábólint: Gyerünk!

A luxusvonat kocsiába rakják
A gyalogjáró Krisztus satnya papját.
Fütyül a gőzgép. Kormos embereknek
Keze parancsol a nagy kerekeknek,
S amerre acéltestük elhalad,
A sín, a föld nyög járásuk alatt.
Repülnek nappal, szállnak éjszaka,
S ahogy világos lesz az ablaka,
A főúr kocsijának, kitekint,
Nagyot sóhajt:

Hej, húsvét van megint!

Fakó, százáncos arcán könnye perdül
Valami nehéz, fájó sejtelenül.
Mintha érezné: e húsvét utolsó,
Kilobban a mécs, kiürül a korsó,
Szemét lehunyja, sose nyitja ki,
S nem tudja senki föltámasztani.

A titkár, karcsú, izmos papi ember,
Hozzá hajol fiúi szeretettel:

— Mi bánt? Mi kínoz, drága főuram?
Nézd csak, alattunk, a kis faluban
Föltámadásra gyűlnek híveink,
Resurrexit! — énekelik megint.
Akárhová visz vonatunk: hitűnknek
Oltára köszönt mindenhol bennünket;
Felénk ragyogván büszkén a keresztje,
Nem fél, hogy egykor hatalmát kikezdje
Valami átkos, ördögi talány.
A poklon győztünk Krisztus vére árán.

Föltámadunk, hiszem, föltámadunk,
Mint a természet, úgy teszünk magunk.
Nézd, lomb zöldül, rögmozdul, rügy kihajt —
Örök az élet... Hagyd a földi bajt!

Az öreg pásztor kezével legyint:

— Úgy van, fiam, úgy... Húsvét van megint.
Valamikor még én is így beszéltem.
Szentül hittem az elkorhadt mesékben.
De haj! — hitem tudássá változott;
Megvénhedt lelkem lehet kárhozott,
De ősmeséknek már nem melegágya.
Kiszáradt onnan mind az a palánta,

Amit a vallás beleültetett.
 Írjak húsvéti pásztorlevelet?
 Elmondjam benne, hogy ne higgyetek,
 De tudjatok, testvérim, emberek!
 Én már tudok: tudom, ha kiköpöm
 E féltüdőt, úr lett a püspökön
 A nagy enyészet férge, és a lélek
 A vér hűltével örök semmivé lett.
 Tudom, hogy minden, minden változik.
 Élhet e vallás még századokig,
 De már az újnak látom templomát,
 Hallom is benne az új orgonát:
 Az ész, a tudás nagy harmóniáját,
 És minden idők viharát kiállják
 Folyton növekvő nagy oszlopai...
 Ki tudja ezeket lebontani?
 Ez az új élet, ez a másvilág!
 Ezt nem példázza nekem a virág,
 Az éltető természet, ez az ünnep;
 Példázza, aki most röpít bennünket,
 Az a zubbonyos ember, ez a gép.
 Ez a jövő, ez a feltámadás!...

Nagy köhögésbe fulladt a beszéd,
 És azt követte hosszú hallgatás...
 A titkár bámult, a főúr aludt
 Nyugodtan szépen...

Rohant a vasút,
 S a zakatoló, szélsebes kerék
 Elzúgta nem ért húsvét ünnepének
 Íratlan maradt pásztorlevelét.

Háború előtt

Ahol százazrek élete, ahol
 Milliók sorsa függ egyetlen szótul,
 Melytől a népemésztlő harcok álma
 Egyszerre megvalósul,
 Hol önérdek, hiúság, nyernivágyás
 E hitványságok, mozgató erők,
 Hadat indító koponyák tanácsán
 Szeretnék szólni királyok előtt.

A vasszerelem békóit leráznám,
 Ha puska, bornyú húzná is a vállam,
 Az ember szólna egy másikhoz, aki
 Magasan ül, nem nagyobb mégse nálam.

Ember csak, aki tud örülni, sírni,
 Szíve jó vagy rossz, indulata szintén,
 Kinek az élet kedves, mint nekem.
 Ki éppen úgy fél a haláltól, mint én.

— Testvér, ne küldj el engem háborúba,
 Dicsőséget, zsákmányt én nem hozok;
 Nesze a lénung, add másnak a puskát,
 Én nem leszek bérgyilkos zsoldosod.
 Léptem keresztül a határt nemegyszer,
 S nem ellenség — jó barát fogadott;
 Melegedtem télidőn tűzhelyénél,
 Ha neki volt, hát nekem is adott.
 Dolgoztunk együtt, s kenyerére éppúgy
 Hullt a verejték sava, mint enyémre.

Sose akarta elvenni a bérem,
 Én se vettem szemet az övére.
 Ha neki jól ment, jól ment nekem is;
 Közös volt sorsunk, egy járom nyomott,
 Együtt indultunk egy zsarnokunk ellen,
 Együtt vívtuk a meddő ostromot.
 Egy volt az álmunk, célunk, mindenünk,
 Nem ismertünk gyűlöletet, határt,
 S most eldobjam itt a szerszámomat,
 Tüzes rablóként törjek oda át?
 Mert neki is puskát nyomott kezébe,
 Az, ami nekem, s most hajrá! gyere!
 Ti koccintotok, és nyertek a végén,
 Koldusbot, mankó, halál jut nekünk?...

Fegyverem szerszám, harcmezőm a műhely,
 Céloom a napi betevő falat...
 Nesze a zsoldod, a puskád, uram,
 Ha bajod van, eredj, végezd magad!

Koldusnóták

Öreg Isten, de haragszik rám kegyelmed,
 De megvonta éntőlem a segedelmet;
 Úgy állok itt, mint az ujjam,
 Árvaságban, bajban-búban,
 Mint aki most mindörökre messze elmegy.

A lovamat elkötötte végrehajtó,
 A tanyából kilicítált adóhajtó.
 A tehenem mások fejik,
 A szeretőm ölegetik...
 Énelöttem csukva van már minden ajtó.

Gyere, kutyám, menjünk innen akármerre...
Kinek volna ittmaradni tovább kedve?

Ahol pislog egy vén csárda —
Éppen az én kedvem várja...
Miért ne kérném a legjavát az üvegbe?!

Ha kivirrad, nekivágok a világnak,
Hol is az út, amin ilyen árvák járnak?
...Tengerparton maradt kutyám
Vonít a gazdája után...
Szegény Bodri, öreg kutyám, de sajnállak!

Miért?

Apánk egész nap dolgozik —
Miért? Miért?
Hogy el ne fogyjon kenyérünk —
Ezért! Ezért!
Másoknak jut kalács belőle,
Mi csak úgy álmodunk felőle;
Didergünk fűtetlen szobában,
Míg apánk izzad bent a gyárban.

Anyánk egész nap mos, vasal —
Miért? Miért?
Hogy legyen cipőnk meg ruhánk —
Ezért! Ezért!
A másoké lesz cifra, fényes,
A mienk csak koldusszegényes,
Amiben úgy ünnepen át
Sírva őrizzük a szobát...

Legenda egy zsidórul meg egy lórl

Az öreg Lévi Salamon
Mit vétett néked, Jehová,
Hogy nem volt egy csöpp irgalom
Nálad, segítni a során?
Pedig míg csak a szeme bírta,
Olvasgatá a talmudot,
Egyéb világi irkafirka
Kezébe soha nem jutott.
Szent volt a jámbor, s hetven évig
Dolgozott, túrt, mint a barom...
Hogy érdemelte ezt a végét
Az öreg Lévi Salamon?

Bő része volt minden nyomorban,
Kint a falu szélén lakott;
Rozzant viskója vala ottan,
Mit még az apjától kapott.
Amíg csak bírta, maga hordta
Az ócskavasat, cserepet,
Nyúlóbort, nyúlt bundát, és gyakorta
Túrt éhséget meg hideget.
Mikor a vénség elcsigázta,
Úgy segített ő a bajon,
Hogy egy gebét fogott igába
Az öreg Lévi Salamon.

Nyikorgó, rozzant talyigával
Járta a várost, falvakat.
Tán többre ment másodmagával?
Nem biz, nem lett ő gazdagabb.
A ló is evett, oszt az asszony,
A Rebekám, ágynak esett,
Nem árulhatott a piarcon
Szatyingot, kékitőt, meszet.
A szalmát ette a kemence,
A gebe, no meg az alom,
A pénzt patika, kencefence...
Hej, szegény Lévi Salamon!

A héten Eperjesre rándult,
Hogy összeszedjen valamit.
Pompás, sikamlós volt a szánút,
De nem bírta fel a kocsit.
A csörgős szánkók bár repültek
Urakkal, dámákkal tele:
Hajh, de egy kottyanóban ült meg
A kocsi síró tengelye.
— Gyí, hé! — biztatta a lovát
Tolván a löcsöt egyik oldalon,
De biz nem juthatott tovább
A szegény Lévi Salamon.

Öreg csont volt a szürke, roppant,
Húzott, ahogy csak tőle telt,
Istráng szakadt, a hámfá roppant —
Kidőlt a szürke, föl se kelt.
A vén zsidó nógatta, hej, de
Mit ér az ostor, mit a hang?
Aztán amint húzta, emelte,
A lábaira rázuhant.
És ott feküdtek mind a ketten

A fagyos rögn, a havon,
Eltört lábakkal, megdermedten
A ló meg Lévi Salamon...

Kórházba vitték akkor este —
(Öreg csont, dehogy bírja ki!)
Láz gyötri; a lovát keresve
Többször fel akar ugrani.
Az ápoló a dög gebérül
Füllent neki, hogy valahol
Mint a vakart hal, húzik, szépül,
És mindig zabot abrakol.
Mint tündérmesén balga gyermek
Úgy eltűnődik mindazon,
Amit hall, és boldogan hal meg
Az öreg Lévi Salamon...

Rebeka asszony várja, várja,
Hogy mikor zörög a szekér?
Odacsoszog az ablakába,
Csend van, minden fagyos, fehér...
Reggelre kelve jégvirágok
Tarkítják ablaküvegét,
S amint a napfény tűz reájok,
Oly szépen ragyog ott e kép:
Színesen, miként a szivárvány,
Csillaggal hintett utakon,
Délcegen, paripája hátán
Hazafelé tart Salamon...

Tábori posta valahová Oroszországba

Karácsonyeste, 1915.

Testvér!
A széken most Iván feszeleg,
A kabátod Timofej viseli,
A tányérod is nekik párolog,
A poharad is nekik van teli.
Ugyan terít-e néked valaki?
Van-e valami vackod, hol aludj?
Én nem tudom, de hogyha idelátsz,
Testvér, ne haragudj!

Az asszonyod itt kuksol a sarokban,
Ajtónyílást les, tán csodát remél;
Búsító gyászban kódorog, ha tesz-vesz;
Lelketlenül jár, mint aki nem él.

A Kárpátokból leúszott fenyőre
Ahogy a Tisza füve tekereg:
Iván, Timofej térdire úgy kúszik
A szeretetre éhes két gyerek,
Aki veled álmodott, hogy aludt...
Testvér, ne haragudj!

Feketerámás képed belebámul
A tányérunkba, kelletlen kupánkba,
A karunk szellemkéz érinti meg,
Ha nagy kínálásra tán nyúlunk utána.
A gazda hallgat. A fehér kalácsot
Keserű könnyel sózzuk meg orozva;
Nevetésre parancsolt ajkainkat
Sokkal nagyobb úr: a sírás kínozza.

Nem ünnep ez, inkább halotti tor,
És síri mécses valamennyi láng,
Amit a sóhajunk meg-meglobogtat,
Látván Timofejt és látván Ivánt,
Akiknek nem szült Krisztust ez az éjjel,
Akikben téged, folyton téged látunk.
Téged, aki most onnan idénézel,
Onnan, hová a szemünk révedez...
Testvér, egy szót se! — nem az Isten,
A sátán örült ünnepélye ez!

Tüzes villával szurkálja a lelkünk,
Bestia-vérrel részegre itat,
Hogy fenevadként egymásba harapjunk,
Hogy ölje egyikünk a másikat.
Csitt csak! — valami sejtés szava zendül...
A mi Krisztusunk, im, megszületett:

Én megcsókolom Timofejt,
Iván megcsókol engemet.
Egyik csók sem hazug...
Testvér, ne haragudj!

Eltűnt

Én nem zárom be a kaput,
Ha jönnek félős éjjelek,
Mikor mindenki elaludt,
Mikor senki sem őgyeleg,
Én mécsselek.
Ha árnyék libben, nesz kopog,
Ki-kinyitom az ablakot,
Szemem, mint macska, kimeresztem,

S ha jönne bolygó alakod,
Én várom, beeresztem.

Én nem vetem föl ágyadat:
Várlak, lány, pihenőre;
A tested, lelked álmatag,
Én leszek álmod őre.
A vánkosod megigazítom,
Ha kell, százszor is betakarlak,
A kályhatűzet újra szítom,
S hogy senki meg ne háborítson,
Mindenki előtt letagadlak.

Mécssem világát vándorolni
Küldöm a lomha éjszakába,
Vezessen haza lenyugodni
Rádváró nyoszolyádba,
Kutassa hét országon át
A lábad utolsó nyomát,
Vallatok hajnalt, esthomályt,
Felhőt, vándorló madarat,
Földből kimászó bogarat,
Lombhulláskor, kelő tavasznál,
Hogy hol maradtál?

Telt poharadnak fenekén
Gazdátlan kedv szomorkodik, vár.
Virágod újra nyit, szegény,
Ó, hátha egyet leszakítnál!
De jó is annak, aki a halottját
A sírba eltemette,
Ki kétségének elvetette gondját,
És sírhat is fölötte.
Jaj annak, aki üres koporsóra
Holtnak szánt könnyeket potyogtat,
Vagy, aki lesi, várja, ójja
A rég halottat...

... Én mégse zárom be ezt a kaput,
S ha már mindenki elaludt:
Lesem a neszt, az árnyat,
Amíg e mécses ki nem lobban
Nehéz sóhajjal, nagy titokban
Én várlak, visszavárlak...

A gyerekek telegrafálnak

Amerre ez a sín pár kanyarog,
Arra szaladt el zászlós vonatod,
Mikor a fecske fiát taníttatta

Az új hazát kereső földadra,
Mikor zsendülni kezdtek
Itt a gerezdek.

Amerről az a sín pár kanyarog,
De sokszor megjött üres vonatod.
Távol világrészt bekószáló fecske
A fészket háromszor is fölkereste.
Negyedszer pattan rügye fürtnek,
Mit nem te szűsz meg.

Még csak izenni se tudunk, kinek...
A te beszéded ott ki érti meg?
Mi arra nézünk, te meg erre nézel,
Tekintetünk a messzeségbe vész el,
Hiába ostromolja
A lelkünk szikratávirója.

Nézünk a fényes sínen végig-végig.
Hová futott — te ismered a végét,
Titkát tudod a tegnapnak, a mának...
A fiaid rá kavicsot dobálnak,
S kérdezi koppanó szava:
Mikor jöttök haza?

Rigófütty a holt erdőben

1916. május elsejére

Elment a tavasz is,
Az Isten maga is
Emberhúson hízó háborúba;
Isten glóriája
Vérrel van cifrázva,
Fekete a tavasz koszorúja.

Megnémult az erdő,
Hová madár nem jó,
Hol fehér árnyékok kergetőznek:
Azok, kik elmentek,
A holt regementek,
Fogócskát játszanak az erdőnek.

Hangjuk, neszük nincsen,
Zajtalan bilincsen
Békózott szellemük némán suhan
A sírjuktól eddig —
Tovább nem menekszik
Egyik se: előtte zárt kapu van.

A rózsá feketét
Nyitott, a levelét
Borítja sírások bús harmata;
Addig jajgat, dalol
Bimbótlán lomb alól —
Elhal a csalóány egy éjszaka.

Nagy kálváriáját
Piciny árvák járnak
Szomorú életnek özvegyekkel...
És föl-fölriadnak,
Ha zördül az ablak:
Tán apa jött haza, kelj fel, kelj fel!

Napsugár nem ragyog,
Nem szállnak illatok,
Rügyében pusztul el a fák terhe...
Hát mért rakta rájuk
Virágkoronájuk
A kéz, ami durván így leverte?

Ünnepek elmúltak,
Elnyelte a múltnak
Minden gyöngyöt nyelő mély tengere;
Most örök bánatunk
Könnyiből hullatunk
Soha el nem fogó gyöngyöt bele.

Hordónak alján pedig
Gyászunk penészedik,
Kamránkban az éhség lóg aszottan;
Hiába szőtt hálót
A vén vérvadász pók:
Öndögében pusztul a sarokban.

Kinek gonoszsága
Hozott e világra
Tenger gyászt, ilyen nagy kárhozatot?
Ki volt, ki teremte,
A rendetlent renddé,
Ki miatt estek ily áldozatok?

Ne kérdj, semmit se kérdj,
Nyeld a könnyet, a vért,
Az utolsó csöppjét se kíméljed!
Valamikor mégis
Lesz ebből elég is,
Lesz a hosszú pörben, lesz ítélet.

Gonoszok bukását,
A jók megváltását
Örök szeretetet pecsételő,

Ami majd teremthet
Új törvényt, új rendet,
Világot formáló Isten-erő.
Lesz még ünnep, lesz még,
S ha győznek az eszmék,
Hej, szép tavaszt lát e néma vadon!
A holt regementek
Riadót veretnek
Madár-muzsikással szűz hajnalon...

Ablakát kitárva
Várja lelkem, várja
A halott erdőnek ébredését,
Lombágon ringó
Fészkebe tért rigó
Párjába szerelmes füttyülését...

A gyermek és a gépmadár

*A hidroplán megtámadta a partot,
bombákat dobott, egy gyermeket
megölt, és szerencsésen visszaérkezett.
(L. a harctéri tudósításokban.)*

1

Vizet és levegőt
Áthasított előbb,
Majd visszatért levegőn, vízen által,
És földre lépett
Egy összetépett
Fiúcska lelkét hordozván magával.

Merész kalandját
Tapssal fogadták
Azok, akiknek ez csupán kaland volt.
(A puszkásoknak
Mindegy, ha lönek,
Hogy kit talált el: sást-e vagy galambot.)

A szívem fölzokog,
Ó, dehogy tapsolok
Ennek a csúnya, gyilkos gépmadárnak...
Te, összetépett
Fiúcska-lélek,
Elveszlek tőle, és karomba zárlak.

2

Tudtad is te, mi az a háború!
Nem voltál mérges, durcás, szomorú,

Nem haráguadtál senkire se még...
Hát ezt a háborút hogy értenéd!

Sose szorult öködbe kis kezed,
Szívecskéd olyasmit nem érezett,
Hogy rárohanj a pajtásodra önként...
Hogy értenéd hát, hogy veled mi történt?

A te lelkecskéd hótisztán fehér volt,
Nem tapadt még rá bűn és szenny, se vérfolt,
Betakargatta színes, tarka álom,
Nem tudhattad, kik élnek e világon!

Tán éppen színes kavicsot kerestél
A hullám hozta, hab verte köveknél,
Mikor jött a gép a partok felé,
S te tapsikolva szaladtál elé...

3

Lelkemben ágyazok neked puha ágyat,
Véres testecskédet abba fektetem.
Nem ismertem soha apádat, anyádat,
Nem tudom, ki voltál, édes gyermekem.

De én ápolgatlak, kötözgetlek naponta,
Örök éjszakádon elmesélgetek,
A mesénk, a lelkünk, örömünk egyforma,
Ha neked fáj, akkor én is szenvedek.

— Egyszer volt, hol nem volt...
Csitt csak, trombitálnak,
Riadót vernek, menni kell nekem,
Elmenni, megölni apádat, anyádat —
Ó, hogy értenéd ezt, édes gyermekem!

Gyere, Május!

Télen álmodunk Májussal,
Amikor didergünk,
Amikor jégbilincseken
Sorvadoz a kertünk;
Amikor varjaktól hangos
Az erdő, a róna;
A lelkünk piros virágot
Festeget a hora...
Gyere, Május, gyere, virág, gyere, csalogány,
Szín és illat pompázzék az erdő ág-bogán!

De sok szomorú tekintet,
De sok özveg, árva
Nehéz sorsa országútját
Sóhajtozva járja.
Vérző sebet döfött rajtuk
A zsarnok Tél kardja,
S amit elvett, azt a kedvet,
Vissza sosem adja.
Gyere, Május, gyere, szabad, dalos kikelet,
Balzsam nyíljék, kedv fakadjon minden seb felett.

De sok könnycsepp, de sok vércsepp
Hulldogált a hora —
Fizesd vissza a hullását
Te erdő, te róna!
Teremjen itt szabad jókedv,
Béke, búza bőven;
A zsarnok Tél meg pusztuljon
Örök temetőben.
Gyere, Május, hozd olvasztó tüzét a nyárnak,
Virág nyíljék, kedv teremjen a bús proletárnak!

Kapalgatunk a hegyen

A nap jót húzott a dél kulacsából
És megrészegeedett,
Fejébe szállt a pajkosító mámor:
Két kézzel szórja izzó kohójából
A meleget.
A hegyoldalon és a hegy tetőjén
Bolondos táncra perdül a verőfény,
Meggzédül az agyunk...
— Iván, Nikoláj, majd leballagunk.

A túlsó hegyen szürke bakatábor,
Hajnaltól most se fogy ki ostromából
A néma hegyoromnak:
Lőnek, rohannak, visszafutnak,
Tüskéi közt a girbegörbe útnak
Ide-oda forognak,
Előre esnek, hátra buknak,
Láttán a próbaháborúnak.
A részeg nap nevet,
Szórván bolondos meleget...

A völgyben pedig vonatok szaladnak.
Zászlós a kocsí, és nótás az ablak,

De szembejön most egy vöröskeresztes —
A vonatokban kurta csend lesz,
Mintha szagolnák a jövőt:
Nézik a menők a visszajövőt,
Csak a kerékszaj szól alattok...
Fent a géppuska kattog.

Iván, Nikoláj, fiai a cárnak,
Görbült derékka csak tovább kapálnak,
Trombita, dobszó nem pezsdíti vérük,
Hiába mondom: várjatok, no nézzük...

Inkább a földre néznek
A harcokat próbált vitézek,
S még arra is vigyáznak,
Hogy apró életét
A kapa elé került kis bogárnak
El ne vegyék,
Hogy lábuk rá ne lépjen
Mászó csigára — az is éljen...

A lelkiükből nagy sóhajlás szakad ki.
Beárnyékolja az én lelkem is,
Ők se bírják a borút letagadni,
Én se tudom, ha elnevetem is...
Bánat fellege száll fölém,
Könnyem esője megered,
Áztatja kedvem kert ölén
Fakadt virágot, gyökeret...

Hej, mért van így? Hej, mért van úgy? —
E hegyen így? Amott amúgy?
Kapának vasán ül haragunk,
És nagyon mérgesek vagyunk:
Úgy vágjuk földbe a vasat,
Hogy a hegy majd belehasad.
Hárman ütünk: egyet verünk,
Hárman egyformát érezünk,
Egyet se szólunk, mégis értjük:
Én értem hangtalan beszédjük,
Ők is értik hallgatagon
Dühöngő, láncos haragom,
Hogy szinte szédül az agyunk...

És a két hegy felett
A részeg nap nevet...

— Iván, Nikoláj, leballaghatunk.

Májusi rigmusok

Valami régi átok így beszél:
— Rügy és az ágon ingó
Picinyke rózsabimbó
Termést, virágot sohase adjon:
Halálra fagyjon
Tavaszi éjszakán át!
Legyen a gyarló
Vetés egyszerre tarló:
Ne érje nyár kaszáját!

A szem, a mag, ha még van,
Rohadjon el a héjban,
Fekete legyen a fehér,
Ne legyen szőlő, lágy kenyér!
A hordó aknját kidobja:
Igyék a pince szűz homokja.
A püspök szomjan-éhen
Koldussal vesszen utcaszálon!

A rend bomoljon össze:
Sziklát örvény fürössze,
A büszke ormú hegytetők
Orrukkal túrják a mezőt,
A dél fulladjon éjszakába,
Térjen ki minden égi pálya,
Pusztuljon minden, ami van,
Mindannyian, mindannyian...
Ugye, fiam? Ugye, fiam?
Valami szellem-féle így felel:
— Én mindent megbocsátok.
Áldás legyen, ami ma átok!
Boruljon a tél tiszta zöldbe,
Virágosó hulljon a földre;
Kalász fakadjon minden síron,
Kacaj nevéssen, könny ne sírjon.
Ágyúüvöltést túlkacagja
Az erdő bűgő vadgalambja.
A golya csókos párra leljen,
A fecske sok fiat neveljen.
Minden rügyből fakadjon ág,
Ágból legyenek csodafák
Gyümölcssel, ízzel rakva-telve,
Mint földanyánk édes szerelme.

A sziklákat virág-tenger fürössze,
Koldussal püspök csokolóddzon össze.
Bűgjon a gyár, pörögjön orsó,

Üres maradjon a koporsó.
Kalács legyen a munkás asztalán,
Szerelem május éjszakán,
Áldás az anya ajakán...

Ugye, anyám? Ugye, anyám?

Beteg a gyerek

Péter-Pálkor 1918-ban

Öregapám,
Mi lelte ezt az én kaszám?
Mázsás a vasa, ólom a nyele —
Én nem bírok vele.
Oszt mintha vér serkenne a nyomán...
Nem látja, kend? Én látom ám!
A tarló végén a vércsöpp kibuggyan,
Vér a vakandtúrásban. ürgelyukban,
Vér mindenütt... az angyalát!
Szédülök... fogja csak ezt a kaszát.

Hát ott a délibáb
Mit csinál: integet, kiált?
Apám, ugye, Szerbiában maradt,
De én úgy látom, itt arat...
Amott a bátyám — látja, kend?
Kaszájától suhogva dől a rend,
Pedig Doberdó eltemette rég,
És mégis itt van... Ez oszt a derék!

...Mi az, ami fölöttünk kelepel?
A gólyahad bennünket most lep el?
Mi búg? A cséplő szállt a levegőbe?
Vagy a röpülőgép? Én félek tőle,
Nincs kedvem, erőm egy parányi —
Öregapám, én nem bírok kaszálni...
Valami nógat: tente-tente!...
Ledülök egy kicsit a rendre;
De ez a madár folyton kelepel —
Öregapám, hát hessegesse el!...

Lázás éjszakán

Apját Észak hava temette el,
Bátyját meg Dél vize;
Sorsukról többet mondani
Aligha tudhat valaki
Vagy senki se.

Az anyja jó-megy, szomorú,
Életük tengődés, ború;
Ha fekszenek, ha kelnek:
Sóhajt, nyög anya, gyermek,
Akiknek fáj, hogy élnek,
Mert semmit se remélnek,

Csodát se várnak:

Minden nap péntek, nem vasárnap.

És éjszakánkint a gyerek
Emésztő lázban hentereg;
Fél a zörejtől, moccanástól,
Fél a sötétől, mécsvilágtól.
Hall hangokat, miket nem ejt ki
A csöndes éjben semmi, senki.
Hall puskaszót és trombitát,
Parancsot, ami rákiált;
Lát alakot, egymásra rontót,
Százat is elnyelő koporsót,
Látja Északot, látja Délt
Havon, vizen a vért, a vért...

Az éjbe nyitott ablakon
Behozza kőszu fuvalom
Valami vasút gépe füttyét —
Elfogja szörnyen a rémültséget:
— Ez vitte el apát, Janit,
Ez vitt el minden valakit,
Most értem jött talán...
Ne hagyj, anyám! Ne hagyj, anyám!
A gép füttyül, kiált a kába
Lidérces éjszakába
Rémítő hangot adva,
Mindenkit hívva, csalva...
Csak megvirradna, megvirradna!

A könnyek

Gyere, még egyszer járjuk össze
A gerezdektől megfosztott hegyoldalt,
S hol most a télnek hírnökei járnak,
Keressük tűnő lábnyomát a nyárnak,
Mit fázó lelkünk vissza-visszaohajt.
Örömünk gyöngyét itten szórta széjjel
Csintalan kedvünk két teli marékka.
A bú hollója összeszedegette,
Elszállt velük a messzi rengetegbe,
Oda, hol ködöt lehel most az égajl.

Didergésünket elzavarni
 Nem tör idáig most már a verőfény.
 Fenyeket a tél, mérgét mutogatván
 A csúcsokon nőtt fenyveseknek alján,
 A csupasz ormok köd-megült tetőjén.
 Hallod a kürtszót? A Nagyúr vadászik...
 Nézd, ott bukott föl egy királyi vad:
 A büszke szarvas koronája porban,
 Teste kopóktól tépetten, tiptoran
 Kinyúlt... De mi az, könnyed mit sirat?

Nem láttad fátyolán keresztül
 A lábaidnál futkosó bogárkát?
 Míg a királyi vadat megsirattad,
 Egy apró élet elpusztult alattad,
 Amelynél az a távoli se drágább.
 Az másoké volt, ez meg senkié sem.
 Az nekik nőtt, ez csak úgy éldegélt.
 Királyi vadnak a sorsa ne bántson,
 Szomorkodj inkább ilyen elmúláson.
 S ha sírsz, sirasd e bogár életét.

Vörös zászló

Édesanyám fejkendőjét
 A búbanat varrta,
 Gyászos színén nem cifrázott
 Semmi tarkabarka.
 Fekete volt, mint a sírás,
 Nem volt rajta semmi írás,
 Csak egy nagy kérdőjel:
 — Megváltozik-e ez a szín,
 Fiaim, idővel?

Édesapám kalapján is
 Gyáspántlika lengett,
 Kulacsából a böjti szél
 Kifújta a kedvet,
 Szürke, rossz volt, kopott, fakult.
 Szava síró csuklásba fült,
 És úgy kérdezgette:
 — Mit gondoltok, lesz-e még itt
 Valakinek kedve?

Piros zászló leng mindenütt,
 Édes szülém, lássa:
 A gyászunknak, bánatunknak
 Színe-változása;

Könnyünk, vérünk benne lángol,
 Vigasságunk lett a gyászból,
 Új kedv meg friss nóta:
 Vörös zászló lett a lelkünk
 Újjáalkotója!...

Iván hazamegy

Az első hír 1918. október 31-én

Hát mégysz, Iván?
 Elmégysz mitőlünk áldva
 Szabad igéktől hangos szép hazádba.
 Mi itt maradunk
 Vért könnyező és szomorú raboknak,
 Szolgául a hatalmas gazoknak,
 Ketrecbe zárt sasoknak?

Nem úgy, Iván!
 Egy pillanatra állj meg, idenézz:
 Történelmet csinálni nem nehéz
 Azoknak, akik halni megtanultak,
 Nekünk, eleven vértanúknak.
 Csak egy kicsit feszül meg izmunk,
 S már századokat szétszakítunk,
 Jelent a múltba letaszítunk.

Látod, Iván?
 A kezünk-lelkünk is tiszta, hófehér:
 Nem szennyezte be vér,
 Mégis oly messze ér,
 Hogy trónokat borít föl, sárba vágat
 Penésztől dohos koronákat;
 Korlátokat dönt, hagyományt söpör,
 Életre kelt, de sosem öldököl...

Nézd csak, Iván:
 Nézd, ezt a vén magyar Szibériát
 Friss szelek szárnya zúgva szeli át,
 Megmozgat benne fűt-fát, bokrokat,
 Hava közé új magot hullogat.
 Buda alatt jár a vörös hajó,
 Föltülik a vén Várba: halihó!

Érzed, Iván:
 Lesz még tavasz, lesz még itt ébredés,
 Hatalmas szántás, kalászos vetés,
 S ha összecseng a kaszkalapácsunk:
 Tudd meg, hogy mi is
 magunknak kaszálunk,

S legyen a lisztünk barna vagy fehér:
Más ízű lesz, más a magyar kenyér.

Eredj, Iván, eredj!...
Hová te mégy,
Utóbb-elébb
A mi utunk is, meglásd, arra megy.

Az volt a Május!

Emlékezés 1912. május 23-ikára

Az volt a Május!...

Emlékezzetek,
Az nem volt vézna, az nem volt beteg,
Mi volt a lelke? Örök-tűzű katlan,
Miben új eszmék forrtak szakadatlan;
Minden szikrája gyújtott, égetett,
Körébe vonzott messzi lelkeket;
Fagyosat izzó tűzzé varázsolt át,
Dörgő szózáttá tett mihaszna zsoldárt;
Óriás ifjává lett vén, gyöngé törpe,
Cserjéből nőtt az erdő büszke tölgye,
Gyávákból pedig vakmerő falanxok,
Ha tette hívó szózata felhangzott,
Akiknek vére barikádra hullt,
S mind tudta azt, amit sohasem tanult...

Az volt a Május!...

Emlékezzetek,
A tűzében hogy fürdött lelkeitek,
Hogy ittatok a poharából mámort,
Hogy bámult az is, aki félve vádolt...
Hogy rohantatok szuronyok közé,
Bár nyomotok véretek öntözé,
S nem volt egy se, kit visszatarthatott
A piros köre dőlt fehér halott...

Az volt a Május!...

Volt ennek erője,
Hogy tüzes vágyát merészen betöltse;
Virága is nyílt — vérrózsák teremtek
Torlaszaik az utcakövezetnek;
Volt lángja is — emésztő, büszke láng,
Tüzes szikráit szórogatta ránk;
Volt dala is — a forradalmi dal,
Mit harsog minden tisztító vihar;
Volt hőse ezer, volt mártíra is,

Kiket büszkén emleget a ma is,
És bár most lomha telet aluszunk:
Lesz még nekünk több ilyen Májusunk!

Jön az öcsém

Valami csoda készül, nagy csoda:
Az ajtóm néha magától kitárul,
Csörög a szarka a házunk előtt...
Tán megjön az öcsém Szibériából.
Ahol négy éve hallgat hófehéren,
Onnan hazatér hangos-pirosan,
Vörös lobogót lobogtat, s az útja
Mérőldet lépő csizmákkal rohan...
Siess, öcsém, siess!

Ma még ott van, estére már a Kárpát
Ormáról kürtöl ide riadója,
Hajnakra talpra állnak a völgyek,
Délben fölgrík a nyugalmas róna,
S a délibáb vöröset játszik egyre,
Hogy a vén pásztor nézve nézi, ámul:
Mióta él, nem látott ily csudát —
Megjött az öcsém, meg Szibériából...
Siess, öcsém, siess!

Mikor odament — mert odáig verte
A hatalomnak ölmos kancsukája —,
Szomorkodott, fehér volt, vér folyását
Elnézegette, tán meg is csudálta;
Szava alig volt, szeme lecsukódott,
Friss hó hullott rá síri takaról...
Ki hitte volna, hogy még talpra ugrik,
Ki hitte volna, hogy még így kigyógyul?
Siess, öcsém, siess!

Hallod a hangját? Mint a menny dörgése!
Nézd a szemének mérges villanását!
Nézd csak: a karja sziklákat gurít el —
És ezt az erőt tiporták, gyalázták?
Csak rajta hát, mutasd meg, hogy ki vagy!
Jártál elégszer gyáván, óvakodva —
A lépésedtől dobbanjon a föld,
Sáros csizmával lépj az aranyokra!...
Siess, öcsém, siess!

Csókolja le mérőldes csizmaídról
Észak havát a forró déli nap,
Nyugatnak kincsét add az asszonyodnak,

Kelet gyöngyével játsszék a fiad,
 Legyen tiéd mind, ami sose volt még,
 Te rongyos óriás, te koldus-árva!
 Siess vörösre vált Szibériádból,
 Siess vörösre vált Szibériádba!...
 Siess, öcsém, siess!

A vöröskatona indul

Toborzó féle

Apám csatába ment
 Búsan, mogorván,
 Sodorta az a szürke regement,
 Mint levelet az orkán;
 Valahol oszt levágta, eltemette,
 Varjú se károg tán felette,
 Csak édes szülém várja, hogy
 Megveri még az ablakot,
 De én azt mondom, hogy ne várja —
 Inkább varrjon kend piros pántlikát
 Az én sípkámra!

Ha könnye van,
 Ne sírja el, csak adja ide mindet;
 A sírás úgyis csak haszontalan,
 A jajt is ide: itt a helye mindnek.
 Ide a bosszút, a gyűlöletet,
 Mit ötödfél év lelkébe vetett,
 A fájdalmat meg a nyomort,
 Mit roskadozó válla hord,
 És vígan nevetgélve
 Varrjon kend piros pántlikát
 Az én mentémre!...

Majd leszek én
 Könnyet, fájdalmat elbíró legény,
 Bosszút és gyűlöletet viselő
 Leszámolásra induló erő,
 Akinek útja vörös Hadak útján
 Egész világnak téreit befutván
 Addig kutat, rombolva támad:
 Míg megtalálja az apámat!

Aranyból vájok néki kriptát,
 Biborból adok rája tisztát,
 A bakancsához koronát rakok,
 Mellére gyémántokat aggatok,
 S a sírköve a fellegekbe fűr:
 Tudja a világ, ki fekszik alul...

De hát az idő drága, drága...
 Édes szülém, hát varrja gyorsan
 Ide, ahol a szívem dobban
 Azt a vöröset!... De vigyázzon,
 Apám után pusztulni lásson,
 Ne szóljon rólam se szó, se beszéd —
 Csak meg ne szúrja a kezét!...

Végrendelet

Az ifjúságnak

Én nem örülök odvas, régi fáknak,
 Mik végigéltek száz vihart, tusát,
 Amik fölött a múlt idők tanyáznak,
 Amiknek emlék már az ifjuság.
 Sudárba indult törzsek ágazatján
 Fakadó bimbó az én örömöm:
 Ezt ápolom, ezt öntözöm.

Más bújja csak a vén, szüette múltat,
 Öreg, penészes könyvek lapjait,
 Miknek betűi régen megfakultak,
 Ami mesél vagy nagyképűn tanít.
 Én a jövőért élek-halok egyre,
 Az új világért, ami eljövend,
 Töröm, gyúrom ezt a jelent.

Szeretnék újra harcos ifjú lenni,
 Feszülő izmú, lobogó szemű,
 Kinek a munka verejtéke semmi,
 Kinek az élet örökös derű;
 Dalolva kelni, fűtyülve feküdni,
 Kacagva verni vissza sorscsapást,
 Hogy kínom, könnyem sose lásd!

Hisz mostan épül csak a mi világunk,
 Hisz mostan érik csak az új vetés,
 S válik valóra annyi édes álmunk...
 Mi lesz a vége: lagzi? temetés?
 De jó is annak, aki friss erővel
 Része lehet a küzdelminek,
 S a végit frissen éri meg.

Ti erőtok eddze meg a lelkem,
 Az elkopottat, harcos ifjuság!
 Ahol a porba fáradtan leestem,
 Ott folytassátok csak ti a tusát.
 Zászlóm vigyétek végső diadalra,
 Kacagva lássa minden hegyorom
 Muzsikás halotti torom!

...Én nem örülök odvas, régi fáknak,
Mi k végigéltek száz vihart, tusát,
Amik f öltött a múlt idők tanyáznak,
Amiknek emlék csak az ifjuság.
Sudárba indult törzsek ágazatján
Fakadó bimbó az én örömöm:
Ezt ápolom, ezt öntözöm.

Vers a piros szegfűről

Az én hazámban fehér, szürke minden:
A Gondolat, az Akarat, a Tett —
Az én hazám de halvány, néma lett!

Az én hazámban tilos még a Fény is,
Tilos a Hang, mi bátran tör elő —
Az én hazám, haj, csöndes temető.

Az én hazámban ne viríts, te szegfű!
Jaj, mert az Élet színe benned ég:
Utánad nyúl a csontkéz, és letép.

A kriptaszag lehervaszt, és a sírból
Gyilkos penész szállja meg szirmaid,
A temetőcsósz gyomként kiszakít.

Mi kósza lábaink nyomát keresd meg:
Élők vagyunk, és sírig szeretünk —
Magyar szegfű, bujdossál csak velünk!

Kár és jaj

Kár a még élet eltemetni,
Aki szeret, azt nem szeretni,
A mások könnyét kinevetni,
Kár!

Kár elzavarni minden álmot,
Mit nem lehet valóra válttnod
Abban a percben, melybe látod,
Kár!

Kár rátaposni a virágra,
Az útbátévedt kis bogárra,
Kár, hogyha rab lesz a madárka,
Kár!

Jaj, hogyha a rögök mozognak,
Amik alól a tetszhalottak
A napvilágra kíváncsoznak,
Jaj!

Jaj, hogyha akit nem szerettek,
Akit kínjában kinevettek,
Kedvese lesz a gyűlöletnek,
Jaj!

Jaj, hogyha minden eltiportak,
Egyszer az égig ágaskodnak,
S elűzött álmot visszahoznak,
Jaj!...

Hazavágyás

Keletre szálló fellegek,
Várjatok, én is elmegyek;
Nincs mit keresnem ezeken
Az urak lakta földeken.

A templomát nem ismerem,
Az Isten is idegen,
Nem értem, amit papja szól,
Ha kértem, nem is válaszol.

Nem ez volt a mi Istenünk,
Nem ez a pap beszélt nekünk,
Nem ez a föld volt a hazánk:
Ezt csak a Gonosz szabta ránk.

Csontunk trágyázza erdejét,
Vérünk itatja mezejét,
Verítékünk könnyek között
Puhít meg minden kis rögöt.

Belőle nekünk mi marad?
Mi a talpunkra ráragad!
Vagy majd szemünk gödrébe hull,
Ha deszkát árulunk alul...

Grófok, püspökök földje ez:
Szegény magyar itt mit keres?
...Keletre szálló fellegek,
Vezessetek, hazamegyek!...

Találkozás a tengeren

Amerikába vándorló magyarok útjára

A lelkünk bánat-fellegéből
Megered langyeső,
Fájó, de mégis jóleső,
Mitől a felleg egyre ritkább,

És ami lassan verdesi
Ezt a nyitott, de fészketlen kalitkát,
Honnan fészekre vágyó madarak
Hazát keresni messze szállanak,
És mi utánuk eltekingetünk,
Míg az esőbe fül tekintetünk...

A gólyák, fecskék vándorútjukon
Találkoznak most velük is, tudom.

— Ti hova mentek?

— ha megkérdezik,

A gólyák, fecskék felelnek nekik.

— Hazaröpülünk mindnyájan, haza,
Hol vár a fészek, vár az őshaza,
Ereszalj, kémény, patak és berek,
Kunyhó, palota, ismerős terek,
Gyárkürtő, templom, ránk nevető égbolt,
A hontalanságból nekünk elég volt.
Ti hova szálltok?

Jaj, mit mondanak
Nekik a sírva kibuggyant szavak
Feleletül: A kinnak az a láza,
Mi most a torkot markolássza,
A legkeményebb szívet összegyúrja,
Magát a lélek közepibe fúrja,
Mit is mondhat a hazaköltözőknek?
Ők, a fészekből messzeüldözöttek!
Ahogy röpülnek a tenger fölött,
Hullámot kavarr ez a felelet...
Lég dörren tőle, sirály fölsikolt...
Ki érzi, tudja, mi volt ez, mi volt?

Szétválik útjuk.

Ez a ködbe tart,
Azt várja otthon napsütötte part,
De velük röpül víz és part felett
A felelet, a szörnyű felelet!...

Lepkék a krematóriumban

Még zeng a kórus... Még a fakoporsó
hideg lakóját féltve átkarolja.
Még a könnyes szem rátűz, hogy utolsó
tekintetében fürödjék halottja.

Még zeng a kórus... Jaj, az operának
legottan vége: búcsúzik a hős.

Lent a sárkányok áldoza tra várnak:
mindjárt kiröppen torkukon a gőz.

Még zeng a kórus... Süllyed a koporsó:
most lépi át Nirvána kapuját...
Most szalad ki a kürtön a feloszló
fehér füstfoslány, mi kékbe fut át.

Tavas van... De jó erre-arra szállnunk:
testünk még forró, lelkünk még örül:
De meddig bírja, lepkék, gyöngö szárnyunk
ezt a keringést a kohó körül?

Szegények a parkban

Őszi nóta

Rossz hírt hozott szegény fáknak
az őszi szél: minden lombjuk pereg le...
Mintha a gond szállna bennük
az alattuk szomorkodó fejekre.
Jaj, de sűrű levélhullás,
de sok kínos, reménytelen tekintet!...
Uramisten, őszből, télből
új tavaszba ki támogat el minket?

Ködöt lehel a hegytető,
az őszi szél terigeti felettünk,
Dér csillog a selymes fűvön,
ahol forró napsugárban hevertünk...
Hogyha fázol, bújjál mellém:
a szűrömnél szívem-lelkem melegebb.—
Hadd hulljanak összehajlott
fejünkre a sűrű, sárga levelek!...

Hús év után

A Népszava jubileumára

Örök igazságok talajából nőtt fel
A mi hitünk fája.
Én egy kis levélnek, gyöngének, szerénynek
Teremtődzttem rája.

Nem voltam virága, nem lettem gyümölcse,
Csak egy pici levél,
Mi az óriásfa ága közt megbujtan
Láttatlan éldégél.

A fa örökké él, jaj, de a kis levél
Maholnap megsárgul,
Első dércsípéstül szegényke megszédül,
S leperreg az ágrul...

ELBESZÉLÉSEK

Mikor a diák-iskolából hazakerült, nem értett az agarakhoz, összetévesztette az angol telivért az erdélyi mokánnal, inni nem tudott, s aztán olyan bolondokat beszélt, hogy az Úr minden embert egyformának teremtett, s aki a legmagasabb választófallal különíti el magát embertársaitól, az a legnagyobb gazember. Valami förtelmes tudomány metélezte meg az elméjét — mint a plébános úr mondta —, mégpedig oly mértékben, hogy mindenáron tovább akarta azt űzni. Az apja elzavarta hazulról, mivel ez nem került pénzbe.

Az istentelen kölyök komolyan vette a dolgot, megölelte az öreg bérést, aki a valkói útról a pesti országútra vezette, aztán a botjára tűzött batyúval beállított Pestre. Tanult hajnalfényes holdvilágnál, faggyúmécsnél, tanított nappal lakásért, kosztért, és szorgalmasan frekventálta az orvosi fakultást. Dicséretére legyen mondva, az apjának sohase írt. A vén szittyában is volt annyi becsületérzés, hogy nem tudakozódott a sorsa felől. Az öreg béres, aki a pesti hetivásárra be-bedöcögtetett egy szekér búzát, hazamenetkor mindenről beszélt, csak arról nem, hogy látta a fiút a *Fehér ló* előtt, sovány, sápadt, rongyos volt, de azért nem izente haza:

— Köszöntetem atyámuramat, küldhetne egy kis fehér cipőt.

Óbudára költözött. Azért költözött oda, mert megszeretett egy szöke, búzavirágzemű sváb varró-lányt, és a nemes, nemzeti vitézlő ősök bármiként is forogtak a címeres koporsóban, annak rendje és módja szerint elvette. Az asszony varrt, vasalt, mosott, egy pár év múlva gyermeket nevelt. A szakállas vén diák tanított, tanult, és néhány év múlva diplomát adott neki az orvosi fakultás.

Hogy úgy mondjam, mint a történelmi regényírók szokták, 1833-at írtak. A fiatal doktort kiküldték, hogy menjen ebbe meg abba a faluba kolera-orvosnak. Olyan örömmel ment, mint bátor katona a csatába. Csodákat művelt a medicináival, mikor haza szólította egy rövidke izenet.

Én még láttam ezt az öregbetűs, sárga papírt, amelyre ezt írták:

„Meghagyatik az nemes község érdemes magisztrátusának, hogy kolerás falvainkban szolgáló N. N.

orvos-doktor úrnak sürgős forspontot adjon, mivel-hogy említettnek hitvestársa és gyermeke az pusztító nyavalya prédáivá lettek. X. Y. vicispán.”

Hej, de keserves forspontozás lehetett ez!

Hanem hazudott a hivatalos írás. A familiából egy gyerek megmaradt. A többi kint pihent anyjostul együtt az óbudai temetőben. Az otthon hagyott medicinák nem tudták megoltalmazni szegényeket. Hiányzott a két delejes szem, amely azt parancsolta, hogy nem szabad meghalni. A legkisebb gyereket meghagyta az Isten szánalomból, hogy az, aki annyi életet mentett meg, a munka után a magáét oda ne dobja az ördögnek, vagy meg ne tébolyodjék.

Hát a vén szittya? A kolera nem fogott rajta, a dobszó ölte meg. Mikor az agarakat, lovakat liciálták, megütötte a guta.

2

Szegedre választották meg a szomorú doktort. Még a harmincas években költözött ide az Alsóvárosra. A fia vidám, élénk fiú volt, annyira élénk, hogy a piarista atyák iskolájában minden pillanatban ki akarták csapni. A doktor úgy gondolta, hogy anya kell a gyerekeknek. Megnősült.

Egyszer észrevette, hogy az új asszony a fiú vállig érő göndör haját olyanformán fésüli, hogy a gyerek könnyei potyognak a fájdalomtól. Kivette a fésűt az asszony kezéből.

— Elmehetsz haza!

Ettől a pillanattól kezdve maga öltöztette, fésülte a gyermeket egészen addig, míg pesti jurátus, majd 1848-ban fiskális lett belőle. A Bánátból menekülő, kifosztott polgárokból szabadcsapat alakult Szegeden. Nem jut eszembe az ezredes neve, tán Dedinszky volt; Dobsa Lajos, aki akkoriban jött haza Párizsból, őrnagya lett a csapatnak. Az újdonsült fiskális kapitánynak állott be.

Az öregedni kezdő doktor itthon maradt. A betegeit nem vihette magával, azok se mehettek volna utána. Akadt dolga elég. Alsóvárosi házikója előtt kocsitábor állógált naponta. Olyan összevissza vagdalt embereket emelgettek le a kocsikról, hogy némelyiket alig lehetett egy darabban becipelni a doktorhoz.

Kereste a pénzt, küldözte a fiának, aki a csatáértén fizette belőle a legényeinek a zsoldot. A haza kasszájából nemigen telt ilyesmire.

A vége az lett, hogy egyszer a fiskális kapitányt is behózták a többiekkel együtt az orvos szobájába. Szőreg alatt szedték fel. Valami bolondos ló még a vállperecét is lerúgta. És mire a vállperec meggyógyult, izentek a torony alól az öregnek, hogy jó lesz eldugni a fiát, mert keresik.

A vén doktor maga maradt. Egyszer volt egy kis családi öröme, mikor az aradi zsandárok szánkóhoz kötözve, csikorgó télen hazaszállították a fiát Szegedre. Az aradi beamterek azt izenték az öreg doktor-nak meg a toronyalatti policájoknak, hogy jó lesz a fiúra vigyázni, hogy ki ne merészkedjék Szeged határából, hanem tartsák figyelemmel a nótórius rebelist. (Makón a zsandártiszttel megduellált; gyakran vörösbort ivott, paprikást evett, és hangosan társalkodott.) Az is bűne volt a dezentornak, hogy németül nem akart beszélni, pedig az anyja sváb lány volt.

A vén doktor rendkívül boldog volt. A fiú elfagyott lábait reparálgatta, a vállát fáslizta, a hátát piócázta, reggelenként keserű pálinkát adott neki, és mikor a tékozló fiú jóllakott a kámforral, piócával és keserű pálinkával, úgy elpárolgott otthonról, hogy a tulajdon édesapja se tudta merre van. (Az erdélyi színpadokon hősszerelmeskedett.)

Magára maradt a vén doktor, nagyon sokáig úgy élt, mint a remete. A fiának megjött az esze, meg-nősült, fiskáliskodott valahol. Hitták oda az öreget de bíz az nem mozdult volna el száz világért sem a, Szentháromság utcabeli kis házból, melyet ő épített; nem hagyta volna el a kis kertet, melyet ő ültetett, azokat a szépen bűgő páros galambokat, melyeket mindennap a kezéből etetett.

3

Egyszer mégis megmozdult. A nagy vízkor történt meg ez a dolog. Elhagyta a házát, azaz a háza hagyta el az öreget. Összeomlott a szeme láttára a Tisza szennyes hullámai árjában. A vén doktort erőnek erejével húzták a lápra. Nem akart mozdulni, ott akart meghalni a házzal, a kerttel együtt. Ott ingott a vízen a nagy vörös dívány. A kék galambok, a fehér galambok rászállottak, rajta himbálózta. A vén doktor sírt, veszekedett a megmentőivel. Olyan volt, mintha az esze ment volna el. Mikor a családját lopva, orozva legyilkolta a nyavalya, nem örült meg. Hát jobban szerette a Szentháromság utcai kis kas-

télyt, mint az óbudai asszonyt, a gyerekeket? Hajh, addig jár a korsó a kútra, míg egyszer eltörik.

Arra még emlékszem, hogy nálunk, Szentesen még éjszaka is harangoztak. A Tiszára vigyázott az egész város. A házunknál katona kvártélyozott, aki igen szidta a Tiszát, és sokat sírt. Hová való volt, melyik ezredbeli, nem tudom, de igencsak ilyenformán hajtotta:

— Anyám, szögény édesanyám!...

4

Egy éjszaka kopogtak, nagyon kopogtak az ablakunk alatt. Vendégek jöttek, kocsin érkeztek. Kik voltak, nem tudom. Azt tudom, a szegedi árvízből huzgálták ki őket.

Beleselkedtünk az ebédlő szobába, a függönyt félrehúztuk. Apánk úgy nézett, mint a tigris, és összefont karokkal sétált. Egy hófehér szakállú, próféta arcú aggastyán édesanyám vállára borult, és sírt, sírt, mint a gyerek, akit megvertek.

— Fiaim, koldus lettem, hetven esztendő munkám veszett a Tiszába! Kilencven esztendő koldus vagyok! Belepusztulok.

Nem pusztult bele még akkor mindjárt. Másnap ott ült velünk a Kurca-parton, papír csónakokat csinált, és nádsípokát faragott. (De furcsa, még most is hallom a nádsíp hangját.) Aztán sokáig nézett a szelíden, hullámverés nélkül folydogáló Kurca vizére. Úgy peregetek a könnyei szegény öregnek. Eszébe jutott valami, talán a piszkos, szennyes, vad hullámú Tisza...

Mikor a víz elment, visszajött a portához. Nem tudott meghalni nálunk. Órákig ott ült a romok fölött, ott gubbaszkodott, és nézte a felhőket. Ebbe belefáradt. Ágyba kívánczolt. Oda kellett egy kis kalyibát összeütni a Szentháromság utcai portán. Levet írt a fiának.

— Csak semmi ceremónia! Eleget fáradtam, jól esik a pihenés. A portát ne add el. A küszöb alatt régi pénzek vannak.

A fia úgy ült kocsira Szentesen, hogy Gárgyánnál, aki akkor még ott lakott, egy nagy fehér sírkövet vett. Felvéselte rá az öreg doktor nevét, és elhozta. Elég jókor érkezett, az öreg még megismerte.

— No, csak semmi gyerekeskedés. Meglátogatom az édesanyádat...

Ha van mennyország, már azóta régen együtt vannak.

Kerestem a nagy, fehér sírkövet az alsóvárosi temetőben. Nem találtam meg, a kurta nap hamar rám esteledett. Majd tavasszal, ha az ibolyák nyílnak, megkeresem. Ültetek mellé virágot is. Óbudáról hozatom, az óbudai temetőből.

1903

Ünnep készül

A mocsárháti 48-as népkör választmányi ülést tart. A kör díszelnőke, a nagytiszteletű úr, már meg is jelent. A harangozó, aki szintén választmányi tag, éljenzéssel fogadja, ami köszökök szerint minden díszelnőknak kidukál, finom megkülönböztetésül annak, hogy ő nem olyan közönséges és komisz elnök, mint a többi.

— Éljen! — mondja tehát a harangozó.

— Köszönöm, barátaim, csak maradjanak ülve — csillapítja a díszelnők a kerek asztalnál ülőket, akik e percben felpillantottak a kártyából, aztán tovább játszanak.

A díszelnők úr letelepedik, és mellette csoportosul a harangozó, aki nem ismeri a kártyákat, s csupán kibicelni szokott, a Böröcz Csutak Illés, aki nagyon ismeri a kártyákat, és ezért övele nem játszanak. Egyébként ő is választmányi tag.

A falakon — amennyire a pipafüstől kivehető — a vértanúk arcképe, a kápolnai csata, legközepe a díszelnők úr óriási arcképe, melyet ő maga aján-dékozott a körnek, csupán a keret árának visszatérítését kérte. A sarokban apró Kossuth-kép húzódik meg.

A díszelnők úr érzi, hogy ez alkalommal a haza sorsáról kell nyilatkoznia, amit a körülötte csoportosulók méltán el is várnak tőle. Az ülés megnyitása előtt muszáj az időt ilyesmivel tölteni.

— Bizony mondom, hogy addig nem lesz semmi a mi állapotunkból, míg kormányra nem jutunk — jelenti ki a nagytiszteletű díszelnők úr.

— Igaz — erősítgeti a harangozó.

— Mert a haza sorsa a mi kezünkben nyugszik, ezt tudja meg a dinasztia.

— Úgy van! — mondja rá Böröcz Csutak Illés, bár ma sincs tisztában azzal, hogy a dinasztia Tisza Pistát jelenti-e, vagy pedig az egész kormányt, beleértve a főispán urat is.

— Ha mi, a függetlenség, egyenlőség és testvériség apostolai egyszer többséget nyerünk, akkor megmutatjuk Ausztriának, hogy nem engedünk 48-ból.

Általános kacagás támadt. Ruzs Molnár Andris szamarat játszott, aztán ő lett a számár. Az ilyesmi mindig harsogó derűtséget szokott kelteni, s a huncut Csala Laci mindjárt fel is pingálja az ajtóra az est történetének megörökítéseképpen: Március 3-án számár Ruzs Molnár András.

A többi vesztes neve utána következik. Mondják, hogy a díszelnök úr a legbarátságosabb invitálásra sem avatkozik a játékba. A derűtség elmúltával a haza sorsa tovább tárgyaltatik.

— Tököt! Makkot! Úsd be! — hangzik közbe-közbe.

A kör korcsmárosa derekasan hordja az italt. Enélkül nem esik meg a választmányi ülés, nincs politika. Mikorra mindenki beköszön, a korcsmáros behozza a kör csengetyűjét, a díszelnök úr csenget, a kör jegyzője, a tanító úr, felteszi az ókulárét, és kihegyezi a ceruzáját.

— Polgártársaim! Barátaim! Fontos ügy, a szabadság emlékének megszentelése van küszöbön. A szent hazaszeretet nevében kérem önöket, hogy míg választmányunk ülésezik, hagyják abba a durákat és szamarast.

Az emberek felállnak, nyújtózkodnak, kimennek, bejönnek. A díszelnök úr előterjeszti a tárgyat: március 15-nek megünneplése. A program is kész. Díszbeszéd — tartja a nagytiszteletű úr. Talpra magyar — énekli a kántor úr. Alkalmi költemény — írta és szavalja a káplán úr. Záróbeszéd — tartja a nagytiszteletű úr. Éljen képviselőnk! — elkiáltja a harangozó. Ez a piacon játszódik le. Utána díszvacsora a 48-as körben.

— Birkapaprikás, túróscsusza, egy liter bor — indítványozza a díszelnök úr.

— A múltkor se sikerült a birkapaprikás — emlékezik vissza a vastag kupec. — Én tisztelettel és hazafias üdvözléssel indítványozom, hogy tekintettel a hazai válságos állapotra, térjünk el a szokástól, és marhapaprikást együnk.

— Maradjunk a réginél. Mi nem cserélgetjük az elveinket! Legyen a régi jó birkapaprikás! — indítványozza Böröcz uram, akinek eladó birkái vannak, és március idusán szeretne velük egy kis vásárt csapni.

— Szavazzunk! A többség dönt. Alkotmányban élünk.

— Exlex van — mondja valaki. — Marhát együnk.

A birkapárt győz.

— A túróscsusza elmaradhat. Inkább több bort vegyünk a programunkba.

A csuszapártiak zúgolódni kezdenek.

— Nem szabad a hagyományokat lábbal tiporni. Mi még minden március 15-én ettünk túróscsuszát töpörtővel.

— Igaz! Ha így változtatjuk az elvünket, ha minduntalan újabb és újabb isteneknek áldozunk, akkor ne bízunk abban, hogy a magyarok erős Istene mellénk szegődjék — harsogja a díszelnök úr. — Marad a túróscsusza. Bor tekintetében nem kívánjuk korlátozni a polgári szabadságot, mert ez ellenkeznek azzal, amit évtizedek óta hirdetünk: szabadság és egyenlőség!

— Igen, de nem egyformán iszunk.

— Az ujjunk sem egyforma.

— Helyes, tehát ki-ki addig iszik, míg az ujjával el nem éri. Ez az arány. Ez az igazság.

— Mi lesz a vacsora ára?

— Fizessük ki a kör vagyonából, tekintve a hazafias célt — indítványozta Böröcz Illés, akinek megrogzott szokása az, hogy mindent a kör vagyonából szeretne fizetni.

Valaki feláll a sarokból, aki eddig hallgatott.

— Indítványozom, hogy hívjuk meg vacsorára a 48-as honvédeket. Ők verekedtek 48-ért, mi csak ettünk-ittunk.

A díszelnök úr felpattan.

— Micsoda gyanúsítás ez! A kör nevében, pártom nevében, sőt az egész ország hazafias és 48-as polgársága nevében ünnepélyesen visszautasítom ezt a rágalmat. Mi nem dolgoztunk 48-ért? Hát akkor ki dolgozott?! Kérem önöket, fejezzenek ki rögtön bizalmat Kossuth Ferencnek és nekem, különben elhagyom e falakat örökre, elviszem arcképemet innen, bár sírva, bár fájdalomtól hasogatott szívvel, de mégis elviszem.

— A keretet nem szabad! — kiáltja rá valaki.

A nagytiszteletű úr másként érti.

— Helyes, tehát maradok. Jól mondta a közbeszó, hogy a keretet nem szabad, és én nem akarom megbontani pártunk keretét. De jegyezzük meg, mi nem vendégeskedhetünk itt, ez a hely nem vendéglő,

nem kocsma, ez a hely a szabadság és függetlenség temploma.

— Úgy van! Éljen a díszelnök úr! — harsogja a harangozó.

— Mindazonáltal indítványozom, hogy a 48-as félistenekről se feledkezzünk meg, és küldjük el nekik a maradékot.

Általános éljenzés. A választmányi ülés véget ért.

— Tököt, makkot, adut! — hangzik ki a márciusi hűvös éjszakába a szabadság és egyenlőség templomából...

1905

Mári kisasszony gyermekei

Annyira fájt a feje, hogy majd szétpattant. A prédikáció tanulásba vagy tiszter belefogott, de egyszer se ment. Tegnap a főszolgabíróéknál névnapozott, s aztán abból a kutya erős szekszárdi vörösből jócskán beszedegetett. A jegyző mondta is, hogy nem tiszta a bor, mert sok benne a festék meg az ájnság. A jegyző — nem hiába a gyakorlat meséssége ezen a téren — igazat mondott. Azért fáj úgy a feje, azért nem megy a prédikáció-tanulás, mert komisz volt a bor.

Pedig igazán szép prédikáció volt. Volt egy korehely káplánja, akit kicsapongásai miatt zárdába rukkoltattak, az csinálta neki fogadásból. Abban fogadtak, hogy a káplán még a harmadik liter után is olyan prédikációt tud írni, ami megíratja az egész publikumot. Tessék a bibliának akármelyik passzusát előrántani, egy óra alatt kész lesz a prédikáció a harmadik liter után is, de a plébános úr fizeti a bort.

A káplán megnyerte a fogadást. Jófejú gyerek volt, s olyan szép prédikációt ütött össze egy óra alatt — pedig ugyancsak ragyogott a szeme, meg akadozott a nyelve — hogy akármelyik püspöknek is dicséretére vált volna. Arról szólt, hogy Krisztus mennyire szerette a gyermekeket, és a nagyszívű istenember mily nagylelkű volt a gyermekpusztító, erkölcstelen Mária Magdolnákkal szemben is, ha bűnbánóan elébe térdeltek, és jobb életre fogadkoztak.

Itt az ünnep, muszáj lesz valami új prédikációval előrukkolni. A régieket a hívek már könyv nélkül tudják, annyiszor hallották. Csak az a fene beutalás ne menne olyan nehezen.

A plébános úr egyébként is nagy dologba vágott. Elküldte Mári kisasszonyt, a szakácsnét, mert rossz fát tett a tűzre. A káplán szobájában a kelletinél tovább időzött, s a plébános úr észrevette. Akkor figyelmeztette, hogy a plébánia nem az a hely, hol a bűnös szerelem fészekre találhat. Nem ért semmit, mert a kántor megsúgta a plébánosnak, hogy a káplán úr előtte olyasmivel dicsekedett, ami Mári kisasszony erkölcsére árnyat borít. Jobb lesz a kisasszonynak kiadni az útját, mert a világ különben is rosszenyelvű.

A plébános úr módfelett feldühödött, mikor meghallotta. Úgy érezte, hogy roppant boldogság volna e percben a házi kisasszony szőke hajába, fehér húsába belemarkolni, tépni, ütni, karmolni, és úgy megverni a kisasszonyt, úgy, hogy az ágyat nyomja utána.

Mári kisasszony valami éhenhalt tanítómester lánya volt, irgalomból fogadta magához a plébániára. Az ő kedvéért küldte el az öreg Panna asszonyt, akinél jobb paprikást és pompásabb túrós lepényt még a püspök úr öminenciája konyháján se tudtak készíteni; akinek főztje után maga a megboldogult főpásztor azt mondta a plébános úrnak:

— Bizony, fiam, nagy kedvességben állhatsz az Úr előtt, hogy ily asszonyi állatot rendelt a szolgálatodra.

Azonban Panna asszony vén volt, míg Mári kisasszony fiatal, kíváncsot teremtés. Rongyos volt, sovány volt, mikor a plébániára került, elpacázta a zsírt, elrontott mindent a konyhában, de az embernek elnézőnek kell lenni az ifjúság ügyetlenkedésével szemben. Krumplilevesnél, babcsuszpájnánál egyebet sose főzött az apjánál, nem készíthet egyszerre pástétomot a szegény árva.

Mári kisasszony felhízott, megszépült a plébánia konyháján. A falusi menyecskék irigykedtek is rá. Volt idő, hogy megnyúlt az ábrázatja, megváltozott a gusztusa, s ilyenkor a plébános úr elküldte fürdőre. Egy hónap múlva egészségesen jött vissza valahonnan, ahova gyakran írogatott levelet, küldözgetett pénzt. Úgy mondták, hogy az édesanyja édegett ottan. Annak kellett a levél, a pénz, az elemőzésia.

De hát azok az apró babaruhák, játékok? Bizonyosan nem a Mári kisasszony mamájának kellettek. Az unokák játszottak azokkal, azok a gömbölyű fejű, nevető szemű angyalkák, akik minden évben megláthatták, megcsókolhatták a betegen fekvő

mamát, akik minden évben kaptak egy kis testvérét. Csak a plébános urat nem látták soha.

Mári kisasszony sokszor mondta a plébános úrnak:

— A szívem majd leszakad, hogy nem a gyermekeim mellett élek. Itt kisasszonynak csúfolnak, te tejben-vajban füröszöl, de édes gazdám, nagy a te szeretetednek az ára. Se kisasszony, se anya nem vagyok. Beleőrülök ebbe az életbe.

A plébános úr csitította.

— Várj, majd egyszer oda kerülsz. Nyugdíjaztatom magamat, s elköltözzünk a te falutokba. A gyerekeket felneveljük, szárnyukra eresztjük, aztán élhetünk boldogan.

Mári kisasszony ezzel nem érte be.

— Nem szereted te a mi gyermekeinket. Lásd, még az állat is szereti. Nézd, az anyamacskánk a szájában hordja le a kölykeket a padlásról. Behozza ide.

A plébános úr sóhajtott.

— Hjah, lelkem, könnyű neki. Nincs neki plébániája, nincs neki püspöke. A világ nyelve olyan rossz. Csak maradjon így, ahogy van.

És úgy is maradt, azzal a különbséggel, hogy Mári kisasszony sűrűbben járt haza, de egyszer se vitt egyebet pénznél, elemőzsiánál. A plébános úr féltékenykedni kezdett a gyerekekre. Elszeretik tőle a gömbölyű, szőke asszonyt. A szíve mindig ott van, abban az isten háta mögötti faluban. Nem adott annyit Mári kisasszonynak. Az anya segített magán. Elvonta a saját szájából, nem csináltatott selyemruhát, eladogatta mindenét, majd lopogatott, amit tudott.

— Nem ver meg érte az Isten. A gyermekeimnek viszem.

Aztán jött az új káplán. Nagyfejű, szőke, tót legény volt. Bikaerejű. Három püspök helyett tudott enni. Szemet vetett az asszonyra. Becsulta a szobájába.

— Abból a faluból jöttem, ahol a maga gyermekei élnek. Ismerem Pistát, Etust, Jancsit meg a kis Marist is.

És beszélt róluk. Beszélt sokáig. Az asszony hallgatta. Egyéb baj nem történt, mert történhetett volna, de Mári kisasszony húsos tenyere a megmondhatója, hogy milyen nagyot csattant a pofon a tót legény pufók képén.

— Meglássa, elzavartatom! — lihegte a káplán. Mári kisasszony azt mondta:

— Zavartasson. Legalább a gyerekeimhez segít.

A plébános úr csodálatosképpen nem a káplán urat rúgta ki, hanem Mári kisasszonynak mondott fel.

— Elmehetsz, amerre látsz.

A kisasszony szomorúan mondta:

— Ha te úgy akarod.

— Gyalázatos, még csak nem is bánod a vétkedet.

Mári a keblére tette a kezét:

— Tiszta vagyok. Nincs mit bánnom. Csak azt sajnálom, hogy nincs négy kezem kettő helyett, mert nem tudom, hogy ezzel a kettővel hogyan bírok négy gyereket eltartani.

A plébános úrnak jól esett a vezeklés.

— Eredj, megfertőztetted a plébániát.

— Hát jobban hisz annak, mint nekem?

— Jobban. Még abban is kétkedem, hogy a gyerekek az enyimek volnának.

Mári kisasszony szétnézett, hogy mit vágjon a plébános úr fejéhez hamarjában. A fára feszített Krisztuson akadt meg a szeme, azon az emberen, aki a gyilkosainak megbocsájtott. Kiment, összekapolt, szekérre ült, és elment.

A plébános úr meg a prédikációt tanulta. Hallotta a szekérgörgést. Azt gondolta, hogy tréfál az asszony. Meggondolja a dolgot, és visszajön. A szekér üresen jött haza a vasúti állomástól. Tehát elment. Ledobta a prédikációt. Jött-ment a szobában. Egy kötényt, cifra csipkés kötényt pillantott meg az ágyon. Felemelte, nézegette, olyan szép, kedves kötés volt ez. De miért fedelte itt?

— Mári!... Mári!... — kiáltott félhalkan, és várta, hogy valamelyik ajtón bekukkanjon az a szőke fej. Semmi nesz. Hát nincs itt Mári?

— Márikám!... Mári!...

A káplán bedugta a fejét.

— Nincs itt, elment már.

A plébánost undor és gyűlölet fogta el, mikor a káplánt megpillantotta. Úgy érezte, hogy ez az ember feldúlta az ő házi békéjét, elzavarta az ő Máriját, aki annyi éven át olyan hűségesen szolgálta, és nagyon megharagudott erre az emberre. Rá is kiáltott:

— Menjen, ne háborgasson. Ha a püspök két hét alatt nem tisztítja el innen, én megyek el máshová.

— De főtisztelendő úr, én nem vagyok hibás!

— Ne beszéljen! Maga miatt ment el a szakácsném, és most úgy állok itt, mint az ujjam. Rendetlen

a szoba, hideg a konyha. Mit ebédünk? Mit vacsorálunk? Disznóság, amit tett.

A káplán szégyenkezve vonult vissza. Tényleg iszonyú helyzet. Mit ebédelnek, mit vacsorálnak? A plébános úr megint a kezébe vette azt a fogadásból írt prédikációt, amely Krisztusról, a kisgyermekéről, a bűnbánó Mária Magdolnáról szólt, és tanulta, bár majd szét pattant a feje.

A vonat meg vitte azt a szép szőke asszonyt arra az isten háta mögé, a bizonytalanságba, a kenyeretlenségbe, az apátlan gyerekekhez, és ennek úgy örült a Mária kisasszony, hogy még a szeme is könnybe lábadt tőle.

1906

A beteg ember

Kakas István takarásban is subában üldögélt a tanya végénél. A vontatók majdnem lángot vetettek a rettentő forróságtól, a majorból két napszűrűs takarót is bedöcögtek a faluba, de Kakas István mégis fázott. Úgy érezte, hogy suba nélkül nem érne az élet egy pipa dohányt.

Az igaz, hogy se az életet, se a pipa dohányt nem igen bírta Kakas István. Amióta köhögős lett, nem kellett neki a pipa. A múlt nyáron még ő is arató volt, de mióta a Gecserék kútjából nagyot ivott, nem tudott rendbe jönni az egészségével. Satnyult, soványodott, köhögött, fázott, láza volt, szóval megette a kutya a dolgát. Még szerencse, hogy asszony volt a háznál. Ha az nem volna, be kéne szorulni az ispotályba, ami megint nem olyan embernek való, mint Kakas István. Nálunk az ispotályban koldusok, százesztendő emberek meg bolondok vannak. Épkézláb embernek nincs ott helye. Kakas Istvánnak meg nem volt semmi baja, csak azóta ilyen tehetetlen, mióta vért köpött. Kakas István most azt hiszi, hogy a tavalyi takaráskor az árpa toklása leszakadt a tüdejébe, az szúrja, csiklandozza. Ha az árpa toklását ki tudná köhögni, kutya baja se volna. Ezért szívesen köhög Kakas István, és várja, hogy mikor köpi ki azt a kutya szűrő toklást...

Az asszony takaros menyecske volt. Egy kisfiuk is volt már, de mikor a Gecserék tanyáján laktak, kukoricatöréskor beleesett a kút melletti gödörbe, bele is vészett. Istvánnak meg az asszonynak most

járni kell miatta a törvényszéket, pedig ki tehet róla? Kukoricát törni nem jön el a tekintetes törvényszék, hogy az asszony a gyerek mellett maradhasson. Elég baj az Istvánéknak, hogy így történt, de hát mit csináljanak?

Mondom, hogy az asszony takaros asszony volt. Mikor aztán nem kell az embernek a pipa, mikor összegubbaszkodik a subában, és lesi a toklást, bizony megelégedezik arról is, hogy takaros asszony a felesége. Amit az ember a maga feleségén nem lát meg, hamarabb észreveszi más, akár jó, akár rossz legyen az a tulajdonság.

A vén Szécsi János is észrevette, hogy Kakas Istvánnak takaros felesége van, neki meg egy szikra sincs. Agglegény volt, ami paraszti embernél ritkaság. Ha megesik, biztos, hogy vagy testi, vagy lélekeni fogyatéka van a szerencsétlennek. Az igaz, hogy Szécsi Jánosnak egyik fogyatéka miatt sem kellett volna szégyenkezni, mert erős, egészséges és épelméjű vala, de mindig azok közé a bölcsek közé tartozott, akik az erdőt többre becsülik a fánál. Hogy eme jó erkölcsök mellett is Kappan-Szécsinek hívták mind közönségesen, az csak azt mutatja, hogy mennyire tévedhet a közvélemény.

Mikor Kakas István kamrájából kifogyott a takarórész, mikor a koplalások ideje elkövetkezett, ő izente — persze az asszony útján — Kakas Istvánnak, hogy az ő tanyájára elviheti tanyásnak, ha kell. Ad tűzrevaló szalmát, hogy ne fázzanak, meg még aprójószág tartást is enged az illő dészma mellett.

Kakas István nem győzte dicsérni Kappan-Szécsi János uramnak a jószívűségét. A faluban nyomorogtak. Az árendát nem tudták fizetni, és a tűzrevalójuk is elfogyott. Milyen jó világ lesz a tanyán!

Az is lett. Volt meleg szoba, és mikor az a takaros asszony begyalogolt — úgy karácsony körül — Szécsi Jánoshoz, hogy egy-két véka búzát adjon, majd ledolgozza Kakas István, ha tavasszal lábra áll, bizony a gavallér Kappan-Szécsi azt is megtette, hogy szánkóba fogott, úgy röpítette ki a tanyára Kakas István asszonyát egy zsák kalácsnak való liszttel, hogy Kakas Istvánnak elállt szeme-szája a gavallér gazda nagy jószívűségétől.

Akárhányszor begyalogolt a faluba Kakas István asszonya, sose jött ki üres kézzel, gyalogsorban. A Szécsi János lovainak mindig meg kellett futni a takaros asszony kifelé útját.

Föltűnt ez Kakas Istvánnak is, hogy ködös hajnalban, mikor a kemence mellett köhécselt, mondta is a faluba készülő asszonynak:

— Nagyon sokkal tartozunk már Szécsi gazdának, Julcsa. Félek, hogy nem bírom ledolgozni.

Az asszony megvigasztalta:

— Sose féljen kend, megjön még az ereje, csak nyíljék ki az idő.

Kinyílt az idő. Akadt volna tenni-venni való a Szécsi-tanya körül, de bizony napszámos embert kellett fogadni Szécsi gazdának, mert Kakas Istvának az ásó, a villa, a lapát szörnyen nehéz lett.

— Lásd, annjuk, ettől féltem én. Annyival tartozunk Szécsi gazdának, hogy az egész takarórészem nála maradhat, ha kiegyenlítjük egymást.

A takaros asszony megvigasztalta az urát.

— Nem pusztul bele Szécsi gazda, ha kiadja is a takarórészt, csak a nyáron takarhatna legalább.

Nem takarhatott Kakas István. Az a kutya árpatoklás nem akar kijönni a tüdejéből. Szúrta, csiklandozta, marta az egész embert. Úgy látszott, hogy már megeszi. Annyi pemetefüvet megivott István, hogy elég lett volna fele is, hogy undorodott a szagától, az íztől, mégse került elő az árpatoklás.

Eljött az aratás is. Hiába állott be a tavasszal Szécsiék bandájába szegény Kakas István, nem bírta még a kaszát se kivenni. Nehéz volt a kalapács, és szörnyen fázott.

— Bemegyek a faluba, megmondom Szécsi gazdának, hogy fogadjon maga helyett mást — mondta a takaros asszony.

— De mi lesz az adósságunkkal? Éhenhalunk, ha nem lesz kommciónk se.

— Ne törődjék kend vele, majd kiharancsolja a jó Isten.

Kakas István belenyugodott a jó Istenbe. Eddig is megvolt mindenük, eztán is meglesz. Mégse szorul az ispotályba.

Be-bejárt az asszony a faluba, és bizony megesett, hogy szegény Kakas István hiába várt rá a tanya-véginél. Nem jött az asszony se gyalog, se kocsin. Nem volt, aki egy kis meleg levest főzzön, aki megvesse a vackot, aki beszéljen az emberhez, aki megfogja a fejét, mikor előveszi az a rettenetes köhögés.

— Hol maradt ez a Julcsa?

A száraz, sovány embert szokatlan belső tűz égette. Mérges is volt. Szerette volna a takaros asszonyt hajánál fogva kirántani ide a tanyára, és

megkérdezni tőle, hogy mit csinálsz, miért nem jöttél? Hosszú sárga karját ki-kinyújtotta az éjszakába, majd fázva húzta vissza a takaró alá.

Kijött a Julcsa.

— Jaj, édes uram, nem jöhöttem elébb. Kimostam Szécsi gazdának. Este lett rám, nem jöhöttem.

— Hát a kocsit?

— A nyomási tanyán van Szécsi gazdával.

Ezt csak hazudta Julcsa, hogy mondjon valami olyat is a beteg embernek, ami megnyugtatta. Dehogy is volt Szécsi gazda a nyomási tanyán. Otthon lebzsel, finom vacsorát főzetett a takaros asszonnyal, aztán még bort is ittak rá, erős, tüzes italút. Másnap kocsin hozta ki az asszonyt, de csak az éraljig, onnan visszafordult, nehogy észre vegye Kakas István, hogy nem a nyomási tanyán jár a kocsit. A beteg emberrel kíméletesen kell bánni...

Az aratás javában folyt ezen a tanyán, ahol Kakas Istvánék laktak. Volt Julcsának tenni-vennivalója bőven. Ebédet, vacsorát kellett főznie a gazdának, a gépésznek, a fűtőnek. Muszáj megtenni mindent, mert hiszen ráutalta őket a nyomorúság a Szécsi János emberségire.

Ott háltak ilyenkor bent a tanyaházban. A nagy, erős, pirosarcú gazdának meg kellett a tiszta ágyat vetni. Kakas István az asszonyával a vackon húzódt meg. Bujkálós holdvilág volt. A beteg ember nagyon türelmetlenül alszik. Nézte a holdvilágot. Hallgatta az egészséges ember erős szuszogását. Olvasgatta a tanyaház gerendáit. Maga elé tartott tenyerét ki-be csukogatta, meresztgetvén az ujjait, mint a kisgyerek, mikor sírás nélkül el van... El is aludt, de nagyon furcsát álmodhatott, mert nehéz, hosszú nyögésére maga is felébredt. Mindjárt tapogatózni kezdett. Julcsa nem volt mellette. Bizonyosan kiment.

Fölt a vackán, várt.

A szíve erősen kezdett dobogni. A feje szédült. Úgy érezte, mindjárt kijön a toklás, minden vére a torka felé igyekszik... jaj!...

— Vizet, Julcsa! — nyöszörögte, pedig nagyot akart kiáltani.

Szécsi gazda is hallotta, Julcsa is hallotta, de egyik se mert megmozdulni. Szécsi gazda úgy tett, mintha igen jóízűen aludnék, még hortyogni is próbált.

A beteg ember úgy érezte, hogy mindjárt megfullad, mindjárt kiszakad a tüdeje. Hosszú, kínos, még a hallóját is fojtogató köhögési roham fogta elő, és eközben mérgesen a tehetetlenségnek rettentő dühével majdnem sírásba csapó kiáltozással tette kínoossá a perceket:

— Ju-ul-csa! Vi-zet!

Szécsi gazda nagy horkanás után fölébredt, fölült a sötétben.

— Menjen kend ki a levegőre, István.

Az erős hangra megszéldült István. Visszafojtotta a köhögést, fölkel, és szolgálai alázatossággal tapogatott az ajtó felé. Szécsi gazda leszállt az ágyról, és a subát az István nyakába dobta.

— Meg ne fázzék kend odakint.

István reszkető inakkal lépte át a küszöböt. Valami hálaérzés fogta el, és lázas, kapkodó hangon, magyarázatképpen visszaszólt a gazdának:

— A toklász, gazduram, a toklász...

Aztán kiült a tanyavégire, és kínosan, hosszasán, minden hallóját fullasztó hangon beleköhögött a nagy, rejtelmes éjszakába.

1908

Istók temet

Hová lett a nagy öröm, a nagy boldogság a Kovács Istókék fészkéből? Most költöztek a harmadik emeleti lakásba, amely váratlan esemény következtében megürült. Szilaj István szombaton este nem jött haza a gyárból. Vasárnap reggel már a Rókusban feküdt, ahová halálos sebbel vitték a mentők. Kocsmázott, valaki hátba szúrta, meghalt, és Szilaj Istvánné a heti lakást átadta másnak. A hemme-hummját elkótyavetyélte, és két kis ponyrával hazaköltözött a falujába.

Szilaj Istvánék helyére Kovács Istókék kerültek. Eddig a negyedik emeleten laktak ágyrajáróképpen. Az asszony a dohánygyárba járt, Istók meg a sörgyárba. Reggel együtt indultak, és este hamarabb hazaért az asszony, mert a sörgyár messzebb volt, azután az is megesett, hogy Istók el-elmaradt. Négy esztendeje már, mióta együtt lagnak, de az a boldog állapot nem akart bekövetkezni, hogy Kovács Istók asszonya megkívánta volna a savanyút, megnyúlt volna az ábrázata, és az Istók fülébe sügta volna az édes titkot.

Istók meg bolondja volt a gyerekeknek, és amiatt sokat búsult, hogy nekik nem teremődzik egy csöpp se. A sok búsulás meg is ártott neki, és el is vitte a heti keresetét nemegyszer. Majd a bőriből ugrott ki, mikor a felesége boldog állapotba esett. Mintha kicserélték volna Istókot. Nem engedte be az asszonyt a gyárba.

— Itthon maradsz! Az én keresetemből ketten is megélünk, ha összebb húzzuk magunkat.

Az összebbhúzás csak az estéli kimaradozások terén nyilvánulhatott meg, hiszen ketten is alig kerestek annyit, amennyi egy emberpárnak a mindennapra valót szűkösen kifussa. Istók rendesen hazatért, és kimondhatatlanul boldog volt. Család-apa lesz. Gyermeke érdekében mennyi mindent megtesz! Vesz neki lovas katonát, ha fiú lesz, hajás babát, ha leány lesz. Az asszony körüli sertepernyélést megunja az ember. Muszáj, hogy a gyermek is fölfrissítse a családi életet, mert megposványosodik. Istók előre-hátra eldicsekedett az apaságával. A lump kompániának búcsút mondott.

— Nem lehet! Kell a gyerekeknek.

Istókból már az első hetekben olyan akkurátus családapa lett, hogy még a négy-hat gyerekes család- apák is megirigyelték a sok jó tulajdonságait. A dohányzással is föl hagyott, hogy ne költse a pénzt trafikra. Hébe-hóba, mikor senki se látta, rágyújtott valami véletlen adta szivarvégre, és minden gondolata azzal kísérte a karikázó füstöt, hogy őbelőle takarékos ember, boldog családapa lesz.

Ekkor költöztek le a harmadik emeletre, a Szilajék lakásába. Az asszonynak volt már egy kis holmija. Úgy gondolták, hogy ők a konyhában meghúzódznak, a szobát meg kiadják kvártélyosoknak. Így aztán kikerül a heti házbér, és marad is valami a heti keresetből a kisgyermek okvetlen szükségletére, a bábapénzre, a keresztelemezt meg pólyára.

Aztán nem is lett volna hiba az Istók számításában — négy hónapra járván a dolog —, ha nem történik az a véletlen, hogy padlásra menéskor az asszony a szűk és sötét folyosón megcsúszott, leesett, és az a kosár ruha, aminek a java része az első emeleten lakó postatiszt úréké volt, az asszony hasára esett. Nagybeteg lön, és ágyynak esett. A pénztári orvos úr mindjárt megmondta, hogy mi a baj. A vége az lett, hogy az asszony csakugyan véget vetett az Istók álmodozásának. Óriási vajúadások között megszületett a holt reménység, a gyászos öröm. Istók, a

józan fejű ember, nekidőlt az asztalnak, úgy birkózott az eszével, a szívével, annyira sajnálta a rongydarabokkal letakart, ki se gyulladt, már is elaludt életet. Mit mondjon annak az embernek, akit heteken, hónapokon keresztül azzal biztatott, hogy keresztapa lesz? (Nota bene, annak se volt egy mákszemnyi gyereke se, és előre örült, hogy végre sikerül keresztapaságra vergődni.) Be kell vallani a Zsuzsa szomorú esetét.

A házmester megmagyarázta, hogy ilyen esetben a kisgyereket be kell pakolni iskátulyába, el kell vinni ide meg oda, aztán mikor elkönyvelték, a tisztiorvos hitelt érdemlő hivatalos tudományos-sággal megállapította róla, hogy csakugyan nem él, akkor szabad eltemetni a rákosi temetőben.

Másnap Istók nem ment be a gyárba. Ünneplőbe öltözött, és a sarki fűszeresnél kerített egy alkalmas iskátulát, amiben piskóták és hasonló kiválóságok szoktak érkezni. Egy kis forgácsot, mit gyömöszölt belé, aztán megindult az iskátulába pólyált reménységgel az asszony szívzaggató zokogása közben le a harmadik emeletről a másodikra, az elsőre, a földszintre, a kapu alatt ki a szép, napsugaras, friss levegőjű úton le, az előljáróság felé.

Szomorú út. Jönnek-mennek az emberek. Itt összefogódzkodó szerelmespárok haladnak. Összesúgnak, összenevetnek. Amott hintón gördülő emberpárok haladnak, valami vidám, sejtelmes cél felé. Itt a templom. A pirosképű, vörösorrú bábaasszony valami régimódi selyemruhába bújtatott asszonyság kíséretében kékszagos pólyába takart friss hajtású életet cipel belé. Milyen boldogok ezek, akik keresztelőznek. Istók meg temetni indult.

Mikor a torkát fojtogatja a keserűség, mikor a szemébe lopódzó könnyeket a forró augusztusi napsugár szárogatja, és úgy érzi, hogy nagyon, de nagyon nehéz a szíve, olyankor nem árt, ha a legelső apró kocsmá híves asztalára leteszi a terhét, aztán azt mondja:

— Egy decit szódával.

Nem árt. A szomjúságát csillapítja a hideg ital. Az alkohol se szaladhat a fejének, mert hiszen mindig a gyomrában hordja az ember az eszét. Sokat elbír, amíg a szesz a fejéig ér; a szénsavas ital, az a csöpp alkohol még jó arra, hogy az idegeit felfrissítse. Legalább Istók így gondolkozott.

Leült, és italt parancsolt. Egyiket a másik után. Mikor aztán ott tartott, hogy elég a jóból, betop-

pant az az ember, akit a komájának akart elhívni. Valami dolga volt erre, lévén járó-kelő szolgál, útbá ejtette a korcsmát.

Istók a legnagyobb körültekintéssel fogott annak magyarázatába, hogy tulajdonképpen mi történt. Egyelőre a koma mondjon le a keresztapai örömről, amint neki le kellett mondani az apaiakról. Zsuzsa fölbukott, a ruháskosár a hasára pottyant, és itt a gyerek, itt van, ebben a papíros iskátulában, itt van az összes számítás, a reménykedés, a boldogság, a jövő, amiért élni jó lett volna, küzdeni célszerű mesterség, és ami nélkül...

— Hozzék még egy liter bort! — parancsolta Istók, és azzal nekiláttak a kesergésnek.

A füstbe ment koma nagy szemeket meresztett az iskátulára. Szeretett volna belekukucskálni, de úgy gondolta, hogy akkor végigszalad a hátán a hideg, és ha egyszer végigszalad a hátán a hideg, akkor nem kell neki a bor. Már pedig egész üveggel hozatott Istók. Inkább maradjon a kis Kovács ott, ahol van.

És a jó emberek szépen elmesélgettek mindenről, ami a kezük ügyébe esett. Elmondták ezt is, azt is, de Istók csak vissza-visszatért a Zsuzsa tragédiájára, a gyerekre, a hetes lakásra, amelybe nem került lakó.

Az Istók agyát már tüzelte a bor. Az iskátula mellett nagyot csapott az asztalra:

— Ez tett tönkre bennünket, János, az istenit az apjának!

Nagy elkeseredés ült a szívére. A mámor zibbasztó érzése nem tudta úgy elcsöndesíteni ezt az össze-vissza helyekről előlépegető anyagi gondok okozta keserűséget, hogy most már csak a Zsuzsa tragédiájával foglalkozzék. Fájt neki minden, és a fájdalmakra nagyokat ivott. A tervbe vett koma rendesebb ember volt, mert tudott mértéket tartani. Déli harangszókor észre tudta venni, hogy a mai dél-előttnek is vége van, jó lesz odább állni. Csak Istók akaratoskodott, de aztán ő is belátta, hogy első a hivatalos apai kötelesség.

Megmozdultak a kocsmából az előljáróság felé. Közben még egy helyütt megálltak rágyújtani. A trafiksbolt olyan célszerű trafiksbolt vala, ahol mindjárt rá is lehet gyújtani, nemcsak a szivarra, hanem egy-két pohár pálinkára is.

Így esett meg a baj.

Istók elindult az előljáróságra a hóna alatt valami iskátulával, de mikor a kerületi orvos előtt hosszas

magyarázgatások kíséretében bontogatni kezdte, az orvos idegesen rászólt:

— Csak hagyja, hagyja. Itt az írás.

Istók elvette az írást. A bor bizalmassá tette. Meg nem állhatta, hogy kijövetkor az orvos úrhoz ne forduljon ezzel a vallomással:

— Pedig az első lett volna, tekintetes uram!

Az orvos úr sietett, nem ért rá szomorkodni.

— No, csak vigye ki a rákosi temetőbe.

Istók elindult, mély bánattal lépegetett a forró utcákon, a jövődő boldogságát, a korán letört reménységét vitte az örök sír felé, és észre se vette, hogy a hóna alatt egy iskátula Kuba szivart szorongat, amiből a trafikosboltban rágyújtott, megkínálván a füstbement komát.

1908

A tor

A csősz, akit a mostani törvény alapján mezőrendőrnek csúfolnak, még vasárnap este beszólt Buzi Péterék tanyájába. Vasárnap reggel parancskiadáson járt a községházán, a piacon összetalálkozott Buzi Péter Sándor öccsével, aki is szóbeli izetnetet küldött a tanyára:

— Tisztelem Péter bátyámékat, hozza haza a birkát, mert édesanyánk utolsóban van.

Buzi Péter kijött a tanya elé, a kamrából kihozott egy kis üveg pálinkát, és megkínálta vele Arany Miska bácsit, a mezőrendőrt. Ez már így dukált. A csősz nem azért csősz, hogy ingyen szaladgáljon. A híradás maga is megérdemelte a megtiszteltetést: fontos hír, nem mindennapi újság, mikor azt adják tudtul, hogy az embernek az édesanyja haldoklik.

A kis üveg pálinka elfogyott, Buzi Péter példakal, képletes beszéddel, félre nem magyarázható célzásokkal értésére adta a csősznek, hogy nincs több, ha még úgy haldoklik is az édesanyám; aztán jócákát kívántak egymásnak annak bölcs hangoztatása közben, hogy ilyen az emberi sors: halál a vége.

A birka nem éppen birka volt: juhnak se szégyelhetette magát. Tavaly vevődött a Buzi gyerekek öröme-re, voltaképpen mégis csak arra a célra, hogy időse Buzi Péterné még a birka életében elhalálozzván, az utóbbi jó lészen a halotti tor megtartására.

Akkoriban Buzi Péterné édesanyánk-asszony is

a tanyán lakozott Péter fiánál. A birka ellen több ízben is kifogásokat emelt: letapossa a kertet, lelegeli a salátát, a csirkét agyongázolja jókedvében, szóval zsörtölődött rá, azt akarta, hogy levágják vagy eladják. Péter — egyébként is nagytermészetű ember volt — bizony kereken odamondta az édesanyjának:

— Mit feni rá kend a fogát? Aligha esznek egymásból, mert a kend torára vettem. Együtt pusztulnak el.

A Buzi csemeték amilyen nagyon örültek a birkának, körülugrándozták, cirógatták, legeltetni vitték, annyira gyűlölte a birkát időse Buzi Péterné. Tudta, hogy nekik egyszerre kell elpusztulniuk. Tudta, hogy mikor majd ő a koporsóban fekszik, hidegen, némán, vakon, siketen, nem kívánván a földi jóból egy falatot, akkor Péterék a legjobb étvággyal látnak a birkapaprikáshoz, és jóllaknak, nagyokat isznak rá, sőt még nótát is mondanának, ha nem szégyenlenék.

Nem tudott a birkával meglenni egy tanyában. Addig nyöszörgött, addig sóhajtozott, addig betegeskedett, hogy bevitték a városba a menyéhez és a legkisebbik fiához. Ha templom kell neki, az is kéznél van, a pap is a szájában van, sőt ha doktorrapatikára szorul, az sincs messze.

Egyébként is nem a legjobb szívvel volt Péter fia iránt. Az öreg Buzi halála óta ez lett a família kiskirálya. A lánytestvérekkel még pörösködött is, kisemmizett mindenkit, és ő maga ült bele az öreg tanyába. Zsiválynak, rablónak tartotta Pétert, aki-ről még azt is föltette, hogy a neki járó komenciót sajnálja, jobb szeretné már a föld alá dugni, azért vette a birkát is, hogy ez az utálatos jószág kibőgje a világból.

Ami azt illeti, ez birka nélkül is megtörténhetik, mert Buzi Péterné anyánk-asszony meglehetősen rossz bőrben volt. A száraz hektika nyüstölte szegényt, és bizony nincs az a vén birka, öreg juh, amelyik túl ne élne. Mégis az unokák, a fiú, a meny, a birkát simogatják, azt becézgetik, nem az öreg-asszonyt, az édesanyját, a nagymamát.

Úgy érezte, hogy jobb lesz otthon. Sándor, a legkisebb fiú, szívesen fogadta. Nem ingyen tartja: Péter fizeti érte a komenciót, aztán a komenció nem fogy el, mert az ilyen öregasszony alig tud valamit enni. Egy kis kávé, egy kis leves, és aztán

köhög, ha nem köhög, elalszik, aki pedig köhög vagy alszik, az olyankor nem eszik.

Buzi Péter befogott kora hajnalban, aztán még a gyerekek aludtak, szekérre dobta a birkát, és behozta Sándorékhoz. Szorongó szívvel hajtott be az udvarba. Mindjárt megkérdezte, hogy mi van édesanyámmal?

Buzi Sándor segített a lovak kifogásában, közben meg is jegyezte, hogy a Szárca megint romlik, alkalmasint a nyomtatás ártott meg neki, csak aztán válaszolt a bátyja kérdésére:

— Hát csak van, de már a doktor is volt nála.

— Ne beszélj! Hát aztán?

— Azt mondta, hogy nem segíthet rajta. Bevégzi magátul.

Péter még a pitvarban levette a kalapját. Temp-lomba, halottas házhoz így lép be az ember. Csön-desen köszönt oda sógorasszonyának, aztán az ágyra tekintett. A parányivá zsugorodott öregassz-onynak csak a feje volt kint. Aludt. A sógorasz-zony a szemét nyomkodta a kötője sarkával.

— Nem bírja tovább, szegény édes.

Péter megnyugtatóan odasúgta:

— A birkát hazahoztam.

Aztán a piacra mentek. A sógorasszonynak kellett eladni a csirkéket, amit Buzi Péterné beküldött. Ő maga nem jöhet, mert mindenórás. A Buzi gye-rekeknek meg föl kell nézni a zsidópiacra, hogy mint megy a búza, mert temetés, ez az, illetékezés megint csak megrántja a bugyellárist. Az öreg-asszonyt magára hagyják. Addig csak meglesz, mire hazavetődnek, hiszen éppen most aludt el. Még a kutyát is bezárják. Az istállóban a lovak ropogtatják a szénát. A kocsiról leeresztett birka az udvar győpén legelészget. Megéhezett. Még a csöngettyűt is a nyakán felejtették. A Buzi Sándorék fekete kandúr-macsájára nézi-nézi a különös teremtményt, feléje merészkedik, de a következő pillanatban már ott kucorog a padlásajtóban: megijedt tőle. Az asszony a piacon veszekedik a kofákkal, az emberek meg a gabonapiacon incselkednek a búzás zsidóval.

Fölébredt az öreg Buziné. A köhögés ébresztette föl. Úgy megrázta mindenét, hogy majd kiesett abból a magas ágyból. Merő víz lett az erőlködéstől, mire abbahagyta. Fojtogatott, rekedt, szűkölő han-gon próbálta a menyét szólíngatni:

— Zsófi! Zsófi!

Csönd volt. Senki se felelt. Az udvarról behallat-szott a birka csengettyűje. Megismerte a szavát. Hát már ezt is hazahozták? Muszáj neki meghalni? Az a gyalázatos birka még itthon is üldözi. Föl-tápáskodott, kinézett az ablakon. Ahol van-e, ott legel, milyen jóízűen legel, hazajött az ő torára; milyen kövér, milyen egészséges!

Buziné visszadölt a párnákra. Várta haza a csa-ládot. Nem hal meg, azért sem hal meg, hogy ne sikerüljön a számításuk. A birka folyton a fülébe csilingelt. Rettentő irigység, mélységes gyűlölet, feneketlen keserűség töltötte el a lelkét. Nem hal meg, azért sem hal meg.

Dél felé járt az idő, mikorra a piacról elővetődtek. A gyerekeken meglátszott a korcsmázás. Piros volt a képük, hangos a beszédük. Robajjal nyitottak a szobába.

— Hogy van, édesanyám? — kérdezte Buzi Péter, amikor látta, hogy az öregasszony még mozog. Az öregasszony ránézett a fiára.

— Rosszul vagyok, Péter. Úgy kívánok valamit — hazudta.

— Hát csak ki vele! Nem sajnáltam én édesanyám-tól soha semmit — hazudott Péter is.

— Egy kis birkahúst. Hallom, hogy hazahoztad.

— Meglesz! Csak aztán várni kell ám rá egy kicsit. Meg kell várni.

Hangsúlyos szavak voltak ezek. Figyelmeztették az öregasszonyt, hogy addig meg ne haljon, míg el nem készül a birkahús.

A konyhában a két testvér összesűgött:

— Persze, hogy levághatod, csak azért nem is adunk ki pénzt. A többi leeresztjük a kútba, hogy meg ne bűdösödjék. Ma vagy holnap úgyis vége. A doktor nem hazudik.

Péter maga bánt el a birkával. Az öreg Buziné sokáig hallgatott, hogy szól-e még a csengettyű? Mikor a párolgó húst az ágyába vitték, mohón, utolsó erőlködéssel döfte bele a villáját, még a száját is eltátotta, aztán köhögni kezdett. A hús ott ma-radt a villán. Buziné meghalt.

Másnap a birka ott rotyogott a bográcsban az udvar közepén. A nagymama temetésére haza-hozott Buzi gyerekek sírva állták körül a birka csöngettyűjét. Buzi Péter italtól vörös ábrázattal jött-ment, forgolódott a bogrács körül. Micsoda pompás vacsora lesz ez! Aztán meg több commen-ciót nem kell már fizetni Sándornak. Még a jókedv

is elkapta. A vénasszonyok éneke kihallatszott a szobából, mikor féltrefásan odaszólt az öccsének:

— Mondd mán nekik, az Istenüket, hogy csön-
debben, mert még felkötik édesanyámat!

1909

Gyarmati Péter esze

Ilyen száraz időben vigyázni kell azokra a jószá-
gokra, amelyek könnyen veszedhetnek. Nem árt
nekik a lánc, hogy baj esetén ember közelébe ne
juthassanak, de a friss ivóvíz mindig szükséges. Még
a macskát is szemmel kell tartani. Éjszakánként
kóborol, könnyen hozhat a házhoz veszedelmes
nyavalyát, aminőből nagyobb kellemetlenség is szár-
mazhatik. Például ilyenforma:

A Gyarmati Péterék Cifra nevű kutyáját akku-
rátos kutyának ismerte mindenki. A végrehajtót,
a fináncot majd leszedte a kocsiról, ha befordult a
tanyaudvarra, és éjszakának idején is becsülettel
gyakorolta házörzői mesterségét. Az aprójószág
körüli emberül megfelelt a kötelességének. A von-
tatók mellől elzavarta a kacsákat, nem respektálta
a kotlót, a macskát emberségre tanította, amikor
a pitvarban rendetlenkedett. Nem nagy kutya volt,
de megbízható, értelmes állat, aminek az anyját
Gyarmati Péter még akkoriban hozta a házhoz,
köből búzáért meg egy fehér csontnyelű bicskáért,
amikor a feleségét. A Bagi juhásztól vette egy köb-
öl búzáért, meg egy csontnyelű fehér bicskáért.
Ez a kutya família szolgált a Gyarmati-tanyát
évtizedek óta, de meg elterjedt a környéken is.
Sógorok, komák kaptak a fajtájából.

A Cifra kutyának nem volt semmi baja ugyan,
de a lovashadnagy minden tanyába benyargalt, és
megmondta, hogy a főkapitány úr parancsára min-
den kutya megköttesék, mert különben agyonlő-
vetik, és a gazdája megbírságoltatik.

Hát az ördög húzzon ujjat a főkapitány úrral,
amikor mindig az övé az erősebb. Gyarmatiék lán-
cot tettek a Cifrára, odakötötték a tyúkketrechez,
a hívőre, adtak neki friss vizet, és megvigasztalták,
hogy a főkapitány úr szíve majd csak meglágyul
a tanyai kutyák irányában, hát ne búsulj, Cifra.

Bizony nemigen bízott Cifra a főkapitány úr
jóindulatában, és búsult. Nem evett, nyavalygott,
és mérges volt, aminthogy minden láncos kutya az.

A kis Gyarmati Lajkó nem respektálta a kutya
helyzetét, incselkedett vele, rángatta a láncát, és
így történt, hogy a Cifra nekiugrott, képen harapta.
A kisgyerek sivalkodással futott az anyjához, aki
az ölébe kapta, csitíttatta, hogy Gyarmati Péter
meg ne hallja a sirást, de bizony az meghallotta.
Persze, éppen a szomszédasszonnyal trécselt Gyar-
matiné, nem vigyázott a legkisebb Gyarmatira, és így
történt a szerencsétlenség.

Gyarmati hirtelen ember. Mindjárt arra gondolt,
hogy a kutyának baja van. Fogta a lánc végét, és
húzta a kutyát a tanya háta mögé, hogy a kapával
agyonüti. Mérgiben nem tudott jól célozni, mert
az első ütés a kutyát csak cseszte, nem találta.
A második meg már a földet érte, mert a lánc hurkából
kicsúszott a kétségbeesetten nyivákoló kutya feje,
és uccu, vesd el magad, neki a kukoricásnak — el-
tűnt.

No, most mi lesz? A gyerek bőgött, a vére bu-
gyogott, és a szomszédasszony meg rögtön rámond-
ta a szentenciát.

— Rossz kutya volt a Cifra. Itt csak doktorhoz
kell szorulni, de se baj, mert holnap úgyis kijön
Patkósékhoz, mert az asszony utolsóban van.

Gyarmati tudta, hogy mi lesz ennek a következe-
se. A doktorok nagy feneket kerítenek az ilyesminek,
pedig nem kellene. Ki kell mosni a gyerek sebé-
t, meszet kell rákaparni, vagy egy kis pókhálót. Tálás
Julis néni az ilyesmit egy-kettőre meggyógyította.
Az ő keze alól még nem került ki veszett ember.
Haragudtak rá az orvosok, büntették is nyakra-főre,
de Julis asszony nem törődött velük, hanem gyó-
gyított. Most is rendbehozná a Lajkó baját, hanem
szegény Julis néninek magának is nagy baja esett
az ősszel, meghalt.

Másnap a doktor kocsija hívás nélkül bekanyaro-
dott a tanyába. A lelkem-szomszédasszony már
Patkóséknál volt, elmondta, hogy mi történt Gyar-
matiéknál.

— No, mi van a kisgyerekekkel, Gyarmati bácsi?

— Melyikkel, tekintetes uram? — kérdezte ártat-
lan képpel Gyarmati.

— Hát akit a kutya megharapott!

— Vagy úgy? Nincs annak semmi baja. Ott legel-
teti a disznót. Gyere ide, Peti!

A Gyarmati kanász odasomfordált.

— Hát téged harapott meg a kutya, fiam? Mutasd,
hol?

A kanász előbb Gyarmatira, aztán a doktorra néz.

— Engem. Itt ni.

A bokáján mutat valami régi sebhelyet, ami a pizsoktól alig látszik.

— Mikor harapott meg?

A kanász nagyokat nyel, néz hol ide, hol oda, de nem mer hazudni.

— Hát harmadéve a Katona-tanyán.

A doktor kijön a békétüresből.

— Az angyalát, ne töltsük az időt. A Lajkót kérdem én, akit a Cifra tegnap harapott meg a képin.

— No nézd, hát az kell? — kérdi ártatlan képpel a sunyi Gyarmati. — Anyjuk, hozd ki azt a gyereket!

A tanyából kihozzák a szepegő Lajkót. A doktor kimossa, beköti a sebet.

— Hol a Cifra? Egészséges?

— Mint a makk, uram. Cifra te, gyere ide te! Éppen most volt itt.

Fütyöngetnek a még tegnap világgá szaladt kutyának, de biz az nem került elő. A doktor türelmetlen.

— Nincs más orvosság, mint hogy ezt a gyereket még holnap fölviszi kend Pestre, a Pasteur-intézetbe.

— Hová a csudába? Minek?

Jól tudta már Gyarmati, hogy mi ez, nem egy szomszéd járta már meg a gyerekivel ezt az utat, de úgy tett, mintha nem tudna semmit.

— Ne csúrgyűk-csavarjuk, ez muszáj. Ha a gyereknek baja lenne, kendet becsuknák. Hát jobb volna ez? Bejelentem az esetet a rendőrségen, és majd kijön az állatorvos. Menjen kend, ha lehet, még ma, mert holnap már későn lesz.

Rendőrség, állatorvos, becsukás — ez elég arra, hogy a veszettség rémével együtt Gyarmatit annyira megijessze, hogy másnap elinduljon Lajkóval együtt Pestre.

A Rákos utcában megtalálják Gyarmatiék, amit keresnek. Nagy, komor épület. Hej, vannak is sokan. Zsibonganak. Van itt még katona is. Gyakorlaton voltak, aztán veszett kutya pocsékolta meg őket. Van apró gyerek özönével. Van kalapos nagysága, van bekötött fejű paraszti asszony síró-rívó gyerekkel, akit itt vagy ott megkapott a rossz kutya vagy a rossz macska. Van olyan ember, akihez hiába

beszélnek magyarul, mindenre azt mondja, hogy *nyustyi*. Ennek nagyot néz Gyarmati. Még ilyen teremtés is élhet a világon?

A forróságot lehelő épület lépcsőin fáradt, álmos, messziről jött asszonyok hűsöltek, beszélgettek. Isten háta mögötti falukból parancsolta őket ide a törvény. Kisgyerekeket hoztak, akiket a veszett kutya megharapott. Ki-ki elmondta a maga törtéiját, és Gyarmati Péter végighallgatta. Igazat adott nekik, amikor elmondták:

— Bizony, hogy bolond volt, aki ezt kitalálta. Ezelőtt az embert nem törték az ország széléről ide, hanem otthon meggyógyították. Most nagy feneket kerítenek neki a doktorok, pedig hiába, mert aki meg akar veszedni, csak megvesz az. Ott volt nálunk Béres Pista, aki három hétig volt itt, aztán azt mondták róla, hogy kigyógyult, pedig egy évre rá csak kitört rajta, és bele is pusztult. Ha elvitték volna Ködmön Sárihoz, még most is élne, mert Ködmön Sári érti a mesterségit, jobban, mint az orvosok. Engem is összemart a rossz kutya annyira, hogy egy tenyérynem sem maradt épen, mégis itt vagyok, pedig sose voltam itt. (Most az unokámat hoztam föl.) Ködmön Sári néni valami füvet rakott rám, és punktum. Vagy ott van a Táncczos Juli esete. Rajta is kitört a veszettség éppen a bálban, amikor javában táncolt. Egy csomó legényt megharapott, azután az édesapja odakötözte a szekérhez, elvitte Ködmön Sárihoz. Ma is él, kutya baja.

Mindenki elhiszi, Gyarmati Péter pedig legjobban elhiszi, és nem állhatja meg, hogy rá ne mondja:

— Biz úgy van a! Az urak csak nyúzni tudják a szegény embert, hiszen nem egyéb ez cerimóniánál. Hát persze. A doktornak is élni kell.

Mély sóhajtasok, keserves ej-hajozások után bekerül Gyarmati a doktorokhoz, ahol töviről hegyire el kell mondani a kutyahistóriát. Harapófogóval kell kihúzni belőle a szót. Makacskodik, mert mérges, hogy ilyen messzire fárasztották. A doktorok pedig mindenre kíváncsiak. Még azt is megkérdezték, hogy milyen színű volt a kutya.

— Milyen? Hát majd elmondom. Nem lehet éppen vörösnek mondani, de barnának se. Olyan téglafal színű, amilyen nálunk a Nagy István háza vagy a Bodóék kerítése, tudja, orvos úr.

— Szóval tarka.

— Dehogy tarka! Nem volt abba semmi folt, pedig az apja is, az anyja is foltos volt.

Nincs rá eset, hogy a doktor kivegye Gyarmatiból, hogy milyen volt a kutya. Meg is haragszik. Gyarmati pedig egyet ránt a vállán.

— Mindegy az uram, akármilyen színű volt; az a fő, hogy kutya volt, aztán harapott.

— Megvan-e?

— Meg hát. (Persze, valahol meglehet, ha élve nem, hát döglöve).

Aztán kimondják rá a kemény ítéletet, ami nagyon fáj Gyarmatinak.

— A gyerek itt marad a kórházban, kend hazamehet.

— Aztán meddig marad itt?

— Ha egy hét múlva hoz bizonyítványt arról, hogy a kutya egészséges, akkor a gyermeket elengedjük.

— Előbb nem lehet?

— Nem.

— Aztán írás nélkül nem hiszik el az urak, hogy a kutya rendes?

— Hogy gondol olyat.

Gyarmati otthagyja a gyermeket, hazautazik. Szomorú is, fél is, hogy a gyerek kórházi költsége majd sokra megy. Aztán honnan vegyen ő orvosi bizonyítványt a Cifráról? Orvos van, de kutya nincs. Eszébe jut valami, aztán átmegegy a sógorhoz.

— Add kölcsön a kutyádat. Visszaadom még aznap.

Bolond kérés, furcsa kérés, de nem lehet előre kitérni. Egyébként is ezt a kutyát Gyarmati adta. Az ő Cifrájának az ivadéka. Gyarmati pedig befog, hazamegy a városba, és kihozza az állatorvost.

— Mi baj?

— Arról kéne írás, hogy ez a kutya nem veszett.

— Hát persze, hogy nem az.

A kutyát könnyebb lett volna az orvoshoz vinni, de akkor a marhadoktor kötekedhetett volna, hogy hát honnan tudja ő azt, hogy ez az a bizonyos kutya, amelyik a kis Gyarmati Lajkót megharapta.

Az írás megvan, Gyarmati siet vele Pestre, és egy hét után elhozza a kis Lajkót az intézetből. Az orvos urak kiadták, mert hiszen van róla pöcsétes írás, hogy a Cifra nem beteg kutya.

Gyarmati Péter büszke arra, hogy becsapta a doktorokat. Ehhez ész kellett, az ő esze. El is dicsekedik vele minden disznótorban, minden lakodalmában, és nagyokat nevet utána. Nincs is oka a szomorkodásra, mert a Cifra egy heti csavargás

után megkerült. Sárosan, lomposan, kiéhezetten hazamerészkedett, és most becsületesen őrzi a tanját. Tiszteli a főkapitány urat.

1911

A lidérc

A legelső kaszinóbálon vetődött föl a lapalapítás eszméje. Az adóügyi tanácsos vetette föl, akinek három eladó leánya táncolt egy évtized óta a környékbeli bálakon.

— Mégis disznóság! A kaszinó érdekében küzdünk, fáradunk, olyan fényes erkölcsi és anyagi sikert érünk el, amelyet meg sem álmódunk, és nincs sajtó, amely a nyilvánosság előtt beszámolna erről.

— Ez nem szempont! A mi fáradságunk, a kaszinó érdeke sifli. Más a szempont. Az a szempont, hogy a bálunkra lejöttek az alispánkisasszonyok, itt voltak a tisztartóék, és nincs egy rongyos lapunk, amelyikben kiírhatnánk a jelenvoltak névsorát. Szóval nincs kulturális életünk.

Ezt a főjegyző mondta. A fiskális, a városi ügyész más szempontot talál.

— Következnek a körvadászatok. Hogy adjuk tudtára a környéknek, hogy mi körvadászunk, és hogyan számoljunk be arról, hogy hány nyúl, hány fogoly került terítékre? Ázsia vagyunk!

Az orvos úrnak is volt szempontja.

— Cudar fészek ez a mienk! Annyi baleset történik nálunk, annyi szerencsétlen halál, és a publikum semmiről sem tud semmit. Más városban legalább megírják, hogy ki sietett legelőször a szerencsétlenség színhelyére.

Persze, az orvos úr sietett mindig. A tűzoltó főparancsnok, a városi közgyám is beleszólt.

— Annyit mondhatok, hogy hálátlan viszonyok közt élünk. Kiképeztem a tűzoltóságot, begyakoroltam a legénységet, ott vagyunk minden tűznél, minden disznópörkölésnél, még a fűsthöz is kiszaladunk, de nincs ember, aki egy sort írna rólunk, hogy eb vagy kutya, hát mi is élünk.

A polgármester fölsóhajtott:

— Mit szóljak én? Egész életemet a köz java munkálásának szentelem. Rólam sose írják meg, hogy megérkeztem Bakatorra, elutaztam Bakatorról. Én nem is bánom.

A főkapitány mást mondott.

— Bánja a szősz, hát ne dicsérjenek bennünket. De már az mégis disznóság, hogy sehol a világon nem írják ki rólunk, hogy a múlt héten két anarchistát fogtunk. Elvégre az már csak valami. Én beküldtem a fővárosi lapoknak, de nem közölték. Persze, mert nem csatoltam a cikkemhez egy-egy száz koronást.

— Igazad van. A fővárosi sajtó korrupció — mondta a főjegyző. — Még arról se vett tudomást, amikor a toronyórát fölszenteltük. Már pedig a Muki avatóbeszédénél különbet egy zsidó firkonc se hallott.

Muki, a plébános, úgy tett, mintha nem hallotta volna, pedig hallotta, és szörnyen jólesett neki.

Denikve így vetődött föl az eszme, hogy lapot kell csinálni: társadalmi és egyúttal szépirodalmi lapot is, mert a patikás fiának határozott tehetsége van a versírára. Csináltak is lapot. Valami jövevény, ideális lelkű fiatal ügyvédnek az az eszméje támadt, hogy Bakatoron lapot szerkeszt. Ez az irodának se árt, a társadalmi életnek is használ. Három hónapig élt a lap. Megdicsért mindenkit, aki előfizetett rá. Írt bele mindenki önmagáról. A nyomdafesték szaga, a gép alól fehéren feketével kikerült dicséreték látása megrészegítette a bakatoriakat. Az volt a baj mindössze, hogy előfizetni senki sem akart, mindenki tiszteletpéldányt követelt. A fiatal fiskális megunta a nyomdászámra fizetését, földhöz vágta a szerkesztői tollat, és a polgármester hiába utazott el, hiába érkezett vissza, az orvos úr hiába sietett elsőnek a baleset színhelyére, a tűzoltók hiába rukkoltak ki, a vénkisasszonyok hiába járták a bálokat, a rendőrfőkapitány hiába tartóztatott le mindenkit, hogy anarchista — nem volt, aki megírja...

Ezen segíteni kellett. De hogyan? Az adóügyi tanácsos megint indítványozott valamit. (Három eladó lánya van, és erről a világ ne vehessen tudomást, mert nincs lap? Ez nem volna igazság!) Azt indítványozta, hogy alakítani kell egy sajtó bizottságot, amelynek fő feladata leendő a helyi sajtóorgánium szellemi és anyagi szükségleteiről gondoskodni. A kaszinóban ez az indítvány sem talált valami lelkes fogadtatásra. Mert mit akart az indítványozó? Azt akarta, hogy fogadjunk újságírókat, akik majd a fizetésért dicsér bennünket. De hát ehhez pénz kell. Ilyesmire mi nem áldozhatunk, inkább lemondunk még arról is, hogy érdemeinket a nyilvánosság előtt méltányolják.

Úgy látszott, hogy a véletlenség segít a bajon. Állítólag Budapestről vetődött Bakatorra egy borzas üstökű, borotvált ábrázatú fiatalember, akinek a világon semmiféle tanult és tudott mestersége nem volt, tehát magára fogta, hogy újságíró, és ezt többen elhitték neki. Zsarkóékhoz, a vaskereskedőkhöz szállott mint távoli rokon. Zsarkóék úgy tettek, mintha szívesen fogadnák, és hogy ne üljön mindig a nyakukon, föl vitték, bemutatták a kaszinóban. Lőcs Bél — ez volt az írói neve, különben Ludmann Bálintnak hívták — pompásan tudott füllenteni, és ez az uraknak szörnyen tetszett. Szó esett a sajtóhiányról is.

Ez kell? Sajtó kell? Hát csinálom én. Nekem vannak összeköttetésem oda fönt. Indítsuk meg a lapot, a következő héten már pausálét kapunk a kormánytól. Majd szólok az államtitkárnak.

Lőcs Bél szerkesztőnek ettől a pillanattól kezdve tekintélye lett. Csak Zsarkóék nem vették komolyan, csak ők mondták neki, jobb volna, ha valami tisztességes foglalkozás után néznél, Bálint, és szemére vetették, hogy valamikor a pult mellől megszökött.

— Nem értetek hozzá, szatócok vagytok. Megmutatom, hogy egy hónap alatt olyan lapot csinállok, amelyet még nem láttak ezen a vidéken.

A kaszinóban egész éjszakán át erről szónokolt.

— Nem szabad a sajtónak elhallgatni semmit! Majd én csinálom lapot. A pausálét elfogadhatjuk, de azért a kormánynak is megmondhatjuk a magunkét. A sajtónak föl kell tűnni a szemetet, hogy a publikum tisztán lásson mindent: mi az arany, mi a szemét. A sajtónak nem szabad kíméletet, barátságot ismerni. Kegyetlenül le kell leplezni mindenkit, és megírni, hogy te ilyen vagy, te olyan vagy. Amit az emberek nem mernek egymás szemébe megmondani, azt majd megmondja a sajtó. Amit kíméletből, érzékenykedésből, tapintatból elhallgatunk, azt majd kikiabálja a sajtó, amelynek erkölcsi kötelessége lesz, hogy ne ismerjen senkit, semmit, csak a közérdeket, és ráordítson egyikre-másikra, hogy te ilyen, te olyan, takarodsz a köztérrel, mert kirúgunk!

Lőcs Bél szónoklatát fanyar képpel hallgatták az urak, de azért egymásra néztek, és helyeseltek. Hát persze, ki kell pellengérezni az arra érdemeset.

A következő héten már arról beszéltek, hogy az új lap nemsokára megindul. Zsarkó, a vaskereskedő

finanszírozza. Lőcs Bél a polgármesternél ebédelt, és ebéd után kegyetlen cikket olvasott föl a Bakatori Takarékpénztár parcellaüzletéről. Micsoda panamákat sütött ki! Ez a cikk az első számban megjelenik. A polgármester helyeselte. (Megjegyzendő, hogy őt valamikor kibuktatták az igazgatóságból.) Aztán azt is beszéltek, hogy Lőcs Bél másnap már a takarékpénztári igazgatónál vacsorált, és vacsora után szennációkkal megspékelt cikkeket olvasott föl a községi pénzkezelésről. Ha ez a cikk megjelenik, a városi tanácsot üti a guta. A következő napokon már híre ment, hogy az új lap egyenként bemutatja a városi nagyságokat, és mindenkiről megírja az igazat. Sorra kerül a közbirtokosság ügye, a legelő-fölösztás panamája, a kórházépítés, a villamosvilágítás, az aszfaltozás üzlete. Kimutatja Lőcs Bél, hogy ki mennyit keresett azon, hogy a városi pótdadót másfélszázszorosra emelték. A kegyetlen Lőcs Bél azt is kisütötte, hogy a főorvos mit csinált a kórházban, a tűzoltó főparancsnok hogyan gseftelt a vízipuskagyárossal, hogy a főkapitány referádáit az iktató csinálja. Muki főúrról megtudta, hogy szerencsétlenné tette a szakácsnéit, és hogy a párbírszedésnél hány párnát, hány malacot üttetett dobra. Megírja azt is, hogy hány vénkisasszony van a városban, és mi az oka annak, hogy ezek a lányok pártában maradtak.

Lőcs Bél titokzatos, komor arccal járt-kelt a városban. A zsebei teli voltak papirosokkal. A nyomdással naponként tárgyalt, kalkulált. Aki meglátta Lőcs Béli, összeborzongott, aztán hozzá-sietett, mosolygott, és meghívta vacsorára, ebédre, disznótorra.

— Jöjjön csak, szerkesztő úr, majd mondok én magának panamát, amilyet még nem hallott.

Lőcs ment és jegyzett.

Lőcsnek mindenki mondott valamit a másiktól. Lőcs meghallgatta és följegyezte. Viseltes kabátját kiduzzasztotta az elpiszkolódott íráscsomó. Lőcs mindenhová elcipelte, és az emberek szent borzalommal pillantottak rá. A kiállhatatlan, undorító, megutált, félelmetes emberkét oda kellett ültetni a szép, tiszta asztalokhoz, és beszélni neki a mások piszkairól. Lőcs hallgatott és jegyzett.

Úgy ült a város fölött, mint valami lidércnyomás. Egyszer csak eltűnt. A polgármester a városi rendelkezéseket egyszerre megvonta Zsarkótól, aki a városházára szaladt, hogy mi történt?

— Kérlek, úgy értesültem, hogy te lapot csinálatsz az unokaöccsével. Te majd elhanyagolod az üzletedet, és a város érdeke stb.

Zsarkó hazaszaladt, és elzavarta Lőcs Béli a városból.

A lidércnyomás megszűnt. Az emberek főllegel-zettek.

A kaszinóban jó ideig nem beszéltek a sajtó szükségéről.

1911

Az én feketerigó

Nem tudom honnan, melyik ország szélének a fenyeveiből költözött hozzánk ez a feketerigó. Egy verőfényes délelőtt volt hozzá szerencsém legelőször, amint a bokrok között szaladgált a fűben, kergette a bogarakat, kutatgatta a földön található élelmet. Elegáns fekete ruhában volt, és gyors járása, el-el-tűnése, meg-megjelenése, lekucorgása, fölemelkedése arról tett tanúbizonyságot, hogy közérzete jó, emésztése rendben, láza nincs. Ha ilyesmikkel rendelkez-nék, akkor gubbasztana a sűrűben, nem hancúroznék ilyen föltűnő vidámsággal!

Először a bernáthegyi kutya vette szemügyre. Az ilyen nagy kutya sokat észrevesz, mert lomha, nehéz teste arra kényszeríti, hogy mindig nézzen, figyeljen, de csak akkor mozduljon, ha oldalba rúgják, hogy eredj odább, Barry, vagy ha veszedelem környékezi az adóhajtó megjelenésével kapcsolatban. Annyi esze már van, hogy tudja azt: az adóhajtó csak veszedelmet hozhat a portára. A mindig vigyázó szem a fekete madárvendég megjelenését is észrevette, és órákig elnézte az ugrabugrását.

Egyébként nem törődött vele. Azt gondolta, hogy valami nagyobb fekete veréb vagy kisebb varjú. Ezeket jól ismeri, mert itt kint a faluszélen lépten-nyomon, télen-nyáron szerencséje van az ilyenfajta istenteremtényeknek.

Aztán másfelé nézett a nagy kutya: megunt a porta új vendégét.

A kis kutya tacsókó. Doby úrfi már magasabb iskolával rendelkezik, és vadászati szempontból érdeklődött a feketerigó után. Tudja, hogy ebben a hússíges világban a feketerigó szalonnába takartan megsült pecsenyéje fölér a kásával vagy a

krumplival, és ha egy patront nem sajnál a gazdája, hát rigópecsenyét ehetünk. A csontja úgyis az ő járandósága lészen.

Nézett rám, nézett a rigóra.

— Lelőjük? Nem löjük? Vagy csak elzavarjam?

— Nem löjük le, de el sem zavarod. Maradj itt!

Hogy a magasabb kutyaiskola révén ezt megtette, vállat vont és otthagyt. Nem is érdemes olyan gazdával tovább tárgyalni, akinek szájába röpül a rigópecsenye, és mégsem kell neki.

Aztán a macska vette észre.

Disznó, ravasz, fekete, alattomos jószág. A lépcsők oszlopa mellett ásitozott, amikor a fenyvesek ideszakadt madarát észrevette. Egy pillanat alatt eltűnt, és a bokrok között lapultan óvakodott előre, hogy lest foglaljon el, hogy lesből egyenesen a vendégre vesse magát. Hohó, Kacor király, abból nem eszel!

Egy fütttyentés, és Doby, a tascsó, lesi a parancsot. Csak mutatni kell neki az irányt:

— Ott van a macska, hajtsd!

Doby nem a legjobb viszonyban él a macskával, mert a macska szemtelen, zsvány, fölugrik az asztalra, meglopja a gazdája tányérját, de még ez hagyján, hanem azt is megcselekszi, hogy beleeszik a kutyák számára készített ételbe, a gyalázatos. Aztán hogy tüszköl, hogy karmol, amikor Doby hátulról támadván — mert így mindig tanácsosabb — az oldalába harap. Magától, parancs nélkül is szívesen sarokba szorítja a macskát, hát még ilyenkor, amikor a gazda fölhatalmazza a támadásra.

Már a fütttyentés elég volt arra, hogy a rigó a bokrok közt eltűnjék, és arra, hogy Cigány macska a támadásból védekezésbe menjen át. Tudta, hogy a fütttyentés a Doby offenzíváját jelenti, és a következő pillanatban már a fa tetejéről nézte a fa körül szaglászó és a hozzá föl-fölugató tascskót.

— Gyere csak le, majd ellátom a bajodat!

De a rigó élete még nincs biztonságban. A kutyák lent, a macska fönt, a rigó a bokrok között, ahonnan földött út vezet egy ház magasságú, most vágott, tüskés gallycsomó alá. Ha a rigó oda beveszi magát, akkor szüret, mert ott sem a kutya, sem a macska nem tud támadni. De mi lesz, ha kint, az eleven bokrok között ragadja torkon?

Egyelőre hozzuk le a macskát a fáról. A macska buta jószág: be lehet csapni. A kutyákat el kell küldeni szem elől! Azok el is takarodnak. Aztán egy

üres tányérkát mutat az ember a levigyázó Cigány-nak:

— Gyere le, cicám; tejet kapsz.

Az ostoba jószág tudhatná, hogy a fővárosban még csak lehet itt-ott tejet inni, de a falun egyáltalában híre sincs, nyoma sincs az ilyen ritkaságnak, mégis lemászik a fáról, és az üres tányért szagolgtatja. Egyelőre szobafogságot kap a megcsípött állat. Majd aztán leszünk valahogyan, csak türelem.

Törrel, léppel, csapóajtós kalitkával rabul ejt-hetnénk a vendégünket, de minek? Elég a rabságból az embereknek, miért jusson ilyen sorsra a szegény, okatlan állatka, aki megszokta a szabad mozgást, a jegyrendszer nélküli élelmezést. Hátha idecsalja a párfját, és díszei, énekesei lesznek ennek a szomorú kertnek. A kutya, macska nem énekel, és egyáltalában nem kerdísz, nem ad a zöldnek, a virágnak, a tavasznak, a nyárnak hangulatot.

Hogyan is csináljuk hát?

Nem érünk rá gondolkozni, mert jön a sürgős levél, hogy gyorsan ki a vasúthoz, és el kell utazni a városba.

— A macskát vigyék el a sógorékhoz egy kis vendégségbe, amíg hazajövök.

A sógorék a falu másik végén laknak. Ott csak meglesz a macska is, meglesz a feketerigóm is.

Pár nap múlva kikerül az ember a rigós hajlékba. Ez az első kérdése:

— Megvan még a rigó? Láttátok?

— Nem láttuk. Nincs.

Elszomorodik az ember szíve. A kis bolond jószág nem itthagyt? Hát talált volna jobb gazdát nálam? Egész kertet nekiadtam volna. Úr lehetett volna kutyán-macskán, mégse kellett neki. Milyen jól esett volna a városi vendégek előtt eldicsekedni:

— Nézzétek, ez aztán kert: még feketerigók is szaladgálnak benne. Akárcsak Bécsben, ott a városháza előtti parkban. Ez is park hát, vagy mi a szösz?

— Hát a macskát hazahozzuk már a vendégségből?

— Hagyjátok, hátha visszatér az a rigó.

Hiába lestem az én hűtlen vendégemet. Egy hét múlva azzal a hírrel szűrnak szíven:

— Megvan ám a rigó! Itt van a szomszédék kertjében. Milyen kedves! A szomszédék már dicsekednek is vele.

Gyalázatos kis állat. Ki is adom a parancsot:

— Hozzátok csak haza azt a macskát! Majd nem sokáig dicsekszik a szomszéd sem.

Ilyen az ember. Azt hiszem, komiszabb, mint az állat: magasabb iskolája van.

1918

A föld

1

A tarlót hiába áztatta a szeptemberi esőzés, megmaradt zörgős, sovány marhajárásnak. A jószágok, ha csak szerit tehették, leszöktek róla, hogy belefaljanak a kukoricásba, megharapdálják a tököket, mert a tarlón éhen maradtak.

A föld nem akart, nem tudott több gaznak életet adni. Az utolsó búzavetéssel kisajtolták minden erejét, megrabolták az utolsó termőkéességét, hogy megtöltsék vele a bérlő magtárát. A bérlőnek ugyanis sok gabona kellett, hogy a Szent Mihály napi árendát kifizethesse. Kis pénzzel akart nagy darab földet kizsákmányolni. A gróf úrnak meg pénz kellett, mert ő meg nagylábon élt: lóversenyezett, kártyázott.

A föld mindezzel nemigen törődhetett, hanem utolsó erejét is kiadván, megmaradt sovány, aszott tarlónak, amin éhen bögve csatangoltak a bérlő girhes jószágai.

Klein úr, az ispán, belátta, hogy tovább nem lehet rabolni a földet, muszáj lesz trágyázni. Már évekkkel előbb kellett volna, mert hiszen a kontraktusban is benne van, hogy melyik évben hogyan kell trágyázni, hogy a gazt, ami ott terem, azon a földön kell megéltetni a jószágokkal, de a bérlő úr, aki máshol is árendált, meglopta a grófi földeket, elszállította a takarmányt a másik árendásföldre. Hát látja ezt a gróf? A gróf meglátja a jó lovat, a szép asszonyt, meg amikor kártyázik, a slágert. Mit törődik ő azzal, hogy a földje soványodik, pusztul? De ha törődnék is, hát észreveszi? Nem veszi.

Éppen ezért káromkodott a bérlő úr, aki valamikor rőföskereskedő volt a fővárosban, és meggazdagodott, amikor Klein ispán úr jelentette neki:

— A trágyázást nem halaszthatjuk az idénről tovább, mert akkor a jövő esztendőre csúnyán ráfizetünk. Muszáj lesz a szántót megtrágyázni, nagyságos uram.

A szeplősképű nagyságos uram földhöz vágta a német újságot, amiből az elébb oly jóleső érzéssel olvasta a tőzsdei jelentést, és mű-parasztisággal akarta megmutatni alföldi gazdálkodó mivoltát:

— Hát azt a keserves teremburáját a maga teremtésinek, szép öcsém, hiszen maga egy bolond zsidó! Maga azt akarja, hogy én most, bérletlejárat felé, felhízlaljam a gróf földjeit, esetleg a grófnak vagy másik bérlőnek? Kleinkám fiam, maga menjen vissza a pudli mellé kanavászt árulni vagy petróleumot mérni, mert maga a gazdálkodáshoz abszolúte nem ért. Érti? Abszolúte!

Kleinkám, aki valamikor csakugyan kanavászt és petróleumot mért, sokkal jobban ismerte a földet, mint a nagyságos úr, aki még a földdel való bánást is az uzsorára rendezte be, és megmondta a nagyságos úrnak:

— Hát én meg azt mondom, hogy a földet nem lehet megcsalni, az nem kundcsaft! Ha most össze nem trágyázunk, akkor jövőre nem vethetünk abba a földbe egyebet bukfencnél. Érti, nagyságos uram? Abszolúte nem vethetünk, abszolúte!

A nagyságos bérlő úr megértette.

— Hát a fene bánja, trágyázzék. Tegyen tönkre, Kleinkám, tegyen tönkre. Persze, most én a trágyáért pénzt adjak, ugye?

— Mert ingyen nem adják. A magunkét elhordattuk a nyomási szikre.

— Nono, csak ne lelkiismereteskedjék. Oda is kellett.

És muszáj volt az ispán úrnak lóra ülni, elindulni trágyakeresni. Nehezen ment. Az uradalom körül meglapuló apró tanyákban megbecsülik a föld tápláló kenyerét: ott nem adják el a föld zsírját aranyért sem. A legtékozlóbb, a leglelkiismeretlenebb gazda se vetemedik arra, hogy elloppa a termőföldtől azt, ami a termőföldé. A búza árát elveri a korcsmában, de még a trágya árából nem ment le a torkán egy csöpp ital.

És azokban az apró tanyákban megmosolyogták a grófi bérlet lóháton baktató vörös ispánját, amikor trágya irányában kocogtatott be ide-oda.

— Mi is vennénk, uram, csak adna el valaki.

Meg még azt is mondták neki a csiklandani szerető atyafiak:

— Éppen most akartunk mi is bemenni a majorba egy kis trágya végett. Kevés jószágú emberek va-

gyunk, instáljuk, úgy gondoltuk, hogy ispán úréknál annyi van, hogy fele is sok.

A ravaszok jól tudták, hogy Klein ispánék éjszánként a nyomási bérlet szikes földjére lopják a trágyát a grófi bérlet földjétől. Tudták azt is, hogy ez a bérló a jószágokkal, a cselédekkel egyaránt fukarkodik. Egyikből se tart eleget. A jószágai soványak, a cselédei rossz kommención nyomorgó girhes népek. A jószágokat a cselédek kínozzák az éjjel-nappal tartó igával, a cselédeket pedig az ispán úr, aki végtére eljutott a Csali-csárda kocsmárosához.

Nem volt itt ismeretlen az ispán úr. A koránkelés, a pusztában való éhen-csatangolás megszerettette vele a pálinkát. Ha a dolga engedte, bizony ellovagolt ő a Csali-csárdába egy kupica pálinkára. A csárdás maga is olyan ember volt, aki valamikor a vásárokon olcsó portékákat árult. A csárda régi gazdáját becsukták, mert orgazdaságon csípték. A környékbeli legények mindent elloptak hazulról, hogy pálinkát, bort vehessenek. A mulatsághoz, a mámorhoz ritkán jutó nép semmit sem sajnál a Csali-csárda komisz boráért, olcsó pálinkájáért. A búza, árpa, kukorica, zab, tyúk, malac éjszakánként elvándorolt a Csali-csárdába, amelynek istállójában összebújtak a zsványkodó legények, és hol szomorú, hol vidám nótákat mondtak az édes szüleméktől ellopott holmik árán.

Kitudódott a sunyi mulatás, és a csárdást becsukták.

Egyéb is történt a jó öreg kocsmáros csaplároskodása alatt. Az erre járó vásáros csizmadiák, szabók, szűcsmesterek a jó vásár után mulatásba kezdtek, és bizony nem egynek szőrin-lában elveszett a bugyellárisa. Hogy ki lopta el? Még most is keresik. Lehet, hogy maga a régi csárdás, lehet, hogy azok a legények, akik vásár tájban fölhúzódtak a csárda padlására, és onnan lesték, hogy kit hoz ide mulatni a balsorsa? Meg-megtörtént, hogy ilyen tájban pandúrok vagy zsandárok ütöttek rajt a csárdabeli népségen, de bizony ez sem sokat használt. Ha már egyszer új gazdája akadt a vásárban szerzett bankókkal megtömött bugyellárisnak, kereshette azt pandúr vagy finánc körömszakadásig, azt ugyan meg nem találta.

Hanem azért letűnt a Csali-csárda csillaga. Hiába forgácsolták fokesukkal mestergerendáját jókedvükben olyan legények, akiknek aztán sarkantyús csizmáját a szél verte össze, hiába kapcabetyáros-

kodtak benne a munkaunott tanyáslegények, és hiába szomorkodtak vagy vigadtak benne a búzalopó, tyúkszenő tanyai fiatalok, a csárda inkább bolt most, mint kocsmá. Grósz bácsi a bor mellett, a pálinka mellett cukrot, lisztet, petróleumot meg szatyíngot is mér. Nem azt írta a falára, hogy *hó, megállj, itt a jó bor, itt igyál*, ami hajdanta a városi embereket mulatni becsalta, hanem azt, hogy a petróleum ennyi, liszt ennyi, cukor ennyi.

Ide köszöntött be Klein ispán úr. Egy-két pohár pálinka mellett meg is alkudtak arra a dudvadombra, ami a csárda hátuljánál dísztelenkedett. Régi trágya ez. A betérő vásáros szekerek, itt tanyázó legények lovai, zsandárparipák, pusztázó lovak alól került ki valamikor. Jól érett trágya, ami a sovány földnek zsír lesz, ami két-három esztendőre termésre ösztönzi a szántót. Lesz vagy ötven szekérrel.

Másnap hajnalban azt parancsolta Klein ispán úr az egyik béresnek, akit Szabó Péternek hívtak, hogy fogj be az igásszekérbe, eredj a csárdához, és hordd el a dudvát, rakd le a földre, majd ha ráértek, széttergetitek.

Szabó Péter befogott szürkülő hajnalban, és két ökrös szekérrel megindult a csárda felé vezető úton.

Szabó Péter nagyon szegény ember volt. Még a majorbeli cselédek között is akadtak nála nagyobb urak, mert Szabó Péternek már négy apró gyereke volt.

Szabó Péter a majorbeli cselédek között a legtöbbet koplalt, mert a kommencióját hat részre kellett osztani. Egynek se lett volna sok, de hát mit csináljon? Kinlódni kellett neki a majorban éppen úgy, mint az ökröknek, a lovaknak. Koplaltak együtt, és Szabó Péter jószíve éppen úgy sajnálta azt a megsalt, kirabolt éhes földet, amelynek most víz majd egy szekér ennivalót.

Alighogy befordult a csárda udvarára, Klein úr, a vörös ispán is belovagolt az ámbitus elé. Oszlophoz kötötte a lovát, aztán bement pálinkás jó reggelt kívánni Grósz bácsinak.

Szabó Péternek eszébe jutott, hogy ez neki se ártana ezen a hideg októberi reggelen. De neki nem volt egy árva krajcárja sem. Neki állott a szekérrel a trágyadombhoz, és megkezdte a rakást.

A nap éppen kibukkant, és a meglékelt, széthányt öreg trágyadomb gőzfelhőcskéket eregetett a levegőbe. Füstöt vetett, mint Szent György nap éjsza-

káján az a föld, amelynek méhe kincseket rejt magában.

2

Szabó Péter kérges tenyere rátapadt a vasvilla-nyélre, olyan nagy buzgalommal hányta az öblös szekérre a dudvát.

Örömmel cselekedte ezt a munkát. Öklönnyi korától mindig szolgált, de még sohasem volt ilyen uraságnál, amelyik a földet ennyire kizsaratolta volna. Az ilyen gazda nem érdemli meg azt, hogy földhöz, hogy jószágához jutott.

Bezzeg, ha neki földje volna!

De hát mikor tud egy majorbeli cseléd annyit összekuporgatni, hogy magának csak akkora földet is vegyen, amin egy kis viskót összetákolhat, amelyben elférnek a gyerekek asszonyostul, elfér a hízó, a padlason meg egy kis kukorica? Sohanapján. A komenciót feléli az utolsó szemig, az a kis készpénz meg rámege a ruházkodásra. Holta napjáig húzhatja az uraság igáját, még akkor sem tud annyit összekuporgatni, amennyi egy-két holdacska földre foglalónak elég volna. Aztán hozzá még ez a nagy gyerekszaporaság meg egyéb nyavalya. A kukoricája elsül a sovány földben, a hízója eldöglik a többivel együtt. Az uraság kibírja a sovány földet, a disznódöglést, a szűk termést, de a béresnek nehezebben megy ez a kibírás. De sokat kell koplalni, de sok szidást el kell tűnni a vörös ispántól.

Mert komisz ember ám a vörös ispán. Azt mondják, hogy katonaságnál őrmester volt, azért tudja olyan szépen elkeríteni az apád, az anyád istenit, de lassan jár a lábod, tán én tegyem odább? Szó sincs róla, derékon lehetne ütni a löccsel vagy a vasvillával, de még akkor is neki állna feljebb: elcsapnák, még be is csuknák érte a szegény cselédet.

Hát csak dolgozni kell tovább, mint a sovány jószágnak, beteremteni mindent, mint ennek az éhes földnek, amit addig hasigatnak, szaggatnak, tépnek, hogy kínjában kitermi az árendát. És ez a szenvedés olyan végtelennek látszik. Új uraság jön? Nem sokat ér, mert az iga a régi marad. Az se mondja a földnek:

— Ejnye, földcském, de éhes vagy, majd jól tartalak.

Nem, mert ez pénzbe kerül.

Az se mondja a jószágnak:

— Jaj, lelkem ökröcskéim, lovacskáim, de soványak vagytok, majd én följavítalak benneteket.

Nem, mert jó szóval még nem lehet jószágot javítani, egyéb is kell oda.

Az se mondja a cselédeknek:

— No hát ez mégse járja, Péter, János, Márton meg a többi. Kendtek rongyosak meg éhesek: hát majd én adok nagyobb komenciót meg több fizetést, hogy ne legyen panaszuk.

Nem, mert ez is pénzbe kerülne.

Marad hát az a nyomorúság, ami elől nem lehet megszökni, amit hajnaltól napestig tartó munkával hőtting kell végig görnyedni. Ez az, ami olyan szomorúvá teszi az embert, mint amilyen a beteg marha szokott lenni...

— Péter, a teremburádat, ne málékodj ott a szekér mellett, hanem rakjad azt a dudvát! Rád esteledik mindjárt.

No tessék, már a vörös ispán meglátta; már könnyebb volt a lelkinek, ha abbahagyta a Grósz bácsival való fecsegést: Hogy van, szomszéd? Hát maga, szomszéd? Mikor volt a karcagi vásáron? Hogy kelt ott a szatyng? Hát maga, szomszéd, hány rőföt adott el a pudli mellett? Könnyebb volt a lelkinek, hogy ráripakodhatott a szegény cselédre, aki egy pillanatra megállt, nézte, milyen szépen füstöl a meglékelt trágyatömeg. Ej, de nagy zsvány ez a vörös ispán, hogy múlték el a jóétvágya. Nem hiába, hogy őrmester volt.

Péter lelke a méregtől füstölgött. Mégiscsak cudarság rákiabálni a szegény cselédre, amikor az egy pillanatra megáll, hogy kifújja magát. Emberséges cseléd még a fáradt jószággal se szigorodik így. Aztán ő beszél, aki még ma egyebet se tett, mint fölkel a görbeorrú asszonyság mellől, és most itt jó pálinkát iszik. No, sok istentelenség is történik a világon!...

A vörös ispán visszahúzódott a kupicája mellé, Péter pedig tovább dolgozott. Két forduló után bekerült a majorba etetni. A maga sovány ebédje mellett hallotta a majorbéli újságot, ami ugyancsak fölzigatta.

Szűcs Andrásék elmennek a majorból újévkor, mert nagy szerencse érte őket. Az öreg Szűcs Gábornét, akinek se gyereke, se verebe nem volt, de volt egy kis összekuporgatott pénze, megütötte a szél annyira, hogy bele is pusztult, és amiye maradt, az mind Szűcs Andráséké lesz, mert az öregasszony

elfelejtette az ekléziára testáztatni a vagyonát. Pedig Szűcs Andrásékát mindig ezzel fenyegette. Más rokon nincs, és most Szűcs Andrásék olyan könnyen jutnak a pénzhez, mintha csak találták volna. Az a pár ezer forint éppen elég lesz ahhoz, hogy itthagyják a más kutyája állapotot, és elmenjenek a maguk gazdájának. Őrájuk már nem sokáig ripakodik ez a kajlaorrú vörös ispán. Ők vesznek főledecskét, lovacskát, aztán maguknak szántanak, vetnek, aratnak.

De jó is lesz Szűcs Andráséknak, de jó! És milyen rossz lesz azoknak, akiknek itt kell maradni ebben az istenverte majorban, akikre az ispán úr naponként ordít:

— Te Péter, te János, te ez, te az, mindjárt leütöm a derekadat, az apád, az anyád!...

Hej, Szűcs András újév után már nem hallja ezt. Szűcs András gazda lesz. Bejár a városba a maga kocsián, elmegy a kocsmába, leül a gazdák közé, és ha akarja, még a cselédek is szidhatja, vagy ha neki úgy tetszik, az ispán úrnak se köszön, ha felbukik benne, akkor sem. Jól teszi Szűcs András!

A varjak egész falkáját verte fel a csárda trágyadombjáról Szabó Péter ostorpattogása, amikor a délutáni fordulónál becammogtak sovány jószágai a csárda végihez.

Még délelőtt szívesen hordta a trágyát, tudta, hogy kell annak kikoplalt földnek, hadd lakjék jól legalább az, de most mintha a kedve ott maradt volna a majorbeli béresházban, ott a Szűcs András esete körül. Nehéz volt a vasvilla, бүдös a trágyaszag, engedetlen a jószág. Nem volt szokása, de most végig-végigvágott a csontos ökrökön.

El is keseredik az ember.

Nekik annyi kilátásuk sincs az örökségre, mint a kisujjam. Nincs senkijük, akinek a halálát várnák. Az asszony is olyan ágrólszakadt árvalány volt, aki még az apja-anyja nevit se tudta becsületesen kimondani, hát honnan várjanak olyan szerencsét, mint amilyen Szűcs Andrásékát érte? A pokolból! Igazán, szegény embernek kár volt a világra teremődni!

Mérgében olyanokat csapott trágyahányó villájával a szekér oldalára, hogy csak úgy düledezett bele a fatengelyes alkotmány!

— Össze ne törd a szekeret, Péter! Majd a béred bánja meg.

Ihol van már megint a vörös ispán! Ez a zsvány most ilyen címen lovagolgat a kocsmába, hogy ő

most trágyát rakat, hát muszáj számolgatni a szekeret. Mintha szegény cseléd nem tudna elolvasni addig, amennyi szekér ebből a rakásból kikerül. Inni akar, mert jóllakott délben csirkehússal, és most ketten kívánják a bort: a hús is, meg ő is. No, hát hogy ilyen ember keze alatt kell leélni az életét, ez már mégis szörnyűség.

Hej, Szűcs Andris, Szűcs Andris, de jó lesz kennek már újévkor, jaj de jó!

Nagy elkeseredéssel döfte a villáját a trágyadomba.

A villa hegye megakadt valamiben.

— Kő lehet, fene vigye ki!

A villahegy mintha átfürödött volna a kemény valamin, és Péter egyet emelt. A trágyát a szekérre dobta, de a villahegyről nem akart lemenni az a régi, már-már rohadásnak indult istrimfliszár zacskó, ami megzördült, megcsendült, és kábító, бүвölő éneket csilingeltek benne azok az aranyak és ezüstök, amiket ez a villaszúrás vagy tízévi nehéz rabság után a napvilágra emelt.

Úgy állt ott Péter a villahegyen csüngő kincses zacskóval, mint akit boszorkányok szálltak meg: eszevesztetten, bután. Tán estig is úgy áll, ha az ispán úr rá nem ordít az ámbitusról:

— Péter, az áldódat, rád esteledik!

3

Mint a tetten kapott riadt meg Szabó Péter az ispán hangjától. Villámgyors mozdulattal vágta a kincses zacskót a szekérre, hogy csak úgy csörömpöltek benne az aranypénzek meg az ezüstpénzek, és még nagyobb hirtelenséggel dobott rá egy villa trágyát, hogy eltakarja, hogy az ispán észre ne vegye, ha hirtelen a szekér mellé kocog, hogy kincs van a trágyában, talált kincs.

Megszédült tőle.

Hát kié, mié most ez a zacskó pénz?

Szaladjon vele az ispán úrhoz, hogy nézze csak, mit vettünk mi meg a trágyával együtt! Az ispán úr azt mondaná:

— Emberséges ember vagy, Péter, nesze egy forint, ezt a kincset pedig majd bevisszük a nagyságos úrhoz, mert az ő pénzén vettük a trágyát.

Vagy azt is mondhatná:

— Nesze, Péter, ez az aranypénz, de ne szólj ám senkinek, mert kidoblak a majorból.

Olyan bolond is lehetne az ispán úr, hogy ilyesmit mondana Péternek:

— Péter, ezt a zacskót mindenestül be kell vinnünk a törvénybe. Ez nem a miénk, ez valakié, ha pedig nem kerül gazdája, akkor ráteszi a kezit a törvény, és aztán te is megkapod belőle a jutalmadat.

No hiszen! A városi urak a törvény. A városi urak kezén olyan szépen elolvadna ez a zacskó aranypénz, ezüstpénz, hogy Péternek csupán a zacskó maradna belőle. Az a trágyalével átitatott, bűdös, rongyos istrimfliszár. Hohó, csak hogy a szegény embernek is van ám esze.

Még egy villa dudvát dobott Péter a kincses zacskó tetejébe, és már akkor mondta is magában:

— Ha a fene fenét eszik, még akkor is az enyim. Nem azé a nyúl, aki elszalajta, hanem azé, aki megfogja. Az Úristen is nekem adta ezt, hát akkor csak nem veheti el az ispán úr!

Több trágyát már nem mert a szekérnek arra az oldalára hányni, félt, hogy a kincs úgy elpárolog, ahogy jött. Félt, hogy tán nem is igaz ez az egész história, csak az ördög játszik vele, és majd amikor keresni kezdi azt a zörgős zacskót, nem lesz sehol. Csak az ispán ne lábatlankodna itt! Mindjárt megolváná.

Istenem, mennyi pénz is lehet benne? Van-e annyi, mint a Szűcs Andrásé? Adnának-e rajta akkora földet, mint amekkorát Szűcs András vett magának? Nem lehet tudni. Lehet-e hétezer forint is, mert elég súlyos.

Más is lőtt már pénzt, aztán mégse szaladt vele a törvénytévő urakhoz. Csak a bolondtól telhetik ki ilyesmi. Azt mondják, hogy az öreg Bagi is így jutott ahhoz a tenger pénzhez juhász korában. Olyan okos kutyája volt, hogy megérezte a pénz szagát, és kikaparta a földből. Ő kutya nélkül, a saját igyekezetéből jutott ehhez a pénzhez, hát csak nem feleskedik senkivel? Bolond volna! Azért se! Szenvedett ő már eleget, hát megérdemli, hogy egy kis jómódhoz jusson...

— Péter, az istenfádat, már megint elandalodtál? Tán elment az eszed a tokját keresni?

Tessék! Megint az ispán úr hepciáskodik. Már bevette a magáét a kocsmában, és most lovagol a majorba, hogy a többi szegény cselédekre lármázzék. Megállt a szekérnél, nézi a Péter munkáját. Persze, beleköt:

— Ne féloldalra rakodj, mert fölborítottad a szekeret. A másik oldalát is rakd meg, aztán haladj innen!

Csak hogy elvitte az ördög! Péter még egy darabig pislogott utána, aztán mikor eltűnt az alakja a fásor végénél, belevágta a villáját a földbe. Aztán óvatosan, nagy körültekintéssel szénézett, mint aki lopni akar.

Senki, semmi. Amott pattogat ostorával a Herzfelderék kanásza. Az nem lát ide. A csárdába éppen most jöttek vásárolni majorbeli asszonyok; azok se érnek rá ide villogatni, meg a zsidó se, mert annak ott jár a szeme az asszonyok keze körül. (Az öreg Businé, a kanásznak a felesége a múltkor is ellopott egy koszorú fűgét a gyerekeinek.) Most kotorjuk elő a zacskót, mert még ellopják az ördögök.

Széles tenyerével, fekete körmű ujaival mohón vájkált Szabó Péter a gőzölgő dudvában. Visszaszorított lélegzete akkor indult szabadjára, amikor csakugyan kezibe került a kincses istrimfliszár.

Megrázta, csörgött.

Megemelte, nehéz volt.

Meg kéne olvasni. Meg, meg.

Leguggolt.

A szeme, a feje idegesen járt jobbra-balra, mint azé a vadé, amelyik minden percben, minden oldalról veszedelmet sejt.

Sehol semmi, senki, csak Herzfelderék kanásza pattogat, füttyörész amott a hajlatnál.

Olvassuk hát! Ez arany, ez ezüst. Nem úgy! Egy, kettő, há...

— Hát te, Peti, tán tűzokot lesel?

A guggoló Peti úgy föl pattant a szekér mellől, mint akit a kigyó csipett meg. Pizkos, kék kötenyét villámgyorsan a dereka köré csavarta. Abban a kötenyben volt a kincs mindenestül. Fehér lett a képe az ijedtségtől, alig tudta kimondani:

— Nem én, bátyám, nem én...

A csősz volt. Valahol a fásorban lopódzott erre. Bocskorban jár, vagy mezítláb. Szőrös talpa van, azt mondják, mint a nyúlnak, hogy ne hallatsszék a járása. Vén huncut, valamikor betyáros gyerek volt. Hogy még most is lop, az már szent, de hát ki mit őriz, abból él.

Egy adjonisten után beballagott az öreg a csárdába. Peti meg a trágyahányáshoz látott. Hát itt nem lehet megolvasni a pénzt. Hányás közben a villa

nyele mindig a kötényéhez ütődött, és a kincs mindig megszólalt. Így se jól van.

Szétnézett. Senki. A kanász a hajlatban füttyörész, a szőrös talpú zsvány a csárdában hazudozik.

Leguggolt. Kivette a kötényéből a pénzes zacskót, aztán hirtelen bedugta az inge alá.

Hideg volt. Szörnyen csiklandozta a bőrét, de nem törődött vele. Most már az övé, most már nem veszi el tőle senki.

Felugrott, hányta a dudvát nagy igyekezettel. Az esze folyton a kincs körül kóválygott, és a kincs már kezdett fölmelegedni a testétől. A munka izzadása már fűti az aranyakat, az ezüstöket. Ezek az átmelegedett pénzek már az ő tulajdonai.

A munkától, a test ide-oda hajladozásától hol erőbb, hol arrább csúszott a zacskó, és ha a villanyél véletlenül hozzáütődött, megcsörrent az arany, pengett az ezüst. Ez nem jól van így. Még észreveszik, még rátörnek, elveszik tőle, még beviszik a törvénybe.

Péter ledobta a villát, a kötényéből lehasított egy darabot, kivette a kincses istrimfliszárat, és erősen belecsavargatta, úgy tette az inge alá, a derekához. Összeszorította nagyon erősen. Befogta a kincs száját, hogy ne beszéljen, mert meghallják.

Szent este lett rá, amikor a majorba ért.

Az esze sokat járt, de bizony a keze keveset. Egy szekérnél nem több dudvát tudott a szántóföldre szállítani. Ki tehet róla? Ő meg menne rakodni most is, mert holdvilág van, de az ökröket muszáj etetni.

Az asszony valami meleg levest főzött.

Szücs Andrásékkal laktak egy lakásban, hát nem lehet az asszonynak hírt mondani, mert meghallának Szűcsék is. Mindössze azt mondta neki:

— Add ide a láda kulcsát. Eltört a cseréppipám, a selmecit akarom kivenni.

A láda volt a cselédlakás legmegbízhatóbb bútorzata. Ennek volt kulcsa is. A ládában babrált Péter, szépen észrevétlenül belopta a kincset a fenekére. Alig-hogy becsukta, már kiabáltak az udvaron:

— Péter, menjen kend az ispán úrhoz!

Péter zsebrevágta a kulcsot, és ment. Előre érezte, hogy most megint lesz valami.

Hogy mi volt, mi nem volt, nem tartozik ide, elég az hozzá, hogy Klein úr a késedelmes trágyahordás miatt annyira istenezett, hogy Szabó Péter visszaistenezte. Klein úr erre ütött, de most rosszul járt, mert visszaütötték, még pedig olyan alaposan,

hogy a szobaajtónak esett, amit akkor nyitott ki a felesége. Klein úr végigterült a küszöbön, Szabó Péter meg kilépett a konyhaajtón. Klein úr a puskáért kiabált, de a felesége lecsitította.

Még akkor este beizentek Szabó Péterekhez, hogy elsején mars a majorból, különben zsandárokkal vitetik ki.

Szabóné sírt, a gyerekek szepegtek, csak Szabó Péter ült nyugodtan a ládája tetején. Még nyugodtabb volt, mint Szűcs Andrásék, akik sajnálkozással pislogtak rájuk a szoba másik végéből.

Ő tudta, hogy miért. Még rá is gyújtott, és úgy érezte, hogy most sok mázsa súllyal nehezedik arra a kincse, amit tőle most már a sárkányok se tudnak elrabolni. Nem bizony, mert most már egybebe sincs, csak kincse van.

4

Nagyon sok álmatlan éjszakába, gyötrődéses nap-palpa került, míg Péter megolvashatta a kincsét.

Az asszony szinte belebetegedett a váratlan boldogságba. Hol sóhajtozott, hol nevetgélt. Néha sírás fogta el, és csukló zokogással súgta a Péter fülébe:

— Félek, nagyon félek. Vidd innen a pénzt, ásd el a kukoricaföldön.

Az ember csitította.

— Bolondos vagy. Ne félj, a zsandárok nem törnek ránk. Csak az Isten látta, hogy pénzt találtam. Ő meg nem akar velem felezni.

— Hátha a ládát átkutatja az a vörös gazember, amikor elköltözik innen. Tudod, hogy szokta.

— Ne búsulj, akkorára nyoma se lesz itt a pénznek. A jövő héten bemegyek földet nézni. Mindjárt lefoglalozom, vagy az összes pénzt beleadom.

— De hát mit mondol, honnan vetted a pénzt? Péter gondolkodott.

— Kérdik is azt. Ez is olyan pénz, mint a más pénze. Összetakarékoskodtuk, aztán te hoztál is valami árvajuszt magaddal. Közörsre íratjuk a földet. Jó lesz?

Az asszony lelkét a jövőendő boldogság előre vetett fénye bearanyozta: csengő kacagás, bohókás vidámság teremtődött benne. Alig lehetett lecsillapítani a kedvét.

Péter pedig felbújt a szénapadlásra, hogy majd egy kis száraz takarmányt vet le a jószágoknak a tartóba. Az asszony az istálló ajtaja előtt etette a

csirkéit, és vigyázott arra, hogy Pétert valaki meg ne zavarja kincsolvadás közben. Nem is zavarta. Amikor Péter piros pofával, fénylő ide-oda ugráló nézéssel lemászott a padlásról, a csirkéivel bajlódó asszonynak csak ennyit sügött:

— Van annyi, mint a Szűcs Andráséké. Az ezer forintnak föle is van annyi, hogy lovat is vehetünk rajta.

Az aranypénz, az ezüstpénz ott csilingelt a lelkükben: nevettek, vidámak voltak.

Az olyan béres, akinek kifelé áll a rúdja a szolgalatból, nem sokat törődik már a napi dolgával. Az ispán se sokat törődik már az ilyen cseléddel. Végezze el a legszükségesebbet, aztán menjen az ördögbe.

Péter helyettest állított a maga dolgához, és bement a városba föld után tudakozódni. Kiöltözött kékbe. Az első csizmadiánál kicserélte a széles orrú, patkós csizmákat takaros, hátulvarrott gazdas csizmával. A selmeci pipát zsebre dugta, és a piactéri boltban ezüstkupakú tájékipipát vett. A titokban csempészett, éretlen, bűdös kapadohányt kiöntötte a zacskójából, és megtömte sosem szítt drága trafikdohánnyal. Úgy ácsorgott a piacon, mint valami cselédkereső fiatal gazda. Össze is akadt az öreg Lakatossal, akit gyerekkora óta ismert, aki kitáncolta maga alól az örökföldjét, és most kupeckedik. Szépen köszöntötte:

— Jó napot, bátyám.

Az öreg kupec végignézett rajta, aztán megcsóválta a fejét.

— No nézd, no nézd! De megemberkedtél, Péter, a teremtedet. Hát aztán mi járatban?

— Csak úgy bevetődtem. Nem tudna eladó földet, János bátyám? Szűcs Andris akarna venni pár holdat, mert hát jussolt az öreg néni után.

— Dehogy nem tudok. Most mondta éppen Pályi Tóth Miska, hogy nem bajol a nyomási földdekkel, mert messze esnek a beltelki tanyától, hanem eladja. Jó földek azok, öcsém. Ha eljönne hozzám Szűcs Andris, megmutatnám neki. Aki pihent földet, olcsó földet akar, csak azt vegye meg.

— Megnézném azt én is bátyám.

— Minek az neked?

Szabó Péter eleinte rángatta a vállát, nyöszörgött valamit, aztán kibökte:

— Vevő szándékom vána.

— No nézd! Hát van hozzá tehetséged?

Megint rántott egyet a vállán Péter.

— Van is, nincs is. Ami kis pénzt összekuporgatunk, meg amit a feleségem a múltkoriban jussolt, azzal lehetne valamit csinálni.

— Hát mennyi van?

— Vóna pár ezer koronám.

— Hisz akkor szüret, öcskös! Senkinek se ajánlotam volna ezt a földet, csak neked. Nem sok, kis-pénzü ember is boldogulhat vele. Amit nem fut a pénzed, azt majd megadja a kassza.

— Attól a kasszától félek, bátyám.

— Sose félj. Nincs olyan gazda, akit ott ne ismer-nének.

A gazda szó nagyon tetszett Péternek. Jókedvében megkapta az öreg Lakatos karját:

— Igyunk már egy kis melegítőt, bátyám. Megfázott a talpam.

Meg ám, mert nem szokta meg azt a vékonytalpú, gazdas kis csizmát. A szalmával kitömött öreg haptákhöz szokott az a bütökös láb. De hát az a nagy ostoba csizma nem nyikorogna olyan szépen a nagykocsma padozatán, mint ez a takaros. Nyisz, nyosz, nyisz, nyosz — mondja a Péter csizmája, és még a kocsmáros is arra fordul, hogy ugyan ki jött be.

A kocsmában leginkább gazdák, mesteremberek ülnek. A tanyaiaik most jöttek be hetipiacra, elvégezték a dolgukat, és most ráérnek akár délig, akár estig iszogatni. Péter nem tudná megmondani, hogy mikor ült ilyen kényelmesen, ilyen nyugodtan a nagykocsma tarkára pingált, padlós szobájában. Még a kocsmáros is odament hozzá, kezét fogott vele, és mintha ismerné, úgy köszönt neki, hogy jó napot, komám!

Az ám, pedig sose volt komája. Mindegy ez, a kocsmáros derék ember, és van akkora úr, mint az a zsidó ispán, aki soha életében nem nyújtotta a kezét Péternek, aki csak szidta, mint a bokrot. Ej, de jó is lesz tőle megszabadulni, de jó lesz.

Nagyokat nyelt az italból Péter. Az asztaluk egyszerre csak megtelt gazdákkal. Kővér, kékbélis alakok, akik hosszúszerű tájékipipából eregetik a füstöt, és úgy ismerik a kocsmárost, hogy néven szólítják:

— Adj hát nekem is, Jóska, ha becsaltál.

Ezek bizonyára mindennap itt koccintgatnak, beszélgetnek. Milyen jó is ezeknek, nem kell azon a fene unalmas pusztán húzni az igát reggeltől estig,

és nem kiabál rájuk a vörös ispán, így az apád, úgy az anyádat.

A kocsmá levegője melegebb-melegebb, kedvesebb-kedvesebb lett Péternek. A szó igencsak a föld körül forgott. Ki adott, ki vett, ki örökölt. Aztán a termés került elő. Mindenki tudott valamit a magáéról, és Péter nyelt, mohón nyelte a szót. No, jövőre már ő is beleszól a társalgásba, mert akkor neki is lesz miről beszélni.

Nini, itt van Pályi Tóth Miska is. Fiatal gazda, tehető ember, akinek csak bajnak van az a kis nyomási föld. Kapott az asszonyával elég beltelki földet, hát biz ő nem bajol a nyomásával. Eladja. Éppen jó lesz Szabó Péternek. Van rajta tanya is. Az igaz, hogy csak három öreg hold, de szegény ember meghúzódhat rajta, meg a maga ura is lehet amellett.

Pályi Tóth Miskának már ugyancsak sügdös a fülebe az öreg Lakatos bácsi. Aztán az lesz a vége, hogy amikor bepörköltöznek, egyet isznak, kocsira ülnek, és megnézik a tanyát. Kapós a föld, jó lesz igyekezni Szabó Péternek.

Úgy is lett. Pályi Tóth Miska tüzes paripái Lakatos bácsit meg Pétert egy-kettőre a nyomásra vitték. Péter hátul ült, és erősen szivarozott. Szörnyen megtetszett neki a föld, a tanya. Jaj, csak az anyjuk is látná már, meg a gyerekek is itt volnának. Az istállót egy kicsit kijavítja, a tanyát szépen kimeszelik. A disznóólon is elfér egy kis javítás.

Előre rendezkedett Péter, és erőnek erejével egy csomó pénzt akart a Pályi Tóth Miska markába nyomni.

— Ne siessük el, komám. Egy-két napig ráérek várni is. Az asszonynak is látni kell, mit vesznek, aztán én is megmondom az én feleségemnek. Ez ennek a sorja.

— De csak másnak nem adja, komám? — könyörgött Péter.

— Nem, nem.

— Kezet rá!

Nagyot paroláztak. Péternek már nagy volt a feje, hamar felejtett, és minden kerülésnél-fordulónál a Pályi Tóth Miska markába csapott.

— Enyim a föld, az árgyélusát! Enyim a föld!

Visszakerültek a kocsmába. A délutáni társaság még zajosabb, vidámabb volt. A tanyaiaik még gyorsabban ittak, mert hamar esteledik, aztán sietni kell a tanyára. Erdős Szabó Jóska, a nótás, kántoros

hangú ember már félreacsapta a sapkáját, és úgy énekli:

*Szent Mihály nap után bárholnan fúj a szél,
Csak hideg a'!
Eszterházy gulyásának nincsen szüre,
Csak fázik a'!*

Már cigányok is lopódtak a kocsmába. A cimbalmos már cincog. Az ördögnek van kedve ki-menni most a tanyára, a majorba. Mulassunk!

És Péter mulatott. Valami nagyon régi keserűség, valami évtizedeken át visszafojtott indulat tört ki belőle, és a béreseMBER szomorú mulatságba fogott. Megrakatta az asztalt, hogy csak úgy táncoltak a poharak meg az üvegek. Durva, rekedtes hangján régmódi, bús parasztnótákat gajdolt, és tetszett neki, hogy meghallgatták. Oda-odakurjantott a kocsmárosnak:

— Halt, Jóska komám, van itt pénz.

Jóska komám már tudta, hogy van ott pénz. A vén kupec már jelezte neki, hogy hordhatja az italt asztalrogyásig, mert ennek a marha majorbeli kukásnak vagy minek van pénze dögivel. Hadd úsztasson el egy csomót, majd ad neki a kassza.

Később a tanyaiaik elvonultak, és csak a potyaleső lumpok meg a mindig dorbézoló kupecok maradtak a kocsmában Péter körül.

Péter részeg volt. Tetszett neki, hogy a cigányok gazduramozzák, a kupecok komának szólítják. Dícsérték a hangját, elhitették vele, hogy ilyen gavallér ember még nem mulatott ebben a kocsmában.

És Péter elhitte. Szórta a pénzt, rendelt, tört, duhajkodott.

— Hej, ha idejönne most az a vörös gazember, de megitatnám!

Még most is az ispán járt a fejében. Egyszerre csak észrevette, hogy a kupecok félreültek, és kártyáznak. Egész halom bankó volt előttük. Egyik sokat nyert. Péter odatántorgott. A huszonegyest ő is ismerte. Egy aranyat tett. Nyert. Vagy három-szor, négyszer megnyerették Pétert, aki otthagya a cigányokat és a potyalesi komákat.

Leült és játszott.

A kocsmáros azt mondta, hogy záróra, mindenki menjen haza.

Akkorra Péternek már nem sok pénze volt. Könyökgig vájkált a zsebében, mikor a kocsmárost és a cigányokat kifizette. Azt hitte, hogy a másik zsebe

még tele van arannyal. Elfelejtette, hogy azt is elnyerték vagy elszórta. Részeg volt, buta volt.

A kupeczek karonfogták, és a tántorgó embert olyan helyre vezették, ahol ital is van, lány is van, le is fektetik az embert, ha pénze van. A kincs utolsó aranyai itt gurultak szanaszét, és Péter aludt egy vagy két napot nyöszörgő butaságban.

Amikor fölébredt, utcára jutott, éppen olyan koldus volt, mint azelőtt. Csak a feje fájt szörnyen, és nem tudott visszaemlékezni semmire sem. A pénzt se merte keresni, mert félt, hogy kikutatják még az eredetét, még baja lesz az asszonynak is.

Vacogó foggal, reszkető innal, megszedült aggyal bandukolt Péter a major felé. Az apró, gazdás csizma marta, harapdálta a lábát. Ott a csárdánál, a trágyadomb helyén megállt, és merően bámult arra az egy helyre, ahonnan az ő kincse kikerült. Nézett, sokáig nézett, aztán nagyon elkeseredett, mert közben eszébe jutott az a kis, három öregholdas nyomási tanyácska, ami az övé lehetett volna, de most már soha, de soha nem lesz az övé... Jaj, mit mond az asszonynak? Jaj, mit mond a gyerekeknek, akiknek annyi mindent ígért, és még csak egy kis cukrot se hozott.

Mint a tolvaj, úgy surrant be a majorba. Észre se vették, hogy a szénapdalásra bűjt, hanem előbb egy igásló nyakából kiakasztotta a kötőféket.

Másnap találták meg szegény Pétert, a padlás gerendáján csüngött.

A vörös ispán nagyot káromkodott, mert úgy mondták neki, hogy olyan szénától, amibe akasztott ember lába ért, leromlik a marha...

1919

Nagyiván Péter, a béres

1

A szolgaság keserű és, sovány kenyerén nőtt fel Nagyiván Péter olyan magasra, hogy a környéken nem volt ember, aki derekabb boglyát tudott volna rakni akkora nyelvű villával, amekkorával Nagyiván Péter megcselekedte. Amikor öklömnyi volt, már szolgálta az uraságot: a Deutsch-tanyán, a Bagi-majorban, a grófi uradalomban; a disznókat őrizte. Az apja, a nagyapja meg annak az apja és minden, de minden hozzátartozója, akit csak ismert, akiről

csak beszéltek előtte, cselédkenyérén élő, szolgaságban nyögő ember volt, akiknek sosem volt saját házuk, sosem volt tulajdon magaföldjük, akik mindig a más szolgálatában görnyedtek, de nem vitték többre a béresgazdaságnál, az első bérességnél, akik familiástul vándoroltak tanyáról tanyára évszázadokon keresztül, amint a szükség parancsolta.

Nagyiván Péter csak a nagyapjáig tudta felvinni a családfáját, és mindössze annyit hallott róla, hogy a nagyapját a Bagi-majorban a bika agyontaposta, az apját meg a Deutsch-tanyán érte utol a szerencsétlenség: ráfordult a szénásszekér, aztán megfulladt. Az anyja is elpusztult hamarosan, ő meg egyik tanyáról a másikra vándorolt, úgy ahogy parancsolták a körülmények és az ispán urak, az uradalmi cselédség földi úristenei, akik zöld kabátban, sikárlós kalapban meg sárga csizmában járnak, és iszonyatosan káromkodnak, amikor az ökör nem találja a helyét, de mindannyiszor mélységesen hallgatnak, amikor az uraság kijön, szétnéz, és ők nem találják a helyüket.

Nagyiván Péter, az urasági kanász valahogy megszabadult a majoroktól, az ispános uradalmaktól, a sok száz holdas bérelt gazdaságoktól, és a tanya-világba költözött a gazdák közé, ahol a cselédet fiamnak szólítják, ahol egy tálból ehet a gazdával, a familiájával, ahol tán nem komiszabb a fizetés, de nem hitványabb a bánásmód sem.

Nagyiván Péter béresnek szegődött a tanyák közé, és a Varga-tanyán emberesedett meg. Négy esztendő szolgált egyhuzamban, és a Vargáék dicsérete nélkül is tudta a környék, hogy Nagyiván Péter ember a talpán: a jószághoz még éjfélben is felkel, az asszony-népnek kedvezni akarván még az aprójószágok gondját is elviseli, csak jó szót kapjon, csak bántás ne érje. Megtette azt is, hogy amikor az asszonya beteg volt, kenyeret süített. Nagyiván Péter ember volt a talpán, és ha Vargáék el nem pusztulnak, maiglan is ott van a Varga-tanyán, de Vargáékat a bank kilicítálta a tanyából, és Nagyiván Péter a következő Szent Mihálykor a Sajtos Gáborék tanyájára hurcolkodott. Sajtos Gábor gazda megfogadta béresnek.

Hitvány bére volt, de sehol se volt még jobb. Nehéz volt a szolgálata, de sehol se volt még könnyebb. Nagyiván Péter arra teremtődött, hogy az uraságok után a gazdákat szolgálja, és Nagyiván Péter alázatos és veszületett békés tűréssel betöltte

az ő béres küldetését. Tisztelte az ő gazdáját, a kemény szavú, sose mosolygó, de annál többet káromkodó Sajtos gazdát, aki a kutyáját meg-megsimogatta, ha kedve szottyant, de a béreséhez sose volt egy jó szava. Szerette a serdülő Sajtos-fiúkat, akikkel együtt dolgozott, akiket vele együtt szidott Sajtos gazda, ha a lovak kárba mentek, ha a szántás körül baj volt, ha a tehén megzabált. A közös sorsnak ez az érzése megnyugtatta, elfásította Nagyiván Pétert, aki helyesnek találta azt, hogy mindig kell lenni egy gazdának, aki élénk teszi az ételt, amikor éhesek vagyunk, és amikor kitöröltük a tányért, az apánk meg az anyák Istenét keríti elő, hogy mibélénk kár a kenyér. Nagyiván Péter ilyenkor megitatja a jószágot, és feküdni megy az istállóba azzal a tudattal, hogy ennek így kell lenni, ezen már nem lehet segíteni. Aki gazda, akinek az apja, nagyapja, mindenkije gazda volt, az bizony gőgös ember lehet, az bizony leszedheti a másikról a szenteltvizet. Aki mindig szegény volt, akinek minden atyafia a más kutyája volt, az bizony ne lásson túl az orránál, hanem ha azt mondják, hogy hajszt! — akkor menjen hajszt, ha azt parancsolják, hogy cselő! — akkor menjen cselőre. Nagyiván Péter nem is zúgolódott a világrend eme szokása ellen, hanem éveken át húzta az ígát a Sajtos-tanyán olyan nevetséges bérért, hogy a szomszédok megmondták Sajtos Gábornak:

— Gábor öcsém vagy bátyám, ugyan szerencsés. Nem mindenki akad ilyen olcsó ökörré.

Sajtos Gábor egyet rántott a vállán:

— Hát keressenek maguknak kendtek is még egy illet, vagy ígérjenek neki még egyszer annyit, hogy itt hagy-e?

A szomszédok hiába próbálták volna meg: Nagyiván Péter odanőtt a Sajtos Gábor jármához, és nem tudott volna elszakadni tőle. Úgy érezte, hogy a járomhoz szakad a nyaka, s neki ott kell megöregedni, elpusztulni a Sajtos Gábor háza tájékán. Tudta ezt Sajtos Gábor is, büszke lévén erre a cselédhűsége, nemegyszer mondogatta a Rozsdakocsmában iddógáló környékbelieknek:

— Könnyű kutyát tartani, de nevelni is kell ám, atyafiak!

Nagyiván Péter már a negyedik esztendejét szolgálta a Sajtos-tanyán, amikor a katonaságtól hazakerkezett ifjú Sajtos Gábor, a legnagyobb fiú, aki úgy első látásra szakasztott idős Sajtos Gábor volt,

csak hogy fiatalabb nála vagy huszonöt évvel. Őrmester volt a katonaságnál, ahol négy esztendőtt szolgált a három helyett, mert valami büntetése volt. A negyedik már ráadás volt, és sarzsi nélkül ment. Amikor hazajött, nagy erővel látott a gazdálkodáshoz, és semmi se volt jó úgy, ahogy volt. A Nagyiván-gyereket elővette.

— Meglátszik kenden, hogy csak kanász volt.

Nagyiván Péter ezt a bántást szó nélkül lenyelte. Ha az öreg Sajtos mondja, hát csak megjárja; de ez a virágos kalapú legény, aki nála egy-két esztendővel fiatalabb is... Ez fájt Nagyiván Péternek, akit azért nem becsült olyan sokra ifjú Sajtos Gábor, mert Nagyiván Péter katona sem volt. (Nyomorék volt a lába szegénynek, amióta a Deutsch-tanyán a biká megtaposta.) Minden, amit Nagyiván Péter csinált, kifogásolódott a haza szabadult legény szemében. Nagyiván Péter szíve elfacsarodott, amikor az elmenetelre gondolt, de úgy érezte, hogy el kell szökni a Sajtos-tanyáról, mert a fiatal gazda megszökteti.

Úgy estebédkor szó esett arról is, hogy a fiatal gazdát megnősítik, az öregek hazamennek lakni a városba, és a fiatal gazda lesz idekint a megmondható. Nagyiván Péterben az irigykedés meg a félelem, az irtózás együtt ágaskodott fel. Hallotta, hogy kiket akarnak elvetetni a fiatal gazdával. Ismerte látásból a kíváncsú gazdaleányokat, akik közt ifjú Sajtos Gábor válogathat, és ismerte a fiatal gazdát, aki majd éjfélben kiballag a friss menyecske mellől, és oldalba böki, amint a vackon szunyókál:

— Aztán Péter, el ne aludja kend a reggeli fejést. Megetesse a marhát idejében!

Nagyiván Péter lelke megcsöndesedett, amikor hallotta, hogy a fiatal gazda se ezt, se azt nem veszi el, hanem előbb szétnéz a bálban, hátha akad kedvire való. Az édesanyja se bánta, az apja meg nem nagyon törődött vele. Utóvégre is azt hoz a házhoz, akit a szülők akarnak. Ha olyat vesz el, aki nekik nem tetszik, hát menjen vele gazdálkodni az asszony földjére, de a Sajtos-vagyonba nem ütheti bele az orrát.

A bál azok kedvéért rendeződik, akik a katonaságtól hazaszakadtak, még akik a katonasághoz most mennek be. Ez az őszi bál. A tanyai kaszinó udvarán deszkából összerótt tánc-sátor van. A báltrevező legények bemennek valamelyik hetipiacos napon a

Rozsda-kocsmába, aztán megrakatják az asztalt sörös poharakkal (futja, mert ilyenkor már nemcsak tyúkot, de bűzát is lehet lopni a saját magukéból). Amit meg nem isznak, azt kidűtik, aztán mondják a kocsmárosnak:

— Jakab úr, vasárnap bál lesz, kigyün-e?

Jakab úr hímezik-hámozik, és a vége az, hogy szívesen kimegy. Itthon marad a felesége; ő felpakol egy szekér húst, egy szekér italt, és fogad rá, hogy másnap reggelre mindet eladja. El is adja. A kocsmára szomjas-éhes tanyakörnyék báli népsege felfalja Jakabot mindenestül.

A bálra az egész környék hivatalos. Eljöhet a béresnépség is: a sátor-kocsmában ihat kedvére a maga cimboráival, a sátorban táncolhat is a magához illőkkel. Természetes, hogy a gazda nem táncol a béressel, de a béres nem is meri táncra kérni. Ha ott van valami tanyáslány, más szolganépség lánya, hát azt ugráltathatja kedvére, hiszen azokkal meg a gazdafiúk nem táncolnak.

A fiatal Sajtos Gábor rendező a bálban. Kiöltözködik kékbe vagy feketébe. Hegyes orrú, ráncos száru csizma nyikorog a lábán. A nadrágja megfeszül. A nyakát kemény, uras inggallér szorítja. A kézelőkben piros üveggombok ragyognak, és a mellényzebből vastag ezüst lánc csüng ki fityegőkkel. A nővére öltözteti, Sajtos Sári. Tizennyolc esztendő, íves szemöldökű, gyönyörű leány. Majd megbolondul a táncért, a legényekért. Megy a bálba ő is, megy, mert ha nem mehetne, ha nem eresztenék, tán még a kútba is ugranék. (Volt egy nénje, aki megtette. A kút ott van a határszélen; az ostorfája, a gémje belátszik a tanyába, és Sári mindig arra néz, valahányszor nem úgy van, ahogy ő akarja.) Sára szeretné, ha a bátyja megvárná, ha vele együtt mehetne a bálba, ha a leányok pillantása rájuk tapadna, amikor a táncterembe lépnek, hogy ni, a Sajtos-testvérek! De hát Gábor bálrendező, neki hamarabb ott kell lenni. Sárát majd elkíséri a béres, úgyis ráér.

Nagyíván Péter tudja, hogy ez a kötelesség rá vár. Felöltözik, úgy, ahogy telik, ahogy tud. Tiszta, új ruhát vesz magára. Nagy esetben csizmáit felhúzza, pótyógós nadrágját megszorítja a derekán. Tiszta, tarka inget húz az istállószagú, nagy darab legény, és amikor a fehérruhás, kékszalagos leány megindul a tanyák között a bálterem felé, hű kísérőként

cammog utána, nézi, nézi, kívánja a leányt, aki hátra-hátraszól:

— Péter, nem látszik ki az alsószoknyám?

Amikor a szép lány eltűnik a bál forró, gőzölgő levegőjében, Péter ott marad a sátorajtóban, és sóvár szemmel nézi, miként veszi karjára egyik-másik táncos gazdalegény a Sárát, és amennyire örül annak, hogy milyen jól mulat az ő Sárájuk, annyira irigykedik a vasalt ingű, fényes csizmájú gazdalegényekre, akik kurjongatva táncoltatják a Sajtos-lányt, akinek a bátyja karszalagos rendező, a cigányoknak parancsol, és válogat a lányokban.

Kiül a sátor-kocsmába, ahol egy-két béres bémészködik a Jakab ügyességén. Leül a sarokba, egyet-kettőt iszik, elgondolkozik, megszunnyad, és csak arra ébred, amikor előtte áll a volt őrmester, a fiatal gazda, a vállára üt, és kirántja csörömpölő láncú zsebóráját:

— Péter, menjen kend haza a jószágokhoz, egy-kettő!

Szünet volt. Sárikéék éppen most jöttek a sátorba mulatni.

A nagy, szomorú ember lehajolt a kocsmabejáratnál, és ment a tanyába a jószágokhoz.

2

Ez a bál sok szomorúságot hozott Sajtos Gábornak. Emlegette is annak az atyaistenét, aki a legelsőt kitalálta. (Igaza volt, mert őt is bálban szúrták meg, aztán ő is bálon szúrt meg valakit. Az egyik fájt, a másikért meg ülni kellett.) A fiatal gazda a bál után olyan bolondot talált ki, hogy ő elveszi Kovács Lidit. Hát nem kéne akasztani azt, aki az ilyen mulatságot kitalálta? Mert ki az a Kovács Lidi? Szép lány, az igaz; jó gazdasszonynak mondják, az is igaz; boldog lehetne vele az ura, az is igaz; nem szegény famíliából származik, az is igaz; de hogy az öreg Kovács Péter földjén nem volna éppen annyi adósság, amennyit a földje ér, az már nem igaz. Az öreg mehet maholnap harmados kukoricát kapálni az urasághoz: ez az igaz. Mit akar az ilyen lánnyal Gábor? Megbolondult?

Sajtos Gábor kereken megmondta a fiának:

— Ide nem hozod. Ha elmész vele valahová tanyásnak, hát megteheted, de az én portámon koldusnemzetséget nem tenyésztel.

Gábor kirántotta a csörömpölő láncú órát, rápislantott, visszanyomta, aztán azt mondta, hogy

majd lesz valahogy, édesapám. Újbeline öltözött, pedig ünnep se volt, aztán megindult a város felé. Az édesanyja sírt, sírt, de nem mert szólni, mert Sajtos Gábor nagytermészetű ember volt, akit az asszonysírás még jobban megdühösített.

Sajtos Gábor akkor éjszaka mindig szívt a pipát, az asszony meg a dunna csücskével itatta a könnyeit, és Sajtos Sára, a legnagyobb Sajtos-leány, lecsukta a szempilláit, a párnákba fúrta a fejét, csak azért, hogy álmodhassék, csak azért, hogy Kovács Laciról álmodhassék, arról a legényről, akinek a húga után bolondul a Gábor, arról, aki legcsinosabb, leglegényebb volt a bálban, aki bál után a rezes bandát a sátor-kocsmába parancsolta, aztán úgy mulatott, hogy az egész kocsmát őt nézte. Aztán hazaient a kocsiért, és Sárικάékat úgy röpitette haza a bálból, mintha tüzes sárkányok vitték volna a szekeret. (Hogy ezeket a tüzes sárkányokat már lefoglalta a végrehajtó, az nem tartozik a kocsikázáshoz. A ló ezt nem érzi.)

A fiatal Sajtos Gábornak több esze volt, mint a boldogult nénjének, nem fojtotta a bánatát abba a bizonyos kútba, amelyik a határszélről belátszik a Sajtos-tanyába, hanem három-négy napos kocsmái mulatás után kioldalgott a tanyára. Igaz, hogy az édesanyja izent érte, de maga Sajtos Gábor még akkor is alig vette észre, amikor a pitvarban ráköszöntött:

— Jó estét, édesapám!

Sajtos Gábor fogadás helyett egyet rúgott a lába alatt karikába fekvő kutyán:

— Az istenit ennek a dögnek, ez is a szobából akarja őrizni az udvart!

Ebből a kepletes beszédből a fiatal Sajtos Gábor is érthetett annyit, hogy ő is olyan, mint a Bodri: a nincsetlennel akar beülni a vanba; kuss ki belőle! Az anyja eldugta, lefektette a fiát, de alig aludt el a kocsmákat átvirasztott Gábor, betoppant a szomszéd Igriczi Balázs, aki olyan násznagyos-féle ember volt, és addig köszörülte a torkát, amíg kinyögte, hogy a bálban Gecser András fia szemet vetett Sárικάra, és mert Gecserék úgy meg így állnak, a nyáron is vettek ennyi meg ennyi földet, tehát jó volna meggondolni a dolgot.

Nagyiván Péter éppen a szobában volt. Kiküldték, de meg Sárικάnak is megmondták, hogy nézze meg, forr-e már odakint a víz? Gábor gyerek nagyokat horkolt, a kisebbek meg nem értették, hogy miről

van szó. Sajtos Gábor becsülte a Gecser familiát, mert évről évre gyarapodott. A legény nem valami akkurátus ember, egy kicsit dadogós, egy kicsit nagyothalló, az igaz, ámde gyarapodó népség. Aztán a nyomási földek is szomszédosak a Gecser-földekkel. Igazán nem volna bolondság...

Csak akkor káromkodott még nagyot Sajtos Gábor, amikor meghallotta, hogy Sárικά, mikor a Gecser-gyereket emlegették neki, egyenesen a határmenti kút felé tekingetett. Szerette volna vasvillával engedelmességre kényszeríteni a fiát is, a leányát is: te vedd el ezt, mert én így akarom, te menj férjhez ehhez, mert én parancsolom, de félt, hogy a gyerekek valami bolondot csinálnak. Kiment a tanyából, az udvaron zsörtölődött, az istállóban káromkodott, és a szegény Nagyiván Péter pedig alázatos türelemmel, békóba vert vágyakkal, megkötött érzésekkel csörömpölve húzta maga után az iga rabláncát, úgy bizony, a szegény Péter, a béres, a szolgáladéék...

Ködös, nyálkás novemberi reggel hazamentek a városba Sajtosék. A szomorú legény ült elől az apjával, hátul meg Sajtosné egy csomó aprójószággal, amit a piacra szántak. Elindultak korán, még sötétben, négy órakor. A kocsirol szolt vissza Sajtosné Péternek, aki a lovakat befogta:

— Menj be a szobába. A lámpát oltsd el, aztán reggel az aprójószágokra gondotok legyen.

Ezt megmondhatta volna a leányának is, de Sárικά még aludt, amikor Nagyiván Péter belépett a szobába, hogy a lámpást eloltsa. El is oltotta. A holdvilág, a hajnali holdvilág pislákol be az ablakon, odasütött a Sári ágyára, ahová Nagyiván Péter szemci akaratlanul tapadtak.

Csúf, nedves idő volt odakint. A szoba kemencéjét még az este befűtötték, és a szobában nehéz, meleg szag volt, meg nagy csönd. A kis Sajtosok aludtak, a lélegzetük nem is hallatszott, csak a Sári ágyából hallatszott a nehéz, mély, szaggatott lélegzés, amely hébe-hóba egy-egy mély sóhajba fulladt.

Nagyiván Péter lúdbőrössé váló hátát nekivetette a meleg kemencének. Mennyivel melegebb, barátságosabb, átjáróbb volt ez, mint az istálló melege. Milyen jól esett neki, hogy ebben a nagy csendben, ebben a melegben együtt szuszoghat a Sajtosokkal, együtt Sárικάval, aki gömbölyű karját kirakta a dunára, aki nyújtózkodott, és a melegben szinte öntudatlanul kibújt egész testével a takaró alól.

Nagyiván Péter behunyta a szemét, de tudta, hogy nem álmodik. Mint aki lop, aki tudatosan gyilkol, remegéssel közeledett az ágyhoz, lehajolt, hogy megcsókolja az alvó lányt, aki nagyon szépet álmodhatott a báli legényekről, a Kovács Laci robogó kocsijáról, csak úgy mosolygott álmában, kinyújtotta a karjait, és Nagyiván Péter mosdatlan, fésületlen fejét boldog nyögéssel odaszorította magához...

Rettenetesen boldog volt Nagyiván Péter. Dalolva, dudorászva, füttyörészve járt-kelt az udvaron, az istállóban. Övé volt a gazdája leánya, övé, a csúnya, torzonborz, nyomorék béresé. Gazdalegények epekedtek utána és hiába. Az övé, az övé. Úgy szeretett volna a Sári szemébe nézni, megmondani neki valamit, és nem volt, és nem lehettek együtt sohasem. De mégis egyszer, amikor Sári kijött az istállóba, hogy fejjen. (Az anyjának meggyúlt a keze.) Nagyiván Péter akaratlan mozdulattal a dereka felé nyúlt, és Sára felpattant a fejszékről:

— Szemtelen! Ha még egyszer hozzám nyúl, szólok a bátyámnak, hogy üsse le kendet, mint egy kutyát!

Nagyiván Péter visszahőkölt, és zavarában csutkaszárat rakott az abrakoló tehén elé.

3

Nagyiván Pétert szerette a kutya, Bundás. Egy bérest se szeretett annyira ez az okos jószág, mint Nagyiván Pétert, mert Péterrel megértették egymást. Együtt kosztoltak mindig; aztán amit a gazda fősvénysége elhúzott a Bundástól, azt a Nagyiván Péter jószíve kipótolta. Bundás azzal hálálta meg Péter jószívuságát, hogy segítette jószágát őrizni. Ha a lovak a kukoricásba mentek, nem kellett a kaszálóba Péternek odaszaladni, csak Bundásnak füttyentett, és Bundás elvégezte Péter helyett a lóterelést.

A szomorú Nagyiván Péterből egyszer kitört a tehetetlen düh, és estebéd közben a lába előtt ólálkodó Bundást oldalba rúgta. Bundás egyet jajgatott, és eloldalgott. Másnap már csak messziről nézte Pétert, amikor falatozott. Péter megsajnálta a kutyát, és magához füttyentette. Bundás megcsóválta a farkát, és Péterhez szaladt. Megnyalta a kezét, mintha bocsánatot kért volna tőle a tegnapi viselkedésért. Péter megsimogatta a kutyát, kibékültek, megértették egymást, megbocsátottak egymásnak.

Hát Sárának mért nincs olyan szíve, mint Bundásnak? Nem tud megbocsájtani neki azért az egy ölelésért? Vagy hát mért adta magát az ölelésnek? Akkor jó volt Péter, a béres, és most, amikor tisztelettel, alázatossággal csúszik elébe, amikor csak a kezét akarja megnyalni, akkor Sára elrúgja. Miért? Mert ő csak béreslegény, Sára meg gazdalány. Jaj, hát akkor mért adta magát a béresnek, mért kóstitotta meg vele a szerelmet? Miért érezteti vele azt a különbséget, ami kettőjük közt van? Hiszen tudja azt Péter, hogy Sára mást szeret, gazdalegény után bolondul, de hát titokban nem észrevehetné Pétert, ha már egyszer észrevette? Senki sem tudná meg, és milyen nagyon boldog volna Péter, aki őt igazán szereti, aki megcsókolná még a lábát is, ha harag nélkül, barátságosan taposnak rá...

Sára még csak szóra sem méltatta. Ha közeledett felé, elfordult tőle, mint a belpoklostól. Egyszer se volt alkalmja a sóvárgó legénynek, hogy csak egy kicsit is, ha véletlenül is, akaratlanul is, összedörzsölődhessenek, hogy csak a karját megérinthesse, hogy csak a szemébe tekinthessen. Aztán rettegett attól, amivel Sára megfenyegette, hogy majd megmondja a bátyjának, aki megtaposná, kiverné a tanyából csúfosan. Milyen szégyenletes vég volna ez! Híre futna az egész környéken, és nem volna tanya, ahol Nagyiván Pétert megfogadnák, mehetne vissza az uradalomba, mehetne könyörögni az ispánokhoz, hogy fogadják meg akár igásökörnek is, csak hajlékot meg kenyeret adjanak.

Sára nagyon szomorú volt mindig. Nagyiván Péter nem értette meg ezt a szomorúságot sem. Mi baja lehet a lánynak? Ha bál volt, nem ment el a bálba; ha eljöttek a gazdalegények Gáborhoz, nem labdázott, nem táncolt velük. Félrehúzódott, és szomorú volt. Azt mondta mindig, hogy fáj a feje.

Maga Sajtós Gábor, az apa, észrevette a lánynak a változást. Ha beteg, majd meggyógyul, ha nem gyógyul, ott a doktor, majd segít rajta. Sajtósné még előbb észrevette, hogy beteg a lánya. Megkérdezte, hogy mi baja?

— Semmi. Fáj a fejem, szédülök.

A bábaasszony a szomszédos tanyán lakott. Értett a dologhoz, és azt mondta, hogy Sára azért beteg, mert vérszegény, és jó volna, ha az orvossal írtának valami vasas orvosságot. Sajtósné be is vitte a doktorhoz a leányt, de Sára csak a kapuig ment el, ott visszafordult, hogy nincs semmi baja, ne bántsák,

nem kell neki a doktor. Sajtosné mindjárt arra a határszéli kútra gondolt, amibe már egy Sajtos-lány belétemetkezett, és szót fogadott a lányának, nem ment a doktorhoz.

Aztán jött a híre, hogy Kovácsékat kilicítálták a tanyából. A híres gazdalegény beszorult a városba, árendás házba költözöttek, és ha azt akarja, hogy fel ne kopjon az álla, hát mehet napszámba vagy kubikra. Gazdálányt nem kap, amíg meglesz, amíg ez az Úristen trónol az égben. Ha a Sajtos-tanyára betenné a lábát Sáraért, hát Sajtos Gábor alkalmasint ráuszítaná a Bundást, vagy Nagyiván Péterrel dobathná ki a tanyából, és Nagyiván Péter milyen szívesen megcselekedné. Egy kicsit meg is taposná ezt a hetyke legényt, aki miatt az ő lányuk annyit szenved, aki miatt Nagyiván Péter olyan boldogtalan.

Sára pedig egy este átsurrant a tanyai bábához, és azt mondta neki:

— Nagyon megfizetem Zsófi nénémet, ha segít rajtam.

— Mi bajod, Sára lányom?

— Másállapotban vagyok vagy négy hónap óta. Ha el nem pusztítja a gyereket, én a kútba ugrom.

Zsófi nénémet már egyszer-kétszer lecsukták a gyerekpusztításért, és Zsófi néném nagyon megijedt.

— Hamarabb jöttél volna! Én már nem bírok vele. Ha magad is belepusztulsz, engem megint becsukat az a gazember doktor. Most már csak hordozd ki azt a gyereket.

— Agyonüt édesapám, ha észreveszi.

— Ne vegye észre. Kösd le a hasad, majd csinállok én kötőt.

Zsófi néni előtt az ilyesmi nem volt újság. Még csak arra se volt kíváncsi, hogy ki lehet a gyerek apja. Tudta, hogy a fiatalok közt könnyen megeshetik az ilyes bolondság, és vigasztalta a leányt, hogy ne kerítsen neki nagy feneket, hiszen ez is így járt, az is úgy, aztán meg a Patkós-lány, aki a béresüknek volt a szeretője...

A Sára lelke összefacsarodott a saját szégyenétől. Undorral gondolt a vétkére, arra a ködös, álmos hajnalra, amikor Nagyiván Péter istállószerű testét a magáéhoz szorította, és a Kovács-gyereket látta maga előtt. Mi lesz vele? Mindegy, akármi. A Kovács-gyerek szegény lett, hátha így még elveheti őt, a megesett gazdálányt. A szegénység meg a zabgyerek egyforma szegény.

Várt, várt Sára, és egyre nehezebben rejtegette a szégyenét, a szíve alatt mozgó kis fattyat, akit szeretne megfojtani a legelső pillanatban, éppen úgy, mint az apját, ezt a nyomorék, kajla béreslegényt, akit ha meglát, elfogja az undor, a hányás, a szédülés.

Éppen takarás volt. A Sajtos família minden tagja kint volt a tarlón. Maga Sajtos Gábor is ott izzadt a legényfiával meg a béresével. A beteges leányt arra fogták, hogy a kaszások után kötözgesse a kékéket. Sára nagyon rosszul volt, de az apja kizavarta az ágyból. Összeesett a takaróival, elzavarta őket, meg akarta mutatni, hogy letakar maga a háza népével.

— Gyertek dolgozni! Engem nem nyúznak meg ezek a bitang parasztok, ezek a szocilisták. Sára majd fekszik télen, ha nem lesz dolog.

És a lekötözött hasú lány ott hajlongott, izzadt a forró tarlón. Egyszerre csak rettentő fájdalom fogta el, leesett a búzakévére. Azt hitték, hogy pihen. Amikor hozzámertek a nagy nyögésre, a zizegő búza csupa vér volt alatta. Sára a tarlón gyereket szült.

A fiatal Gábor annyira dühbe jött a szégyentől, hogy bele akarta vágni a kaszáját a kévén fetrengő lányba, de Nagyiván Péter rettenetes erővel kapta meg a karját. Dulakodtak is, de ekkorra már ott volt Sajtos Gábor, az apa. Szétválasztotta őket.

— Most nem érünk rá! Hozz, Péter, kocsit, aztán vigyétek a tanyába mindenestül.

Sajtosékat majd megölte a szégyen, ami egy nap alatt hét dűlőföldet bejárt. Nagyiván Péter reszkett a saját bűnétől meg attól a gondolatától, hogy most kirúgják a tanyából, mert Sára bevallja, hogy ő a bűnös. Aztán az a kis poronty is roppant hasonló hozzá. Nyomott homlokú, lapos orrú, elkinzott vörös-fekete teremtés. Egy szikra Sajtos sincs benne, Nagyiván-ivadék az egész. Látta, amikor a kocsin a tanyába cipelték. Még az ő keze is véres lett, a Sára vére száradt rá.

Sára bevallotta a bűnét. A bátyja arra készült, hogy Kovács Lacit megbicskázza a legelső találkozásakor. Amikor megtudta, hogy Nagyiván Péter a bűnös, rá akart rohanni, de az apja hátralökte. Sajtos Gábor nagyakarátú, komoly ember volt.

— Most nem érünk rá, most dolgozni kell. De ez nem is tartozik rád, Gábor. Péter mátol fogva nem kap fizetést, nem lesz béres, hanem majd el-

veszi a lányt. Muszáj neki, ha csúffá tette. Én is csúffá akarom tenni ezt a lányt, mert megérdemli. Hozzáadom a volt béresemhez. Most pedig vágd azt a rendet, Péter fiam, de vágd ám, mert ha én megharagszom, hamar a hasnak ereszttem a kaszát. Láss a dolog után, fiam!

Nagyiván Péter nem igen látott semmit, de amit hallott, azt megértette. A torka összeszorult, és mint az igába fogott ökör, nagy igyekezettel húzta, majdnem megszakadásig húzta a Sajtósék igáját.

4

Aratás derekán, amikor az ember egész napon izzad, éjfél felé fekszik, de már hajnalban kel, nem ér rá megharagudni, de még gondolkozni sem. Ha gondolkoznék, megharagudnék Sajtós Gábor is, és könnyen az előtte kaszáló béres oldalába eresztene a kaszát. Annyit meggondol, hogy ez bolondság volna, mert becsuknák érte. A börtönt már kóstolta, hát nemigen vágyakozik utána. Az is bizonyos, hogy a szégyen megesett, és csak egy módon lehet rajta segíteni. Úgy, ha Pétert megsegíti valamivel, aztán Péter a maga kezire dolgozik, el tudja tartani a lányt, aki megérdemli a csúfságért azt, hogy a volt béresük legyen az ura. A határmenti kútnak se kell hajtani a lányt, kár volna érte, hiszen fiatal is, derék is. Ha nagyon kívánja azt a kutat, hát majd megleti magától is, akkor a Sajtós Gábor lelkiismeretén nem száradhat a Sára halála.

A megesett lány beletörődött a sorsába. Nem szökött ki a tanyából, hogy a kútba vesse magát, nem fojtotta meg azt a nyomott homlokú, piszeorrú béresivadékot, de nem tudta szeretni sem. A síró-rívó porontynak csak akkor nyomta a szájához hófehér mellét, amikor már fájt, szivárgott a bő anyatejtől. Bizonyos utálatot érzett a gyerek iránt, és ha ezt az utálatot egy kis időre leküzdötte is a fel-felébredő anyai szeretettel: kétszeres lánggal lobogott fel a szívében akkor, ha az ablakon át Nagyiván Pétert, a bérest megpillantotta.

Mert ám Nagyiván Péternek nem volt szabad a szobába belépni. Aratás idején nincs is mit keresni a dolgoz embernek a szobában. Kint eszik, kint alszik, mint a házörző kutya szokott. Sára tiltakozott a belépése ellen.

— Ha ezt az embert ideeresztik, a fejéhez vágom a porontyát, kikaparom a szemét.

A bábaasszony mondta, hogy nem kell ellenkezni a betegágyas asszonnyal, mert könnyen baja lehet. Péternek megparancsolták, hogy kerülje a szobát, és miután a fiatal gazda adta ki a parancsot, utána is tevődött:

— Ne lépje kend át a küszöböt, mert megkeserül. Az én bicskám hamar kinyílik, Péter!

És Péter még csak lopva se tekinthetett a magzatára, az egész családban gyűlölt fekete-vörös béresivadékra, akiben a sóhajtozó, megesett asszony lányságának, szerelmének a gyilkosát látta. Csak néha-néha, amikor a jószágokat itatta a tanya előtt a kútnál, ütötte meg a fülét a gyereksírás. Megdobant a szíve, arra nézett, és telemerte a vályút, de annyi bátorsága sose volt, hogy benyisson a szobába. Megszédítette, eltompította az a boldogság, hogy Sára az övé lesz. Övé lesz, mert Sajtós Gábor, a gazda, így akarja, és amit Sajtós Gábor akar, annak meg kell lenni, még ha a lánya nem akarná...

Péter három ember helyett dolgozott a nyáron. Lenyűtt a nagy igyekezettől, a lelki szenvedésektől, a sóhajtozástól, a vágytól, a reménykedésektől, amikkel azokat a rövid álmokat meglopta, és amikor eljött Szent Mihály napja, így szólt hozzá Sajtós Gábor:

— Elég lesz, Péter! Nem kapsz fizetést, hanem öltözz fel, eredj a nyomásra, és keress magadnak árendás földet vagy feles földet. Majd én adok hozzá pénzt is, jószágot is, Sárival meg én beszélek.

Beszélt vele. Előbb szépen, lassan, okosan. Aztán egy kicsit keményebben, durvábban, utoljára meg a puskát is lekapta, és ráfogta a síró-rívó, rimázkodó lányra:

— Ha nem leszel a felesége, agyonlőlek. Ringyó lettél, megérdemled a gyalázatot.

Sajtósné állt a puska csöve elé; a lármára beszaladó fiatal Sajtós Gábor meg az édesapja karját fogta le.

— Ne bántsa, édesapám! Te se makacskodj, Sára! Magad kerested magadnak, hát viseld is el.

Az anya könyörgése többet használt. Sára beleegyezett abba, hogy férjhez menjen a béreshez, aki addig járt-kelt az isten háta mögötti nyomási földken, amíg olyan földet kapott, ahová árendásnak mehetett. Fátlan, új építésű, cserepes tanyába vitte a gazdalányt az öreg, nádtetejű, nyárfákkal, akác-fákkal beárnyékolta tanyából. Kivénült, öreg jószágokat kapott, aztán a lány kiházásítása se volt

olyan, mint a gazdálányoké szokott lenni. Komisz, festett bútort kaptak. A nagy selyemkendő az édesanya ládájában maradt.

— Nem kell ez neked, lányom. Az árendás feleségéhez nem illik a pucc. Jó lesz valamikor a Gábor feleségének.

A Sára szíve elszorult ugyan minden bántódástól, de nem szaladt a kútnak. Azt hallotta, hogy a tönkrement Kovács Laciék azon a vidéken nyomorognak valami feles földön. Így majd találkoznak. Ez a reménység annyira megerősítette, hogy megbirkózott azzal az undorral, azzal a gyűlölettel, amit a béreslegény iránt érzett, és megtarthatták a lakodalmat, ami mindössze annyiból állott, hogy Sajtos Sára a legegyszerűbb ruháját vette magára, Nagyiván Péter pedig új csizmát, új ruhát húzott. Esetlen, nevetséges alak volt ez a gazdabőrbe bújt béres, de Sajtosék már nem törődtek vele.

Amikor Nagyiván Péter a felesége ágyához közeledett, az asszony eltaszította.

— Menjen innen! Ha azt akarja, hogy megmaradjak a tanyában, hát ne nyúljon hozzám egy ujjal se.

Nagyiván Péter azt akarta, hogy az asszony maradjon, és nem is nyúlt hozzá. A gyerekekre pazarolta minden szeretetét. Felugrott hozzá éjszakának idején is, odatette az anyjához, hogy megszoptassa, majd elringatta. Hajnalban már ment a jószágokhoz, aztán a szántáshoz látott. Az asszony úgy beszélt vele, mint régebben az apja tanyájában, amikor még béres volt. Az ételt úgy rakta elé, mintha a cselédjének adta volna, nem az urának. Nagyiván Péter tűrt, mindent tűrt, még azt is eltűrte, hogy úgy bánjanak vele, mint a Sajtos Gábor nyomási béresével, akinek büntetésből el kellett venni a gazdája megesett lányát...

A Sajtos-tanyán disznótör volt, de Nagyivánékát nem hívták erre a torra. Nagyiván Péterné sírt szegyenében. Sajtos Gábor megnősült, valami módos gazdálányt kerítettek neki, és Nagyivánékát nem hívták meg ebbe a lakodalomba. Szegyenlették ezt a familiát. Nagyivánné még jobban sírt, az ura még vigasztalni se merte, hanem kiment az istállóba, ráborult az öreg Csillag lóra, aztán úgy viaskodott a szívével, az eszével. Ennek nem lesz jó vége, itt baj lesz nemsokára.

Nagy baj volt, hogy Sára találkozott a piacon a Kovács-gyerekekkel. Mit beszéltek, mit nem, azt ők tudják. A Kovács-gyerek Pestre ment valami

gyárba, mert nem volt már semmijük. Nem halhatott éhen, muszáj volt dolgoznia, de a saját városában nem dolgozhatott a gazdalegény. Elég az hozzá, hogy Sára asszony eltűnt a tanyából, búcsú nélkül, aztán még a kisfiát is otthagya szoptatás nélkül. Nagyiván Péter szaladt a szomszédba egy kis tejért, hogy megetesse a nyivákoló porontyot.

Nagyot káromkodott Sajtos Gábor, amikor Nagyiván Péter elpanaszolta neki, hogy megszökött az asszony.

— Fajankó vagy, az apád istenit! Ha asszonyt szereztél, hát tartottad volna is meg. Most eredj utána.

— Hogy találjam meg abban a nagy városban, édesapám.

Még jobban felpattant a gazda:

— Nem vagyok édesapád, én a gazdurad vagyok. Ha nem hozod vissza az asszonyt, akkor takarodj a tanyából!

Nagyiván Péter, a lenyűtt, meggyalázott béresivadék a bundája alá fogta a fiát, a hátára kötötte a maga batyuját, bezárta a tanyát, a szomszédba adta a kulcsot, aztán megindult az ispános uradalmak felé a hómézőkön keresztül szolgálatot keresni...

1919

Az eperfa

Azért még most se hibáztatom Szűcs Pétert. Olyan ember volt, aki nem tudott parancsolni a természetnek. Aki olyan nagyon tud parancsolni, az tanuljon ki papnak, álljon be barátnek, de ne lakjék a tanyán, ahol fűtől-fától, madártól, négylábás jószágtól szabadságot tanul az ember, ahol még a megbéklyózott ló is belegázol a más kukoricájába, ahol fináncolatlan bort isznak, és szüzdohányt pipálnak az emberek. Végre is Szűcs Péter nem akart igazságtalanságot, csak a jussát nem hagyta. Az atyaúristenre megesküdtött volna, hogy neki van igaza, hogy mások akarnak vele elbánni, hogy huncut a törvény, hamis a bíró, hogy gazember az egész világ.

Miért kellett azért Szűcs Pétert a bíró elé citáltatni, hogy az aprójószágai át-átköszáltak a mezgyén, a szomszéd tarlójára mentek bogarászni, elhullajtott szemet szedni? A szomszédé a bogár, a gazdátlan szem? Miért nem bánt el a szomszéd

éppen úgy a maga földjén a Szűcs Péter jószágáival, mint ahogy Szűcs Péter elbánt? Szűcs Péter nem szaladt a mezőrendőrhöz, a bíróhoz, hogy tegyen igazságot. Fogta a puskát, és beledurrantott a pulyka falkába, a liba nyájba, és a döglötteteket át dobálta a mezsgyén, hogy máskor jobban vigyázzanak rájuk. A tarlójára tévedt őrizetlen disznónak is leütötte a derekát, de nem járt a bíró nyakára, hogy fizetessék meg a szomszédot, kárt tett a jószágá. Szűcs Péter az ilyen pénzt röstelte volna felszedni a bíró asztaláról. Még ha bort vett volna is rajta, az is megakadt volna a torkán.

A szomszéd nem röstellt semmit. A szomszéd, alázatos, sunyi ember volt, aki ha észrevette Szűcs Péter átkószált jószágait, nem kapott puskára, nem fogott petrencerudat, hogy közibük vágja, hanem két, keze ügyibe eső embernek szólt:

— Látjátok, megint kárt tetetett nekem Szűcs Péter szomszédom. Majd tanúskodtok mellettem.

A környékbeli szomszédok már unták a tanúskodást, aztán meg röstellték is. Azt mondták:

— Igazán sok, ahogy ez a Szabó Lukács sarcolja ezt a szegény Szűcs Pétert. Egyszer megjárja vele.

Tudták, hogy Szűcs Péter nagytermészetű ember, akinek a katonaságnál is meggyúlt a baja. Stokkházát ült, mert az őrmesterét megvasvillázta az istállóban, amikor nádpálcával végighúzott a piros nadrágján. Aztán a városban is sok baja volt a rendőrökkel, a kapitánnyal. Vagy őrizetlen állt a lova a kocsmá előtt, hiszen a lovakat nem vihette be magával a kocsmába, vagy valakit meglegyintett a szódásüveggel. Aztán a Takarékkal is baja volt. Pörölték Szűcs Pétert, és ha száz forinttal tartozott, lett belőle kétszáz. A fiát, Szűcs Sándort is baj érte. Csintalan legény volt, aztán éjszakának idején eljárat *bigézni*. A törvénytörő urak lopást értenek ez alatt, pedig nem egyéb csintalankodásnál. Összeálltak hárman-négyen, vettek egy kis fináncolatlan bort, és szépszerivel kerítették hozzá egy-két birkát, hogy jobban csússzék a vinkó. A bíró úrnak talán csúsznék éhomra vagy lebbencs tésztára? Mégis becsukták Sándort éppen akkor, amikor házasodni akart. Kifizette volna a birka árát tízszeresen; de nem kellett, hanem a törvénynek az a szegény kellett, ami Szűcs Péter érte, amikor Sándort fényes nappal, éppen a menyasszonyék tanyája előtt bekísérték a városba.

A lányával, Lidivel is baj esett. Addig járt esténként kukorica-fosztani erre is, arra is — nagyon dolgos lány volt —, hogy egyszer aztán másodmagával jött haza. A kis poronty most már ott játszik a tanya előtt. Szűcs Péter se haragszik rá, de ki veszi el a Lidit? Kinek kell az ilyen megeseft fehércseléd, ha nem adják vele együtt a tanyát is?

A felesége esztendőök óta nyomja az ágyat. Száraz-betegség kínozza. Keheg, keheg, meghalni se tud, de életre se való. Ha felkel is, azért kel fel, hogy visszafeküdjék.

Mindez a baj sok egy embernek, különösen, ha olyan szomszédja van, mint ez a sunyi Szabó Lukács.

Most meg a mezsgyét szántotta el.

Szűcs Péter végignézett a mezsgyén, és úgy látta, hogy a Szabó Lukács földjének hasa nő arra az ő földje fele. Ha így halad, ha minden esztendőben arrább-arrább szántja a mezsgyét egy-egy barázdával, akkor nemsokára kiszántja Szűcs Pétert a tanyából. Ezt nem lehet tűrni.

Befogatott az ekébe, és jó mély barázdát hasított egyenes irányban a Szabó Lukács kukoricásában. Lukácsnak távta maradt a szája. Nem mert kimozdulni a tanyából, csak a ház végéből nézte a Szűcs Péter káros munkáját.

Még tán el se készült vele Szűcs Péter, amikor Szabó Lukács már kocsin ült, és nyargalt be a fiskálishoz. A fiskális azt mondta, hogy ez nagy história, ennek előbb mérnök kell.

Másnap ott volt az indzellér a tanyán lánchúzó emberekkel, térképpel, messzilátóval. Szűcs Péter bent járt a heti piacon, nem láthatta a munkájukat.

A mérnök megmondta Szabónak:

— Kend itt lopott el a szomszédjától ötven ölet, a szomszédja amott hasított el ötvenet. Egyezzenek ki. Szabó Lukács meg azt mondta:

— Jó, én itt visszaadom azt az ötven ölet, de a magaméért pörölök.

Sokba került ez a pör Szűcs Péternek, megint a Takarékhöz kellett folyamodni, hogy kitisztálhassa a Szabó Lukács fiskálisát. Így nőtt az adósság, meg úgy, hogy az asztagja leégett. Persze, hogy nem biztosította. Ki gyújtotta fel, azt nem lehet tudni. Szabó Lukács? Megeshetik, de annyi esze volt Szűcs Péternek, hogy nem esett neki, mint bolond tehén a fiának, hanem csak magában dörmögött valamit.

Az igaz, hogy akkor Szabó Lukács nagyon sietett a biztosítással, és egész éjszaka őrizte az asztagját. Hiába féltette. Szűcs Péter nem az az ember, aki éjszakának idején orozva gyűjtogasson. Ha gyűjtogatni akart volna, átment volna Szabó Lukácshoz, és azt mondta volna neki:

— Nézd, Lukács, te az én termésemet felpörkölted. Hát most én visszaadom a kölcsönt, nesze!

Azzal szépen, nyugodtan, a Lukács szomszéd szeme láttára felgyújtotta volna az asztagot.

Szűcs Péter nagyobb váltót adott a Takaréknak, vett vetőmagot, egy keserveset mulatott is, aztán úgy tett, mintha elfelejtett volna mindent. Pedig az ilyesmiket nem könnyen felejtí az ember.

Azt tudta, hogy rosszul áll, hogy nem kell, csak két rossz esztendő, és kilicitalják a tanyából. Csalódott, nem jól tudta. Csak egy kellett, és Szűcs Pétert megkopasztották. A bíróságon folyt a licitáció. Szabó Lukács volt a legtöbbet ígérő, de vártak még harminc napot, hátha akad rá jobb vevő is.

Nem akadt. Szabó Lukácson maradt a föld. Annyija maradt volna még Szűcs Péternek, hogy a volt földjét kivehette volna árendába Szabó Lukácstól. De kérdés, adja-e, Szabó Lukács? Aztán, meg tudná-e tenni Szűcs Péter azt, hogy átköszönjön Szabó Lukácsnak?

— Adjon Isten, szomszéd, kivenném a földemet árendába, ha adná.

Hát ha száraz kenyeret eszik, ha más kegyelmére szorul, még akkor sem teszi. Ennyire nem alázkodik meg annak a sunyi, komisz lelkű Szabó Lukácsnak. Az tette tönkre, úgy érezte. Az éhezett a földjére, annak a pártját fogta a mérnök, a fiskális, a bíró. Neki pusztulnia kellett.

Addig járt-kelt, míg valahol a határban egy kis árendás tanyát kapott. Esténként lopva osont be a régi tanyára a beteg asszonyhoz, a leányához, az unokájához. Úgy félt Szabó Lukácstól, hogy nagyon. Nem volt-e már itt? Nem ripakodott-e a családjára, hogy mi lesz már, hurcolkodjatok innen, mert enyim a föld, enyim a tanya, titeket akkor dobatlak ki innét, amikor én akarom?...

De az asszonyt bajos ám szekérre rakni, mert az utolsót járja. Belebetegedett a lelke-teste, hogy itt kell hagynia a tanyát, ami még az öregapjuké volt. Minden bokr, minden fa a saját ültetésük. Kehegett, sírt, jajgatott:

— Ne vigyetek el innen, itt akarok meghalni. Mondjátok meg Szabó Lukácsnak, hogy várjon egy hétig.

Szűcs Péter szíve összeszorult.

— Nem lehet. Én nem mondok neki semmit. Elmegyünk, majd dunna közé raklak, aztán lépésben hajtók.

Este, mikor Szűcs Péter nem vette észre, Lidi átszökött Szabó Lukácsékhoz.

— Az Isten áldja meg kendet, nagyon beteg az édesanyám, várjon még egy hétig. Ami hemmehummink van, addig elvisszük.

Szabó Lukács mézes-mázos beszédű ember volt.

— Egy hétig? Kettőig is, édes lányom. Nem vagyok én olyan rossz ember, mint az apád gondolja. Vigyél édesanyádnak egy kis tejet. Nektek már tehenetek sincs, ugye?

— Még a vásár elvitte.

Hazavitte Lidi a tejet, de Szűcs Péternek nem merték megmondani, hogy Szabó Lukács milyen jó ember. Még két hétig se dobhatja ki őket a tanyából. Mégis, mégis jó lelke van ennek a Szabó Lukácsnak.

Szűcs Péter pedig megkezdte a hurcolkodást. Ami kis kukoricája volt, csutka töve, szerszámja került, kocsira rakta, és mikor beesteledett, elindult vele az árendás tanyára. Azért vitte estenden, hogy ne lássák a szomszédok.

— Nini, a híres Szűcs Péter költözködik, pedig még nincs is Szent György napja!

A harmadik fordulót tette meg, már alig volt valami a tanyájában, csak a beteg asszony, Lidi, az unoka, a kutya meg az ágy nemű. A harmadik forduló után Lidi sírva futott elébe a járó végéig:

— Édesapám, meghalt, meghalt...

Szűcs Péter megállította a lovat, megtörölte a homlokát, ledobta a kalapját a derékba, megvárta, míg Lidi fellép a kocsira, aztán a fáradt lovak közé vágott. Benyargaltatott a tanyaudvarra.

A pitvarban Szabó Lukácsné forgolódott.

— Adjon Isten — mondta Szűcs olyan hangon, mintha a torkát szorongatnák.

— Ne búsuljon, szomszéd. Így kellett ennek lenni. Szegény Lidit nem akartam magára hagyni, hátha megijed.

Szűcs Péter bement a halotthoz, aztán visszajött. Vörös volt a szeme.

— Lidi, pakoljunk. Itt már nincs semmi keresni-valónk. Édesanyádat majd letesszük a temetőnél a halottas házba.

Felrakták a dunnákat, beletették a kiszáradt asszonyt, akinek ujjai görcsösen szorították össze a keszkenőjét, mintha abban volna mindenük, ami volt, és mintha folyton azt hajtogatná vértelen ajka:

— Nem adom, nem adom, Szabó Lukács, enyim a tanya, enyim itt minden, huncutok voltak.

A kis unoka ott ült a Lidi ölében, a szekér ülésén. A kutyának fütyentettek, egy istenjónapot mondtak a szemét dörzsölgető Szabó Lukácsnének, és megindultak kifelé a járón, szépen, lépésben. Nem néztek vissza. A dűlön is haladtak valamit, amikor Szűcs Péternek eszébe jutott, hogy az ostor ott maradt.

— Hóha. Visszamegyek az ostromért.

Leugrott, visszament.

Szabó Lukács már ott volt a béresével, fejszével és fűrészszel. Hoztak kötelet is.

Szűcs Péter nem köszönt neki.

— Az ostromért jöttem.

— Keresse meg szomszéd.

Szűcs Péter kereste, de azt is meghallotta, hogy a nagy eperfát akarják kivágni. Rettentő indulat fogta el. Úgy érezte, hogy a fűrészelés, fejszezsapás, a döntés neki fáj majd. Hát csakugyan Szabó Lukács itt az úr? Szinte fuldokolva kérdezte tőle:

— Hol az ostrom, tán már azt is elloptad, te bitang, te gyűjtogató?

Bizonyos, hogy Szabó Lukács visszaszólt valamit, de az még bizonyosabb, hogy Szűcs Péter leütötte. Csak úgy ököllel vágta meg, de abban az ütésben benne volt keserűségének és fájdalomnak minden ereje, és az ütés éppen elég volt Szabó Lukácsnak arra, hogy egy hónapig borogassák.

Szűcs Péter felült a szekérré, ostor nélkül, és lassan, lépésben ballagtak a temető felé, meg arra felé, amerre Szűcs Péter életének újabb kálváriája emelkedik.

Megint becsukják, Szabó Lukács keze a messzi tanyaiba is elér. Tán éppen akkor csukják be, amikor a fiát kieresztik. Így egy kis időre legalább össetalálkoznak.

Tudja az ördög, Szűcs Pétert még most se hibáztatom.

1919

Fiam, a fiskális

1

Az iskola úgy került a határszéli tanya részre, hogy maguk a tanyaiai csinálták oda. Se az egyház, se a város nem törődött a tanyaiai kultúrájával, hanem a törvény betűire való hivatkozással azt parancsolták, hogy járassák kendtek a gyermekeiket iskolába, ha pedig nem járatják, hát kendtek megbüntetődnek.

— De, uram, ahol mi lakunk, ott híre-hamva sincs az iskolának.

— Az nem baj. Itt a város. Nem muszáj mindenkinek a tanyaára húzódni, hékás. Aztán kinek-kinek van a városban valakije, akihez a gyereket adhatják, míg az iskoláskora elmúlik. Az se illik, hogy ha kend megtanult írni-olvasni, a fia ne tanuljon meg.

— Megtanítjuk otthon, ahogy tudjuk. Az se legyen szamarabb az apjánál.

— Az kevés. A törvény törvény.

A sok szekatúra után a tanyaiai összeálltak, csináltak iskolát, fogadtak tanítót, és többé se az egyház, se a város nem háborgatta őket, nem szólt hozzájuk. Később veszték össze azon, hogy kié az iskola: az egyház azt mondta, hogy az övé, mert ő adott bele ócska padokat; a város se hagyta a maga jussát, mert egyszer krétát meg szivacsot küldött a tanítónak. A háborúnak az lett a vége, hogy az iskola senkié se lett, hanem az államé. Most már rendben van minden, de akkoriban még nem volt.

Az iskolatelket például Füsti Molnár János adományozta a saját földje dűlőúti sarkán, és ez igen tekintélyes ajándék volt, amiért is a tanyaiai között határozásba ment, hogy Füsti Molnár János gyermekei sosem tartoznak tandíjat fizetni: a ráeső ángáriát is a többi iskoláztatók fizetik. Ennek a derék intézkedésnek semmi hasznát nem vette Füsti Molnár János, mert ekkor már éppen iskolahagyott fiai voltak. Három gyermeke közül kettő már az apának segített a gazdaság körül, a lány meg az anyjának. Miután Füsti Molnár mindig akkurátus ember volt, és semmit sem szeretett úgy hagyni, hogy valami hasznát ne vegye, hát Füsti Molnáréhoz bekopogtatott a gólya vagy tizenkét esztendei elmaradás után. Nem valami jószívvel fogadták, de el se zavarták.

— Legalább ez ingyen tanulhat az iskolában — mondta Füsti Molnár, és csakugyan, a gyerek már hat esztendő múlva ott firkálgatott a tanyai iskola padjában. Gyenge testű, apró emberke volt, elütött a többi Füsti Molnár-gyerektől, akik már ekkor korukhoz képest szálasra nőtt, csinos legények voltak, és amire kis öccsük elvégezte a tanyai iskolát, haza is jöttek a katonaságtól, a leányt meg férjhez adták.

A legényeknek még nem járt eszükben a házasság, mert segíteni akartak az apjuknak a gazdálkodásban. Néhány rossz esztendő, a nyomási föld elűszása megbillentette Füsti Molnáréknál a gondtalan jólét egyensúlyát, és bizony a gyerekeknek kellett igyekezni, hogy a váltóadósságokkal terhelt föld ki ne csússzék a lábuk alól; hogy megmenthesék azt, ami van, ha már nem bírnak szerezni. Úgyis az övék lesz Füsti Molnár János halála után minden. A lány jussát kifizetik, és hárman, a három gyerek majd megegyezik szépen az örökségen. A legkisebb, Péter, úgy dolgozik, ahogy tud. Ő a legfiatalabb, majd ő marad legtovább az öregekkel, ha Mihályt meg Andrást a szárnyukra eresztik, és valahol fészket építenek.

Azt mondja a vizsga után a tanító Füsti Molnár Jánosnak:

— Lásza, János bácsi, nem jól teszi, hogy ezt a legkisebb fiát is parasztnak nevei.

— A többi is az, magam is az vagyok, az öregapja is az volt.

— Az én apám is az volt, de nekem már mégis más a mesterségem. Ha már Miska meg Andris az apjuk mesterségit folytatják, hát jól van. Ők erős, munkabíró emberek. De már Peti nem való erre a mesterségre. Gyenge a teste, hibás a szervezete: a melle folyton sípol, aztán észrevehette János bácsi is, hogy az egyik válla lejjebb van, mint a másik. Ebből se takaros parasztleány, se katona nem lesz. Itthon marad csúfnak.

— Dehogya! Dolgos embernek marad itthon.

— Jó volna, ha a dolgot úgy bírná, mint ahogy a bátyjai bírják. De Peti nyívaszta, Peti beteges, Petinek csak a lelke egészséges, csak az esze erős. Petit taníttatni kéne.

— Hát papot csináljak belőle? Köhögős papot, ferde papot? Kinek kell az ilyen pap?

— Nem muszáj papot. Van más tisztességes pálya is a világon. Legyen orvos vagy fiskális.

— Fiskális? Isten mentsen tőle.

— Nono. Jámbor Nagy Mihályék is hasznát vették, hogy a Pistából fiskalist csináltak. Annyi pörük volt, hogy a fülük se látszott ki belőle, és Pista rendbehozta a szénájukat, ugye? Egy krajcárjukba sem került.

— Hát a taníttatás nem pénz?

— Az, de hát azt beletudták a testvérek a jussába. Bezzeg, jó most nekik, hogy akármi bajuk akad, aszongyák csak, hogy szaladjunk a Pistához, majd eligazítja az. De nem mondom én, hogy fiskális legyen. Lehet orvos, tanár vagy mérnök; amihez kedve van. Ezt is csak azért mondom, mert tudom, hogy jó esze van, megérdemelne a költséget. A nagytiszteletű úr is azt mondta, hogy elég rosszul teszi Füsti Molnár uram, ha sajnálja a garast attól, hogy legalább az egyik fiából tanult ember legyen.

Még többet is beszélt a tanító úr, és Füsti Molnár János jobban-jobban hallgatott. Aztán nem ment ki az eszéből ez a dolog. Megkérdezte a fiától is, aki akkor is az ajándékba kapott könyvet forgatta, amikor a disznókat őrizte:

— Szeretnél-e deák lenni, Peti?

A fiú, aki még gondolni is csak titokban gondolt erre, mert tudta azt, hogy vizsga után neki a lovakat kell legeltetni meg a disznókat őrizni, azt hitte, hogy csak tréfálnak vele. Sovány arcocskáján mosoly jelent meg, a szemét lesütötte, a keskeny vállacska megrándult.

Az apja ebből nem ítélt semmit. Megfogta az állát, fölfelé tartotta a fejét.

— Nézz a szemembe, és mondd meg, hogy szeretnél-e deák lenni.

Az érzékeny kisfiú majd elpityeredett. A szeme nedves lett, és rángatódó szájjal mondta:

— Szeretnék, édesapám.

— Hát nem bánnád, ha ősszel beadnálak a nagy iskolába, a városba?

— Nem bánnám.

— No, most szaladj csak a disznók után, mert mindjárt a kukoricásba mennek.

Az öklömnyi, ferde kis ember, bicegve, vérző talpakkal ugrándozott a szúrós tarlón, és valami rettentő nagy örömet hurcolt a szívében, ami olyan nehéz volt, hogy alig tudott tőle lélegzeni, de azért olyan jól esett: ő hát diák lesz.

Megmondta a feleségének is Füsti Molnár János, hogy mit mondott a tanító úr. Az asszony eleinte a kezét csapdosta:

— Hová gondol, kend? Ez tönkre tenne bennünket. Nem bírjuk mi azt a tenger költséget, amibe a diplomája kerülne.

— Hát Jámbor Nagy Mihályék kibírták? Bezzeg, jó most nekik, hogy fiskális van a familiájukban. Pörösködhetnek jobbra-balra: egy krajcárjukba se kerül. Ugye, megnyűzott bennünket a zsidó fiskális, mikor a szerződést írta? Ugye százakat fizettünk, mikor Kovácsék a nyomási földek árendájáért bepöröltek bennünket? Pedig kifizettük neki, ugye? Miért? Mert nem volt fiskálisunk, aki Kovácsékát nyűzta volna meg.

Most meg az asszony hallgatott. A vége az lett:

— Hát próbáljuk meg. Itt a nagyiskola a városban, akár minden vasárnap hazajöhet, ha mi nem megyünk be. De hát Mihály meg Andris mit szólnak ehhez?

Füsti Molnárnak most jutott eszibe a két gyerek. Az ám, most már ők dolgoznak, ők is beleszólhatnak. Ez a kisgyerek még csak fogyasztott, de nem szaporított semmit. Ezek a legények leszámoltak a katonasággal, nem mentek külön, nem házasodtak meg, hanem itthon húzzák az ígát, hogy az apjuk baján segítsenek. Ezeket is meg kéne kérdezni, mit szólnak a Peti diákságához?

Most jutott eszibe az öreg Füsti Molnárnak, hogy annak idejében Miska gyerek is kéredezkedett a nagyiskolába. A tanítója azt mondta, hogy jóeszű gyerekek, kár paraszti sorba hagyni. Füsti Molnár azt mondta erre, hogy parasztnak is kell lenni, mert ha azok nem volnának, hát az urak meghalnának éhen. Akkor ment el a Szatmáriék Pistája papnak, pedig parasztyerek volt ő is. Néhány esztendő múlva olyan jó eklézsiát kap, hogy a füle is kétfelé áll tőle; nem lett paraszt, és az urak mégse halnak meg éhen. Nem mindig jó a paraszti okoskodás. Bár Miska is pap lett volna, most nem húzná itt az ígát. Andris kisebb eszű, de azért tanítónak az is bevált volna. Ha Petiből fiskális válnék, bizony, ez a három gyerek milyen szépen eltarthatná a szüleit kaszavágás nélkül, még a földet is kitisztázhatnák.

Meg is mondta a két nagy gyereknek, hogy mit akar a kisgyerekekkel.

Mihály, az indulatos, akit valami gyerekkori keserűség fojtogatott, aki sosem ringatta jókedvvel a késői jövevény bölcsőjét, haragosan becsapta a tanyaajtót azzal a kérdéssel:

— A tanító bolond, hát édesapámra is rátapadt belőle valami?

Andris szelídebb volt, csak ennyit mondott:

— Minek adnánk Petit deákiskolába? Kanászkodni lehet deákoskodás nélkül is. Itt az iskola a tarlón, ezt tanulja ki becsülettel.

Hiába okoskodtak a testvérek, a kis Füsti Molnár Péter mégis csak bekerült a nagyiskolába.

2

Tekintetes Ambrus Zsigmond igazgató úr behívatta a pedellussal az igazgatói szobába Füsti Molnár Péter negyedik osztályos diákot. Reszketve, szemlesütve állt meg az apró, vézatestű emberke az óriás testű öregúr előtt. Amikor így négyszemre hívatják az embert, az nem jelenthet valami jót.

— A szemembe nézz, Péter, és ne a tyúkszememet vizsgál. Így. Hát azért hívatlak, hogy mondd meg az édesapádnak, ha bejön a városba, hogy köszöntetem, keressen fel engem.

Ez se valami jó, ha az igazgató úr a szülővel akar tárgyalni. Mit akarhatna? A legelső hetipiacos napra bejött a tanyáról Füsti Molnár János, és alighogy eladta azt a néhány köből búzát, amit a kamat kedvéért kellett eladni, sietett tekintetes Ambrus Zsigmond igazgató úrhoz.

— Azért hívtam kigyelmedet, hogy megmondjam: nem lesz Péterből semmi, jobb volna, ha most más pályára adnánk. Ismerem a kigyelmed súlyos anyagi helyzetét, helyénvalónak tartanám, ha Pétert a negyedik iskola után valami könnyebb mesterségre adnánk.

Füsti Molnár Jánosnak nagyon rosszul estek ezek a tanácsok.

— Hát olyan számár volna az én fiam, tekintetes uram, hiszen már diáku is tud valamit.

— Nem számár, de minden szorgalma mellett is gyenge. Sajnálom, ha felsőbb osztályokban kéne elvonni a diákságtól, amikor restell már inasnak menni. Még most nem késő, hát gondolják meg kigyelmeitek. Azt nem akarom tanácsolni, hogy instruktort fogadjanak mellé, mert hiszen ez pénzbe kerül.

Füsti Molnár János fájo lélekkel gondolkodott a gyermeke sorsán. Hát most adja inasnak, amikor a paraszti mesterségtől elvonta? Kineveti a világot, megcsúfolják a saját gyerekei, akik ellene voltak annak, hogy Petiből diákot neveljenek. Miféle mes-

terségre kényszerítse most ezt a fiút, aki kétségbeesetten sírt, sóhajtozott, amikor megtudta, hogy miről van szó. A Füsti Molnárok közt gazdálkodók és urak voltak, de mesteremberek soha. A föld vagy a diploma csak más, mint a csizmadiaság. Más tekintélye van annak az embernek, akinek egy csomó föld áll a háta mögött vagy ügyvédi diploma van a kezében.

Aztán máris erején fölül áldozott a Peti diákoskodására. Tandíj, könyv, koszt, kvártély húzták a bugyellárisát. Embersorba jutott fiai, Miska meg Andris, duruzsolva dolgoztak, mert nem láttak semmi gyarapodást. Nem nőültek meg; otthon kereskedtek, hogy segítsenek a föld kitisztázásában, de hiába: az adósság nem fogyott, hanem szaporodott. A leánytestvérüket, Örszét nem tudták jól férjhez adni, mert nem bírtak vele adni semmit. Valami szegény, feles földön nyomorgó ember vette el szegényt. Annak csak asszony kellett, hogy süssön-főzzön, a lánynak meg csak ember kellett, hogy vénlány ne maradjon. Minden reménységük Peti volt, akiből fiskálist nevelnek, aki sokat keres, gazdagon nőül, aztán kamatostul visszaadja a költséget: kitisztázza a Füsti Molnár-vagyont. Fuccsba ment az egész számítás, mert a Peti esze nem bírja a tanulást.

Valami régi diák anekdota jutott eszébe Füsti Molnár Jánosnak. Számár volt a diák, de gazdag. Azt mondja neki a tanárja:

— No, fiam, téged már négy ökör se húzhat ki a szekundából.

Azt mondja a diák:

— Az nem, de két malac kihúzna.

Ki is húzta. Kenni kell a kereket, annál jobban forog. Ilyen volt a világ sorja régen is, most is, ilyen lesz eztán is. Ha malaccal köszönt be egyik-másik tanár úr udvarára, ha az asszonya tyúkokkal, csirkékkel, egy kaska tojással köszönt jó reggelt a tanárné tekintetes asszonynak, bizony nem verik ki, hanem azt mondják:

— Bizony, nem is olyan nagy számár az a Peti, hogy valamit ne lehetne belőle faragni.

Füsti Molnár János meglopta a fiai, meglopta a saját szegénységét, és a lopott jószágokat a tanár urak portájára térítgette. Egy helyen sem lökték ki. Egy helyen se mondták neki, hogy kár a fáradságért, az ajándékért, hiszen úgyse lesz Petiből fiskális. Mindenütt azt hallotta, hogy egy kicsit gyenge

a gyerek, de majd megerősödik. Jó volna, ha egyik-másik tanár úrhoz eljárna a vakációban privát órákra. Az költséges ugyan, de hasznos és biztos.

Még ezt is megselekedte Füsti Molnár János. A tanár urak egyenként fejték az adósságokba mindjobban belezavarodó embert.

— Erővel urat akar csinálni a fiából az a bolond paraszt. Hjah, tököt kapálás nélkül? Hadd fizessen!

És bármennyire rimádkodtak az embernyi Füsti Molnár-gyerekek, hogy ne pusztítsa el magát, édesapám, a leghaszontalanabb gyereke miatt, nem ért semmit: az öreg János ment a vesztébe, hogy a fiából urat csináljon.

Már-már sikerül is. A nagyiskolából kikerül Peti, nem bukik el a érettségi vizsgán. Ősszel Pestre adják. Elő is kell készíteni. Ilyen ruha, olyan ruha kell neki, mert hiszen csizmában nem járhat, mint itthon. Persze a tandíj, a könyv, a koszt, a kvártély most még drágább lett, de már mindegy.

A szülők áldása, a testvérek dühös káromkodása kíséri Petit ahhoz a vasúthoz, amely Pestre viszi. A két embernyi ember izzad, éjt-napot egygé tesz, hogy legalább a felgyülemlett adósság kamatait kipréseljék a Füsti Molnár-vagyonból, hogy doboszó mellett ne kelljen kiköltözniök az öreg tanyából. Mi lesz velük, ha a takarékok elkótyavetyéltetik a földet? Hová mennek most, amikor már fiatalágukat beletemették az édesapjuk rossz gazdálkodásába, a Peti jövőjébe. A lánytestvérjük örökre boldogtalan marad, és a más földjén tengődik.

Az öreg Füsti fanatikus jövőbelátással mondogatja:

— Ne féljete, nekem lesz igazam. Peti, ha hazajön, megment bennünket. Kitisztázódik még a Füsti Molnár-vagyon. Ez a gyerek nem lesz háládatlan, és megfizet még nektek is.

Csüggeden, mormogva fogadták ezt a vigasztalást a szomorú emberek. Izzadságuk hullásával termékenyítették a talajt, hogy adjon kamatot a takarékpénztáraknak, ha már törlesztést nem terem. Apjuk, az ősz, baj törte ember sem kímélte magát. Beállt az igába, és húzta inareszketéssel, verejtékezéssel, azzal a biztató reménykedéssel:

— Ne féljete, dolgozzunk: fiskális lesz a fiamból.

Ha bő termés adódott: bővebben ment a pénz a pesti jogásznak. Ha szűken termett, hát újabb adósságból kellett pótolni a gyerek kiadásait.

Amikor hazakerült a nagy vakációban, alig ismertek rá. Megnyúlt, elurasodott. A tanyát unalmasnak találta, és sűrűn begyalogolt a városba, ahol jogászpajtásaival szórakozott. Füstí Molnár János majd kibújt a bőréből, amikor véletlenül tanúja volt annak, hogy egyik fiskális így szólította meg:

— Kolléga úr, a vakációban eljöhetne hozzám. Jó lesz egy kicsit praktizálni.

A legveszedelmesebb fiskális volt ez. Csak elszánt emberek keresték föl az irodáját, akik még magukat is szívesen megnyúzták, csak hogy másokat is megnyúzhassanak. Itt sajátította el a süldő jogászgyerek a boldogulásnak az első kellékét: a parasztnyúzást.

Emellett tanult, folyton tanult. Remegett attól, hogy valamelyik utolsó vizsgán kitörik a nyakát. Apró tehetségét erőltette, és beteljesedett a Füstí Molnár János álma: fiskális lett a fiából.

Otthon ütötte föl a boltját, a saját városában. Ez még mind Füstí Molnárék bőrirre történt, még az a cím is, amit irodaszentelés címén rendeztek. Az öreg Füstí ott volt korán reggel mind a két fiával. Nagy koppal járó csizmás emberek kékbelen, ügyetlenül és istállószagosan feszengtek az irodában az új díványon.

Tekintetes dr. Füstí Molnár Péter úr egy-egy pohár konyakot adott nekik, aztán ezt mondta:

— Most már jó lesz, ha édesapámék kimennek a tanyára, mert mindjárt itt lesznek az urak is, és nem férünk.

3

A süldő fiskális irodája hamar föllendült. A viszonyok nagyon kedvezően alakultak. A Népbank ügyésze meghalt, és a részvényesek között napokig korteskedtek a Füstí Molnárok egész rokonsággal, hogy Pétert nyomják be a népbanki ügyésznek. Ez volt az alap, amire aztán házasságot is lehetett építeni. Gazdag lányt vett el: a polgármester lányát. Így meg a városi tisztí ügyésségbe pottyant bele a Füstí-gyerek. A rokonság mind hozzátódult, és Péter értett hozzá, hogyan kell megnyúzni még az atyafiságot is az iroda érdekében. Félelmetes alakká kezdett lenni a parasztok között. A pörösködő felek egymásra uszították, és jaj volt annak, aki Füstí Molnár Péter doktor úr keze ügyébe esett.

Füstí Molnár János boldog volt. A bárgyú öreg úton-útfélen eldicsekedett a fiával, a híres fiskálissal, aki a polgármester veje lett. A drága meny nemigen fogadta ugyan jó szívvel a csizmás rokonságot, mert ezek a nagyapjáék paraszti mivoltára emlékeztették, de azért mégis túrni kellett, amikor az öreg Füstí Molnár édeslányomnak szólította, vagy az öreg Füstí Molnárné megcsókolta. Péter tudta azt, hogy ez nemigen jólesik, és igyekezett is a hozzátartozóit távol tartani a házatól.

— Sose fáradjanak édesanyámék az idejövettel. Ha valami baj lesz, csak üzenjenek, majd kimegyek én a tanyára.

Az öreg elérte. Fájt neki, de nem merte otthon mondani a gyerekeknek, mert bizony azok azt mondták:

— A múltkor az irodájában voltunk, aztán nagyon szidta a parasztokat, hogy milyen istállószagot hoznak a szobába. Mi nem viszünk neki. Kényes orra van a tekintetes úrnak, még majd kipiszkol.

Az öregnek mégis be kellett törekedni a tanyáról. A veje nagy bajba jutott. Juhász Sándor, az Örzse ura, éjszakának idején bezörgetett a tanyájukba.

— Édesapám baj van. A Népbank rám írt, hogy fizessem ki a váltót, mert bepöröl. Szólni kéne a sógnak, hogy tegyen valamit.

Szegény ember néhány száz forinttal tartozott a banknak. Vetőmagot meg jószágot szerzett rajta, amikor feles földet fogott. Az ipa nem tudott rajta másképpen segíteni, bement a kasszába, elvállalta a veje adósságát. Ez fülébe jutott a fiskálisnak, és roppant megharagudott. Hazahívatta az öreget a tanyáról. A vén paraszt olyan félelemmel nyitott be a tekintetes úr irodájába, mint ha csínytevő diák volna, és a tanár úr hívatná.

A paprikavörös, ferde vállú emberke nekiesett mindjárt, mihelyt a többiekkel végzett.

— Hát édesapám még nem szedett elég adósságot a földre? Mit akar még, hogy még a Juhász Sándor adósságát is a nyakába szedi?

Az öreg mentegetődzött:

— Majd kifizeti ő, fiam. Nem akartam, hogy szegény fejüket ellicitálják.

— De így majd a mienket licitálják el.

— Örzse nénéd is csak hozzánk tartozik.

— Semmi közöm hozzá. Van ura, tartsa az.

— No, de a bátyáid is beleegyeztek, hogy kezeséget vállaljunk Sándorért.

— A bátyáim a magukéból parancsoljanak. A közös birtokra ne szedjenek terheket.

Az öreg torkát fojtogatta a keserűség, és meg nem állhatta, hogy oda ne mondja:

— Érted is szedtünk eleget, Péter.

A fiskális kész volt a felelettel:

— Kötelességük volt. A többieket otthon nevelte, tartotta édesapám, engem meg idegenben. Kvíttek vagyunk.

— De ők dolgoztak ám, Peti!

— Én meg tanultam. Különbösen se érek rá vitatkozni; csak azt akartam mondani, hogy könnyelműen ne gazdálkodjanak édesapámék, hisz így is van elég terhük.

Megszédült az öreg Füsti, és kitámolygott a fiának, a fiskálisnak az irodájából. A legközelebbi kocsmáján pihent egy pohár savanyú bor fölött, és gondolkodott.

Hát megvan, megtörtént. Keserűen csalódott. Petit az úri környezet kiforgatta, a mestersége átváltoztatta. Kapzsi, lelketlen parasztnyúzó lett, aki még a saját testvéreit is megnyúzná, ha rákerülne a sor. Ebben az emberben nincs tisztesség, nincs szeretet. Ennek nincs szíve, csak gyomra, amelyik megemészt mindent: szülőt, testvért, becsületet. Kinek mondja el ezt, kinek panaszkodjék? Hiszen a szégyen és a csalódás befogja a száját. El kell pusztulnia anélkül, hogy egy jajkiáltást elnyöszöröghetne.

A gyerekeknek nem is mert az öreg panaszkodni. Csak az anyjuknak mondta meg. Szegény öregasszonyt a csalódás megölte. Eltemették szépen. A gyerekek sírtak a koporsónál, még Juhász sógornak is meg-megrázkódott a válla, csak a tekintetes úr maradt hideg. Ott volt a felesége is fátyolos kalappal, és az ügyvéd úr roppant félt, nagyon ideges volt, hogy Juhász sógort, ezt a kerges tenyerű parasztot be kell mutatni a feleségének, vagy pedig Örzse nénye, ez a bőszyknyájú, tenyeres-talpas parasztemenecske a felesége nyakába borul nagy síránykózással.

A temetés után a két Füsti-gyerek azt mondta az édesapjának:

— Hát édesapám, most már elég volt igahúzásból magának. Osztzkodjunk meg, amink van, és tisztázzuk a dolgot. Mi felváltva eltartjuk édesapámat. Asszony kéne nekünk is, mert már deresedik a halánktékunk.

A vén, csalódott ember már nem törődött semmivel. Legyen úgy, ahogy akarjátok.

— Gyerünk Petihez. Beszéljük meg vele.

Kékeliben, fátyolos kalappal kopogtattak be Péter úr irodájába. A segéd úr fogadta őket:

— Üljenek le kendtek. Még alszik az ügyvéd úr.

A két testvér összenézett. Hej, de sokat nem aludtak ők, hogy az ügyvéd úrnak előteremtsék a tandíjat, a kosztprénzt. Jól van no, hát majd visszajönnének később.

Visszajöttek. Akkorra már az ügyvéd úr tárgyaláson volt. A testvérek egy kicsit betértek a kocsnába. Dél felé vetődtek elő, és bizony az ital egy kicsit tüzelte őket. Haragos kedvben találták az ügyvéd urat is.

— Csak azt mondd meg, Péter, hogy kifizeted azt az adósságot, amit érted csináltunk?

A parasztnyúzó felhorkant.

— Megbolondultak? Mért fizessem én, amit fel-szedtek kendtek?

— Hát ne fizess! Mi megosztzkodunk Örszéval együtt szépen, és a te részedért elvállaljuk, hogy kitisztázzuk az adósságot. Mondj le a részedről, Péter!

A fiskális nevetett erre az ajánlatra. A testvérek még haragosabbak lettek. A vége az lett, hogy kitasították őket az irodából, és becsapta rájuk az ajtót.

Sok háborúskodás után az lett a vége, hogy a két testvér megváltotta a részt Pétertől. Minek a fiskálisnak föld, olyan kis föld, amit ő úgyse munkálna? Van a feleségének, aztán a parasztnyúzásból szerzett már magának eleget. A megváltás összegét nem tudták kifizetni, hanem Péter rátábláztatta a követelését a három Füsti Molnár-testvér örökre. Az öreg ott élt közöttük csöndes szomorúságban. Egyszer se ejtette ki ezt a szót, hogy fiam, a fiskális. Ő is elköltözött aztán a felesége mellé.

A két Füsti-gyerek megházasodott. Tájukra se mentek a testvérnek, a tekintetes úrnak, akiről egy szóban megmondták a véleményüket:

— Gazember!

Egyszer mégiscsak szóba álltak vele, mert levél jött az irodából a tanyába, hogy testvérek, fizessetek, mert én földet vettem, és kell a pénz. Tovább nem várhatok. A fiskális meggazdagodási vágya már ekkor mániává fajult. A legcudarabb nyúzásokra vetemedett. Az emberek fölszisszentek a galádságok-

ra, de nem tehettek semmit. Paragrafusok alapján ment az egész törvényes sintérség. Az egész várost el akarta nyelni, ezerholdas birtokokra fájt a foga. És rávetette magát a testvérei örökére is. Kitűzette az árverést. A testvérek fűhöz-fához mentek pénzért, nem kaptak, mert a vagyont a régi tartozások is nyomták.

Így történt meg a baj. Az örültséghez álló Füst Molnárok még egyszer benyitottak a fiskális testvérhez, hogy kikönyörögjék maguknak a kegyelmet. Nem sikerült.

Amikor a lármára az irodába rokantak, a tekintetes úr már nem élt. Egy bicska fűródott a szívébe. Miska azt esküszí, hogy az ő bicskája, de András is erre tesz hitet. Most majd az asszonyoknak kell felelni arra, hogy ki ismer a gyilkos szerszámban az ura bicskájára.

1919

FARKAS ANTAL MŰVEI

Költemények. Mezőtúr, 1894.

Viharzúgás és pacsirtadal. (Versek.) Mezőtúr, 1899.

Március. (Versek.) Zalaegerszeg, 1902.

Álmok. (Versek.) Bp. 1904.

Templomtüzek, vörös zsoltárok. (Versek.) Bp. 1914.

Jókedv a siralomházban. [Karcolatok.] Bp. 1918.

Szilaj Péterék. (Regény.) Bp. 1918.

Proletárok daloskönyve. Szerk. Farkas Antal. 2. sz. Bp. 1919.

Fekete nóták, vörös rigmusok. (Versek.) Bp. 1919.

Fekete vagy vörös? [Röpirat.] Bp. 1919.

Megnyílt a börtön. (Regény.) Bp. 1919.

Kommunizáljuk-e Zsófit. [Röpirat.] Bp. 1919.

Mese is, nem is, igaz is, nem is. (Mesék.) Bp. 1919.

Paraszttragédiák. (Novellák.) Bp. 1919.

Úri komédiák. (Novellák.) Bp. 1921.

Az utolsó Borbora. (Regény.) Karnevál [Kolozsvár]. 1921.

Földindulás. (Regény.) Bp. 1922.

Bujdosó Péter nótáskönyve. (Versek 1920—22) Wien, 1922.

Erger-Berger. (Szatírák.) Bp. 1925. Róka Tóni nével.

Csülökre Koskóczi. [Regény.] Népszava, 1925. nov. 25-től.

Kísértetek. (Regény.) Bp. 1925.
 A papkisasszony. (Regény.) Bp. 1925.
 Idegen határon, sőtlan kenyéren. (Versek.) Bp. 1927
 Mámor. (Regény.) Bp. 1930.
 Ezüst lakodalom. (Regény.) Népszava, 1931.
 Ezres bankó. [Verses mesejáték.] Jóbarátom (gyermeklap, Beregszász) 1932—33.
 Hulló csillagok. [Regény.] Bp. 1937.
 Varázslatok vége. (Regény.) Bp. 1937.
 Gerlicék. (Regény.) Bp. 1938.

TARTALOM

Szabolcsi Gábor: Farkas Antal 5

KÖLTEMÉNYEK

Az én lantom	25
Aratás	25
A tarjáni csősz fia	26
Álmaink (Részlet)	28
Proletárokhoz	29
Ég a templom	30
Jobbágyok nótája	30
Pünkösdi zsoltosma	31
A két Jézus	32
A vörös tavasz	33
Hej, Rákóczi, haj, Bercsényi	34
Új ének	35
Húsvéti pásztorlevél	36
Háború előtt	38
Koldusnóták	39
Miért?	40
Legenda egy zsidórul meg egy lórul	40
Tábori posta valahová Oroszországba	42
Eltűn	43
A gyerekek telegrafálnak	44
Rigófütyty a holt erdőben	45
A gyermek és a gépmadár	47
Gyere, Május!	48
Kapálgatunk a hegyen	49
Májusi rigmusok	51
Beteg a gyerek	52
Lázás éjszakán	52
A könnyek	53
Vörös zászló	54
Iván hazamegy	55

Az volt a Május!	56
Jön az öcsém	57
A vöröskatona indul	58
Végrendelet	59
Vers a piros szegfűről	60
Kár és jaj	60
Hazavágás	61
Találkozás a tengeren	61
Lepkék a krematóriumban	62
Szegények a parkban	63
Húsz év után	63

ELBESZÉLÉSEK

Az alsóvárosi vén doktor	67
Ünnep készül	71
Mári kisasszony gyermekei	74
A beteg ember	78
Istók temet	82
A tor	86
Gyarmati Péter esze	90
A lidérc	95
Az én feketerigóm	99
A föld	102
Nagyiván Péter, a béres	118
Az eperfa	133
Fiam, a fiskális	139
<i>Farkas Antal művei</i>	151

A szentesi város tanács megbízásából
kiadja a Somogyi-könyvtár
Felelős kiadó Tóth Béla
Megjelent 1000 példányban
6,5 A 5 ív terjedelemben
a Kiadói Főigazgatóság
48 230. sz. engedélyével
75-1254 — Szegedi Nyomda

A Somogyi-könyvtár kiadványai

Szerkeszti Péter László

- 1 Hevesi József: Könyvtárosi alapismeretek. 1967. 42 p.
- 2 Péter László: Szeged irodalmi emlékhelyei. 1967. 24 p.
- 3 Katalogo de la Hungarlanda Esperanto Biblioteko. Kompilis György Gyuris. 1967. 290 p.
- 4 Október fényei Szegeden. Bibliográfia. Összeállította Péter László. 1967. 50 p.
- 5 Az orosz és szovjet kultúra a szegedi lapokban. 1890—1944. Repertórium. Összeállította Fenyvesi István. 1967. 186 p.
- 6 Péter László: Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság Szegeden. Bibliográfia és repertórium. 1968. 114 p.
- 7 A megyei jogú városok a NÉPMŰVELÉS-ben. Repertórium. Összeállította Fazekas István, Gyuris György, Lisztes László. 1968. 46 p.
- 8 Gyuris György: Dugonics András. Bibliográfia. 1969. 50 p.
- 9 Péter László: Szeged felszabadulásától az ország felszabadulásáig. 1944—1945. Időrendi áttekintés. 1969. 44 p.
- 10 Szigeti János: Vajda László munkássága. Bibliográfia. 1969. 50 p.
- 11 Fenyvesi István: Az orosz és szovjet kultúra a szegedi lapokban. 1944—1969. Repertórium. 1970. 464 p.
- 12 Perneki Mihály: Oltvai Ferenc munkássága. Bibliográfia. 1970. 48 p.
- 13 Vajda László: Móra Ferenc írásai. Bibliográfia. 1970. 154 p.
- 14 Gyuris György: Dugonics könyvtára. Katalógus. 1972. 116 p.
- 15 Kárász József: A Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1843—1970. 1974. 209 p.
- 16 Skaliczki Józsefné—Tóth Ferencné: Kodály műveinek hanglemez-jegyzéke. Diszkográfia. 1974. 46 p.
- 17 Péter László: Bálint Sándor munkássága. Bibliográfia. 1974. 63 p.
- 18 Farkas Antal: Ünnepek készül. Válogatott művek. Válogatta, és az előszót írta Szabolcsi Gábor. 1975. 154 p.